दृष्टान्तपद्धतिः

SCANNED

SCANNED

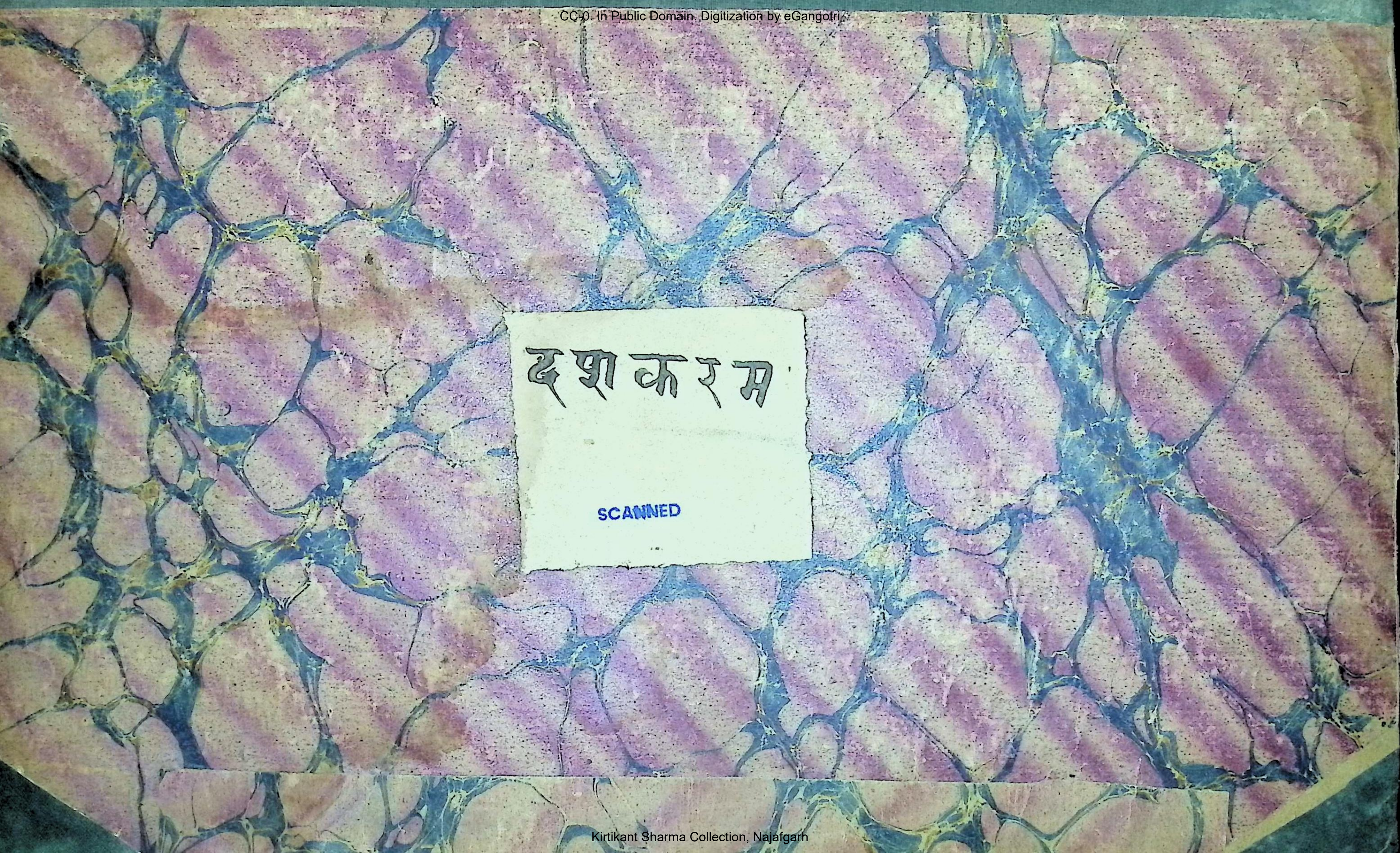

दशकरम

SCANNED

ॐ श्रीगणेशायनमः अथयजुःशाखीयगृह्यपद्धतिर्लिख्यते तत्र कर्त्ता शुभे
दिने शुक्लवासाः कृततिलकः शुभासने प्राङ्मुख उपविश्याचम्य स्वस्तिवाच
येत् ॐ स्वस्तिनोमिमीतामश्विनाभगः स्वस्तिदेव्यदितिरनर्वणः स्वस्तिपूषा
असुरोदधातुनः १ स्वस्तिद्यावापृथिवीसुचेतुना स्वस्तयेवायुमुपब्रवाम
हे सोमंस्वस्तिभुवनस्ययस्पतिः बृहस्पतिंसर्वगणं स्वस्तयेस्वस्तय आ
दित्यासोभवन्तुनः २ विश्वेदेवानोऽअद्यास्वस्तये वैश्वानरोवसुरग्निः स्वस्त
ये देवाऽअवन्त्वृभवः स्वस्तये स्वस्तिनोरुद्रःपात्वंहसः ३ स्वस्तिमित्रा
वरुणा स्वस्तिपथ्येरेवति स्वस्तिनऽइन्द्रश्चाग्निश्च स्वस्तिनोऽअदितेकृधि ४
स्वस्तिपन्थामनुचरेम सूर्याचन्द्रमसाविव पुनर्ददताघ्नताजानतासंगमेम
हि ५ स्वस्त्ययनंतार्क्ष्यमरिष्टनेमिं महद्भूतंवायसंदेवतानाम् असुरघ्नमि
न्द्रसखंसमत्सु बृहद्यशोनावमिवारुहेम ६ अंहोमुचमाङ्गिरसंगयंचस्व
स्त्यात्रेयंमनसाचतार्क्ष्यं प्रयतपाणिः शरणंप्रपद्ये स्वस्तिसम्बाधेष्वभय
न्नोऽअस्तुशुभंमाङ्गल्यमस्तु ७ ॐ आनोभद्राः क्रतवोयन्तु विश्वतो
ऽदब्धासोऽअपरीतासऽउद्भिदः देवानोयथासदमिद्वृधेऽअसन्नप्रा
युवोरक्षितारोदिवेदिवे १ देवानांभद्रासुमतिर्ऋजूयतां देवानांरातिरभि
नोनिवर्तताम् देवानांसख्यमुपसेदिमावयं देवानऽआयुः प्रतिरन्तुजीवसे २

तान्पूर्वयानिविदाहूमहेवयंभग मित्रमदितिंदक्षमस्रिधम् अर्यमणंवरुणं सोममश्विनासरस्वतीनः सुभगामयस्करत् ३ तन्नोवातोमयोभुवातुभेषजंतन्मातापृथिवीतत्पिताद्यौः तद्ग्रावाणःसोमसुतोमयोभुवः तदश्विनाशृणुतंधिष्ण्यायुवम् ४ तमीशानंजगतस्तस्थुषस्पतिंधियंजिन्वमवसेहूमहेवयम् पूषानोयथावेदसामसद्वृधेरक्षितापायुरदब्धःस्वस्तये ५ स्वस्तिनइन्द्रोवृद्धश्रवाः स्वस्तिनःपूषाविश्ववेदाः स्वस्तिनस्तार्क्ष्योऽरिष्टनेमिः स्वस्तिनोबृहस्पतिर्दधातु ६ पृषदश्वामरुतः पृश्निमातरः शुभंयावानोविदथेषुजग्मयः अग्निजिह्वामनवः सूरचक्षसोविश्वेनोदेवाअवसागमन्निह ७ ॐ भद्रंकर्णेभिः शृणुयामदेवाभद्रंपश्येमाक्षभिर्यजत्राः स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवांसस्तनूभिर्व्यशेमहि देवहितंयदायुः मकुत्तमस्त ८ इतिस्वस्तिवाचनम् अथगणेशपूजा दीपप्रज्वाल्य कर्मकुर्यात् कर्त्ताकर्मदिने प्रातरुत्थाय स्नात्वा शुक्लेधौतेवाससीपरिधाय नित्यकर्मसमाप्य सर्वकर्मणां प्रधानभूतं गणेशपूजनंकुर्यात् प्रथमंविघ्नंनमेत् शुक्लाम्बरधरंविष्णुं शशिवर्णंचतुर्भुजं प्रसन्नवदनंध्यायेत् सर्वविघ्नोपशान्तये लाभस्तेषांजयस्तेषां कुतस्तेषांपराजयः येषामिन्दीवरश्यामो हृदयस्थोजनार्दनः अथगणेशप्रार्थनम् वक्रतुण्डमहाकाय सूर्यकोटिसमप्रभ अविघ्नंकुरुमेदेव सर्वकार्येषुसर्वदा इतिनमस्कृत्य अथस्थापनंकुर्यात् चन्दनेनभूमौ त्रिकोणंकृत्वा अष्टदलमण्डलंलिखित्वा गंधाक्षतपुष्पैःसम्पूज्य अर्घंसंस्थाप्य जलेनापूर्य गंगेचयमु

मुनेचैवगोदावरि सरस्वति नर्मदेसिन्धुकावेरि जलेस्मिन्सन्निधिंकुरु इत्यंकुशमुद्र
यातीर्थमावाह्य गंधाक्षतपुष्पादि निक्षिप्य प्रथमंसूर्यायार्घंदद्यात् ताम्रस्थाल्यां
सूर्यंविलिखित्वा ध्यानम् अरुणोरुणपंकजेनिषण्णः कमलेऽभीतिवरौकरैर्दधानः
स्वरुचाहितमण्डलस्त्रिनेत्रो रविराकल्पशताकुलोवतान्नः इतिध्यात्वा अर्घंद
द्यात् एहिसूर्य सहस्रांशो तेजोराशे जगत्पते अनुकंपयमांभक्त्या गृहाणार्घंदिवा
करः इत्यर्घंदत्वा सर्षपाक्षतैर्भूतोत्सादनंकुर्य्यात् अपसर्पन्तुतेभूता ये भूताभू
मिसंस्थिता येभूताविघ्नकर्त्तारः तेनश्यन्तुशिवाज्ञया अपक्रामन्तु भूतानि पिशाचाः
सर्वतोदिशं सर्वेषामविरोधेन ब्रह्मकर्मसमारभेत् पाखंडकारिणोभूता भूमौयेचा
न्तरिक्षगा दिविलोकेस्थितायेच तेनश्यन्तुशिवाज्ञया निर्गच्छन्तु भूतानि बलिं
दत्वात्स्वधामतः इतिमन्त्रैर्भूतोत्सादनंकुर्य्यात् वामपार्ष्णिघातत्रयेण छोटिकाभि
स्तालत्रयेणच सर्वान्विघ्नानुत्सार्य आधारशक्त्यैपृथिव्यैनमः कमलासनाय
नमः इत्यासनंसम्पूज्य पुनरर्घंसंस्थाप्य जलेनाभ्युक्ष्य गंधाक्षतपुष्पादिनिक्षि
प्य तेनजलेनात्मानं गणेशाङ्गपूजासामग्रीं सम्प्रोक्ष्य प्राणायामंविधाय तिलकु
शयवजलान्यादाय पूजासंकल्पंकुर्य्यात् ॐ विष्णुः ३ नमः परमात्मने श्रीपुरा
णपुरुषोत्तमाय ॐ तत्सदद्यपृथिव्यांजम्बूद्वीपे भरतखण्डे आर्य्यावर्त्ते पुण्य
क्षेत्रे हिमवत्पूर्वैकदेशे ब्रह्मणोद्वितीयपरार्द्धे श्रीश्वेतवाराहकल्पे कृतत्रेता-
द्वापरान्ते सप्तमेवैवस्वतमन्वन्तरे अष्टाविंशतिकलियुगस्य प्रथमचरणे

ब्दानामध्ये अमुकनामसम्वत्सरे अमुकायने अमुकऋतौ अमुकमासे अमुकपक्षे अ
मुकपुण्यतिथौ अमुकगोत्रो ऽमुकराशि रमुकशर्म्माहं श्रुतिस्मृति पुराणोक्त फलप्राप्त
ये करिष्यमाणामुककर्म्मनिमित्तकं निर्विघ्नतासिद्ध्यर्थे श्रीभगवतो गणेश्वरस्य षोडशो
पचारैः पूजनंकरिष्ये इतिसंकल्प्य पीठपूजनं कुर्यात् ॐ तीव्रायै नमः ॐ ज्वालिन्यै नमः
ॐ नन्दायै नमः ॐ भोगदायै नमः ॐ कामरूपिण्यै नमः ॐ सत्यायै नमः ॐ उग्रायै नमः
ॐ तेजोवत्यै नमः ॐ मध्ये विघ्नविनाशिन्यै नमः ॐ सर्वशक्तिकमलासनाय नमः ध्यानं
एकदन्तं शूर्पकर्णं गजवक्त्रं चतुर्भुजं पाशांकुशधरं देवं ध्यायेत्सिद्धिविनायकं आवा
हनं विनायक नमस्तेस्तु उमामलसमुद्भवः इमां मया कृतां पूजा गृहाण सुरसत्तमः आ
सनं नानारत्नसमायुक्तं मुक्ताहारविभूषितं स्वर्णसिंहासनं चारु प्रीत्यर्थं प्रतिगृह्य
ताम् पाद्यं गौरीप्रियनमस्तेस्तु शंकरप्रियसर्वद भक्त्यापाद्यं मयादत्तं गृहाणप्रणत
प्रिय अर्घ्यं व्रतमुद्दिश्य देवेश गन्धपुष्पाक्षतैर्युतम् गृहाणार्घं मयादत्तं सर्वसिद्धिप्रदो
भव स्नानम् स्नानं पञ्चामृतैर्देव गृहाणगणनायक अनाथ नाथसर्वज्ञ गीर्वाणपरि
पूजित ॐ गणानान्त्वा गणपति ᳪ हवामहे प्रियाणान्त्वा प्रियपति ᳪ हवामहे नि
धीनान्त्वा निधिपति ᳪ हवामहे वसो मम आहमजानि गर्भधमा त्वमजासि गर्भधम्
इतिमन्त्रेण स्नानम् स्नानान्ते आचमनीयंच दत्वा वस्त्रम् रक्तवस्त्रयुगं देव देवाङ्गस
दृशप्रभम् भक्त्यादत्तं गृहाणेदं लम्बोदर हरप्रिय यज्ञोपवीतम् राजतं ब्रह्मसूत्रं च का
ञ्चनस्योत्तरीयकम् गृहाण चारु सर्वज्ञ भक्तानां सिद्धिदायक गन्धम् गंधकर्पूरसं
युक्तं दिव्यचन्दनमुत्तमम् विलेपनं सुरश्रेष्ठ प्रीत्यर्थं प्रतिगृह्यताम् अक्षताः अक्ष

गान्धवल्लान्देव सुगन्धैर्वपूजित सर्वदेवनमस्कार्य्ये गृहाणमदनुग्रहात् पुष्पाणिसु
गंधीनि सुपुष्पाणि मालत्यादीनि वैप्रभो मयानीतानि पूजार्थं पुष्पाणिप्रतिगृह्य
ताम् धूपः दशाङ्गं गुग्गुलं धूपं सुगन्धिं सुमनोहरम् उमासुतनमस्तुभ्यं धूपमेप्र
तिगृह्यताम् दीपः गृहाणमङ्गलंदीपं घृतवर्त्तिसमन्वितम् दीपंज्ञानप्रदंदेव मद्भुप्रि
यनेभास्करेन नैवेद्यम् सगुडान्सघृतांश्चैव मोदकान्घृतपाचितान् नैवेद्यंसफलंदत्तं
गृह्यतांविघ्ननाशन इत्येकंमोदकंविनायकायदद्यात् भूषणार्थेद्रव्यंसमर्प्य मू
लमन्त्रेणजपंविधायसमर्प्य ताम्बूलम् पूगीफलसमायुक्तं नागवल्लीदलान्वितं
म् कर्पूरादिसमायुक्तं ताम्बूलंप्रतिगृह्यताम् दशमोदकदानसंकल्पः अद्येहामुको
हं अमुककर्मनिमित्तकं गणेशप्रीतये इमान्दशमोदकान् दक्षिणासहितान् ब्राह्म
णायदास्ये ॐ तत्सन्नमम ब्राह्मणांगंधाक्षतपुष्पैः सम्पूज्य मोदकदानमन्त्रः
विघ्नेशविघ्नरूपेण गृहाणदशमोदकान् दक्षिणाघृतताम्बूल गुडयुक्तान्ममप्र
द प्रतिग्रहमन्त्रः दाताविघ्नेश्वरोदेवो गृहीतासर्वविघ्नराट् तस्मादिदंमयादत्तं
परिपूर्णंतदस्तुमे प्रार्थना विनायकनमस्तुभ्यं सततंमोदकप्रिय अविघ्नंकुरु
मेदेवसर्वकार्य्येषुसर्वदा अथदूर्वाङ्कुरपूजा ॐ गणाधिपनमस्तेस्तु ॐ उमापु
त्रनमस्तेस्तु ॐ अघनाशननमस्तेस्तु ॐ विनायकनमस्तेस्तु ॐ ईशपुत्रनमस्तेस्तु
ॐ सर्वसिद्धिप्रदायकनमस्तेस्तु ॐ एकदन्तनमस्तेस्तु ॐ इभवक्त्रनमस्तेस्तु ॐ मू
षकवाहननमस्तेस्तु ॐ कुमारगुरवेतुभ्यंनमस्तेस्तु ॐ चतुर्थीशनमस्तेस्तु ॐ का

राम:
३

ण्डात्काण्डात्प्ररोहन्ती परुषः परुषस्परि एवानो दूर्वे प्रतनु सहस्रेण शतेन च इति दूर्वां समर्प्य नीराजनं कुर्यात् अन्तस्तेजो बहिस्तेज एकीकृत्यामितप्रभम् आरार्तिकमिदं देव गृहाण मदनुग्रहात् ॐ अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहा सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहा अग्निर्वर्चो ज्योतिर्वर्चः स्वाहा सूर्यो वर्चो ज्योतिर्वर्चः स्वाहा सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः स्वाहा इति नीराज्य पुष्पाञ्जलिः सुमुखश्चैकदन्तश्च कपिलो गजकर्णकः लम्बोदरश्च विकटो विघ्ननाशो विनायकः धूम्रकेतुर्गणाध्यक्षो भालचन्द्रो गजाननः द्वादशैतानि नामानि यः पठेच्छृणुयादपि विद्यारम्भे विवाहे च प्रवेशे निर्गमे तथा सङ्ग्रामे सङ्कटे चैव विघ्नस्तस्य न जायते विघ्नवल्ली कुठाराय श्रीगणाधिपतये नमः अविरलमदजलनिवहं भ्रमरकुलानीकसेवितकपोलम् अभिमतफलदातारं कामेशं गणपतिं वन्दे इति नमस्कृत्य दक्षिणासंकल्पं कुर्यात् अद्येहेत्यादिदेशकालसंकीर्तनान्ते अमुकोहं अमुककर्मणि निर्विघ्नतासिद्ध्यर्थं भगवतो गणेशस्य पूजाकर्मणः साङ्गतार्थं इमां दक्षिणां ब्राह्मणाय ददे ॐ तत्सत् न मम इति दक्षिणां दत्वा ॐ गणानान्त्वा गणपतिꣳ हवामहे प्रियाणान्त्वा प्रियपतिꣳ हवामहे निधीनान्त्वा निधिपतिꣳ हवामहे वसो मम आहमजानि गर्भधमा त्वमजासि गर्भधम् इति मन्त्रेणाञ्जलिं दद्यात् इति गणेशपूजा अथ मातृपूजा सर्वकर्मसु प्रधानसंकल्पानन्तरं मातृपूजनं कुर्यात् पीठे पिष्टातकेन षोडश मातॄर्लिखित्वा गोमयेन दूर्वाभिर्विभूष्य अर्घ्यं संस्थाप्य पूजासंकल्प अद्येहेत्या-

दि देशकालौ संकीर्त्य अमुकगोत्रो अमुकराशिरमुकशर्म्माहं अमुककर्मणः पूर्वाङ्गत्वेन सर्वाभ्युदयप्राप्तये पीठोल्लिखितानां गणपति सहितगौर्य्यादिषोडशमातृणां पूजनं करिष्ये एतन्मेति प्रतिष्ठा ॐ एतं ते देव सवितर्यज्ञं प्राहुर्बृहस्पतये ब्रह्मणे तेन यज्ञमव तेन यज्ञपतिं तेन मामव मनोजूतिर्जुषतामाज्यस्य बृहस्पतिर्यज्ञमिमं तनोत्वरिष्टं यज्ञं समिमं दधातु विश्वेदेवास इह मादयन्तामों प्रतिष्ठ ॐ भूर्भुवः स्वः गणपतिसहित गौर्य्यादिषोडश मातरः इहागच्छन्तु इह तिष्ठन्तु सुप्रतिष्ठिता वरदा भवन्तु अथ ध्यानं गौरी पद्मा शची मेधा सावित्री विजया जया देवसेना स्वधा स्वाहा मातरो लोकमातरः धृतिः पुष्टिस्तथा तुष्टिरात्मनः कुलदेवता इति ध्यात्वा नाममन्त्रेण पूजनं ॐ गणपतये नमः ॐ गौर्य्यै नमः ॐ पद्मायै नमः ॐ शच्यै नमः ॐ मेधायै नमः ॐ सावित्र्यै नमः ॐ विजयायै नमः ॐ जयायै नमः ॐ देवसेनायै नमः ॐ स्वधायै नमः ॐ स्वाहायै नमः ॐ मातृभ्यो नमः ॐ लोकमातृभ्यो नमः ॐ धृत्यै नमः ॐ पुष्ट्यै नमः ॐ तुष्ट्यै नमः ॐ आत्मनः कुलदेवतायै नमः इति नाममन्त्रेण आवाहनं आसनं पाद्यं अर्घं स्नानं वस्त्रं गंधं अक्षताः पुष्पाणि धूपं दीपं नैवेद्यं भूषणादि द्रव्यं समर्प्य नाममन्त्रेणाञ्जलिं कृत्वा समर्प्य वसोर्धारासंकल्पः अद्येह अमुकोहं अमुककर्मणि सर्वाभ्युदयप्राप्तये गणपतिसहितगौर्य्यादिषोडशमातृणां उपरि गुडसर्पिर्भ्यां वसोर्धाराः पातयिष्ये मन्त्रः आज्येनैतास्मिरेवानाम शनैर्भगात्मकं ततो मातॄः समुद्दिश्य घृतधारा दशास्यहं ॐ वसोः पवित्रमसि श

तधारं वसोः पवित्रमसि सहस्रधारं देवस्त्वा सविता पुनातु वसोः पवित्रेण शतधारेण सुप्वा कुड्यस्तम्भसंलग्ना मातृणामुपरि स्थिताः कारयेत्पंच तिस्रो वा सप्त वा दक्षि स्वास्थिताः इतिमन्त्रैः तिस्रपं वसुधारापातयित्वा नैवेद्यघृतेन लोटं कृत्वा नीराजनं कुर्यात् पुष्पाञ्जलिः षोडशमातृणां स्तोत्रं पठेत् हात्मजतनुर्वाहो वारणास्य महोदरे प्रसन्नाभवमह्यंत्वं गौरीपुत्र नमोस्तुते १ चन्द्रास्ये चन्द्रकलया विभूषित कपालके प्रसन्नाभवमह्यंत्वं त्रिविगौरि नमोस्तुते २ दुग्धोदसम्भवे भव्ये सरोजोपरिसंस्थिते प्रसन्नाभवमह्यंत्वं हरिपद्मे नमोस्तुते ३ सदा सौभाग्यसंयुक्ते मंदारकुसुमार्चिते प्रसन्नाभवमह्यंत्वं सिन्दुकान्ते नमोस्तुते ४ शुक्लाम्बरधरे देवि वीणापुस्तकधारिणि प्रसन्नाभवमह्यंत्वं सरस्वति नमोस्तुते ५ सौभाग्यसंयुक्ते सौभाग्यदायिके दुःखवर्जिते प्रसन्नाभवमह्यंत्वं विजयेते नमोस्तुते ६ चम्पकागुभपसेनराजमानेऽर्कसन्निभे प्रसन्नाभवमह्यंत्वं अजयेते नमोस्तुते ७ अनेकवर्णसंयुते नानाशास्त्रसमन्विते प्रसन्नाभवमह्यंत्वं देवसेने नमोस्तुते ८ पितृणां वल्लभे शाने शान्तियुक्ते शुभंकरे प्रसन्नाभवमह्यंत्वं स्वधे देवि नमोस्तुते ९ सप्तार्चिषःलभे सप्त स्वरसंतानसंयुते प्रसन्नाभवमह्यंत्वं स्वाहे देवि नमोस्तुते १० वराभयकराभ्याः प्रसन्नमुखपंकजाः सप्रसन्ना प्रजार्थेता मह्यंताभ्यो नमोनमः ११ रक्षिकाः सर्वलोकानां नित्यं लोकमातरः सप्रसन्ना प्रजार्थेता मह्यंताभ्यो नमोनमः १२ धृतिसंज्ञनिके धैर्ययुक्ते सर्वसमर्चिते प्रसन्नाभवमह्यंत्वं धृतिदेवि नमोस्तुते १२ सेवयां पुष्टिजनिके

पूर्णे कामसमन्विते प्रसन्नाभवमत्स्यंले पुष्टिदेविनमोस्तुते १४ सर्वसंतोषजनिके सन्तोषेणसमन्विते प्रसन्नाभवमहत्स्यंलं तुष्टिदेविनमोस्तुते १५ कुलदेविमहाभाग कुलवृद्धिकरणेकारणे प्रसन्नाभवमहत्स्यंलं कुलदेविनमोस्तुते १६ गौरीपद्माशचीमेधा सावित्री विजयाजया देवसेनास्वधास्वाहा मातरोलोकमातरः १७ धृतिःपुष्टिस्तथातुष्टिरात्मनःकुलदेवता गणेशेनाधिकाह्येता वृद्धौपूज्याश्च षोडशः १८ ब्रह्माणीकमलेन्दुसौम्यवदना माहेश्वरीलीलया कौमारीरिपुदर्पनाशनकरी चक्रायुधावैष्णवीवाराहीघनघोर घर्घरमुखी चैन्द्रीचवज्रायुधा चामुण्डागणनाथरुद्रसहिता रक्षंतुनोमातरः १९ इतिपुष्पाञ्जलिंसमर्प्य दक्षिणासंकल्पः अद्येहेत्यादि अमुकगोत्रो अमुकराशिरमुकशर्माहं अमुककर्मनिमित्तकं सर्वाभ्युदयप्राप्तये गणपतिसहित गौर्यादिषोडशमातॄणां पूजाकर्मणः साङ्गुण्यार्थं इमांदक्षिणां ब्राह्मणायदास्ये तत्सत् इतिसंकल्प्य दक्षिणांदत्वा मंत्रपाठः ॐ समभ्येर्ह्याधिवासे दक्षिणयोरुचमसा मामआयुःप्रमोषिर्मो अहंतववीरं विदेयहितवदेविसंदृशि ॐ अम्बे अम्बिके अम्बालिके नमानयतिकश्चन ससस्त्यश्वकःसुभद्रिकां कांपीलवासिनीम् इतिपठित्वा मंत्राक्षितंदद्यात् इतिमातृपूजा अथाभ्युदयिकश्राद्धं यं ब्रह्मवेदान्तविदोवदंतिपरंप्रधानंपुरुषंतथान्ये विश्वोद्गतेःकारणमीश्वरंवा तस्मैनमोविघ्नविनाशनाय अभीप्सितार्थसिद्ध्यर्थं पूजितोयः सुरैरपि सर्वविघ्नच्छिदे तस्मैगणाधिपतयेनमः इतिगणेशंनमस्कृत्य स्वदक्षिणभागेकर्मपात्रंस्थाप

ष्मः
५

नं भूमौ चंदनेन शंखचक्रे लिखित्वा आसनं दूर्वाग्रं आसने पात्रं पात्रे पवित्रं पवित्रे
स्थो वैष्णव्यौ शन्नो देवीरिति जलं ॐ शन्नो देवीरभिष्टय आपो भवन्तु पीतये शंय्यो
रभिः स्रवन्तु नः ॐ यवोसि यवयास्मद्द्वेषो यवयारातीः इति यवान् ॐ तिलोसि सो
मदेवत्यो गोसवो देवनिर्मितः प्रत्नमद्भिः पृक्तः स्वधया पितॄंल्लोकान्प्रीणाहि नः स्वा
हा इति तिलान् गंधाक्षतपुष्पादि तूष्णीं निक्षिप्य तेन जलेनात्मानं नान्दीमुख
श्राद्धसामग्रीं च संप्रोक्ष्य प्राणायामं विधाय अपवित्रः पवित्रो वा सर्वावस्थां गतो
पि वा यः स्मरेत्पुंडरीकाक्षं स बाह्याभ्यंतरं शुचिः ॐ देवताभ्यो देवताभ्यो महायो
गीभ्य एव च नमः स्वाहायै स्वाहायै नित्यमेव नमो नमः २ इति त्रिवारं पठित्वा सप्त
व्याधा दशार्णेषु मृगाः कालंजरे गिरौ चक्रवाकाः शरद्वीपे हंसाः सरसि मानसे ते
पि जाताः कुरुक्षेत्रे ब्राह्मणा वेदपारगाः प्रस्थिता दीर्घमध्वानं यूयं किमवसीद
थ श्राद्धकाले गयां ध्यात्वा ध्यात्वा देवं गदाधरं मनसा च पितॄन्ध्यात्वा नान्दीश्रा
द्धं समारभेत् ॐ सोमस्य त्वा निविशामि विष्णोः शर्मासि शर्म यजमानस्येन्द्रस्य भो
निरसि कृष्णोस्या [illegible] स्कभिस्कधी इति मन्त्रेण दक्षिणाकल्पां निवीभागस्य दू
र्वाभिर्दिग्बंधनं अग्निष्वात्ताः पितृगणाः प्राचीं रक्षन्तु मे दिशं तथा बर्हिषदः पान्तु
याम्यां ये पितरस्तथा प्रतीचीमाज्यपास्तद्वदुदीचीमपि सोमपाः विदिक्ष्वथ गणाः
सर्वे रक्षन्तु इमधोपि वा रक्षा भूतपिशाचेभ्यः तथैवासुरदोषतः सर्वतश्चाधिपस्ते
षां यमो रक्षां करोतु मे तिलाः रक्षन्तु दितिजान् दर्भा रक्षन्तु राक्षसान् पंक्तिं वै श्रोत्रि त्रि॰

योस्मे इति त्रिभिः सर्वसमस्तकः भृङ्गाद्दक्षिरेवमनिपाता दामान्यादीनां पवित्रताम्का च्यु
थप्रतिष्ठासंकल्पः अद्येह इत्यादिदेशकालौ संकीर्त्य अमुकगोत्राणां अस्मन्मातृ-
पितामही प्रपितामहीनां वसुरुद्रादित्यस्वरूपाणां नान्दीमुखीनां तथा अमुक
गोत्राणां अस्मत्पितृपितामह प्रपितामहानां अमुकामुकदेवानां वसुरुद्रादित्य
स्वरूपाणां नान्दीमुखानां तथा अमुकगोत्राणां अस्मन्मातामह प्रमातामह वृद्ध
प्रमातामहानां अमुकामुकदेवानां वसुरुद्रादित्यस्वरूपाणां नान्दीमुखानां प्रीतये
अमुककर्मनिमित्तकं सत्यवसुसंज्ञक विश्वेदेवापूर्वकं संक्षिप्तसंकल्प विधिना
नान्दीमुखश्राद्धमहं करिष्ये ॐ कुरुष्व उत्तरद्वया आसनानि दद्यात् दूर्वाद्वयं
गृहीत्वा अद्येह अमुकगोत्रा अस्मन्मात्रादित्रय तथा पित्रादित्रय तथा अमुक
गोत्रा अस्मन्मातामहादित्रय श्राद्धसम्बन्धिनां सत्यवसुसंज्ञकानां विश्वेषां
देवानां इदमासनं वो नमो वृद्धिरस्त्रिये तथा अमुकगोत्राणां अस्मत्पितृपितामह
प्रपितामहानां अमुकामुकदेवानां वसुरुद्रादित्यस्वरूपाणां नान्दीमुखानां इद
मासनं वो नमो वृद्धिरस्त्रिये तथा अमुकगोत्राणां अस्मन्मातामह प्रमातामह
वृद्धप्रमातामहानां अमुकामुकदेवानां सपत्नीकानां वसुरुद्रादित्यस्वरूपाणां
नान्दीमुखानां इदमासनं वो नमो वृद्धिरस्त्रिये इत्यासनानि दत्वा सामगानां आ
सनदाने चतुर्थी कार्या ततः क्षेमापूजनमनेन मन्त्रेण ॐ सप्त ऋषयः प्रति
हिताः शरीरे सप्त रक्षन्ति सदमप्रमादं सप्तापः स्वपतो लोकमीयुस्तत्र जाग्रतो अ

स्वपूजो सत्रसदो चदेयो इति गंधाक्षतपुष्पैः पूजनम् ॐ सत्यवसुसंज्ञकेभ्यो वि
श्वेभ्यो देवेभ्यो नमः मातृपितामही प्रपितामहीभ्यो नमः पितृपितामहप्रपितामह
भ्यो नमः मातामह प्रमातामह वृद्धप्रमातामहेभ्यो नमः इति सम्पूज्य धूपदीप
सङ्कल्पः अद्येह अमुकगोत्रा ऽस्मन्मात्रादित्रय तथापित्रादित्रय तथा अमुक
गोत्रास्मन्मातामहादित्रय श्राद्धसम्बन्धिनः सत्यवसुसंज्ञक विश्वेदेवा आस-
नार्चनविधौ इमानि गंधाक्षत पुष्पधूपदीपनैवेद्य भूषणादीनि यथाविभागं वो
नमो वृद्धिरस्त्विति तथा अमुकगोत्रा अस्मन्मातृपितामही प्रपितामह्यः अमु
कामुकीदेव्यः नान्दीमुख्यः तथा अमुकगोत्रा अस्मत्पितृपितामह प्रपितामहा
अमुकामुकदेवा वसुरुद्रादित्यस्वरूपाः नान्दीमुखाः तथा अमुकगोत्रा अस्म
न्मातामह प्रमातामह वृद्धप्रमातामहा अमुकामुकदेवाः सपत्नीका वसुरुद्रादि
त्यस्वरूपा नान्दीमुखाः आसनार्चनविधौ इमानि गंधाक्षत पुष्पधूपदीप नैवेद्य
भूषणादीनि यथाविभागं वो नमो वृद्धिरस्त्विति आसनार्चनविधिः परिपूर्णोस्तु
अस्तु परिपूर्णः गंधादिदानाचमनं कृत्वा आमान्नं दधिघृतसहितं चतुर्ष्वपि
भज्ज आसनाग्रे संस्थाप्य संकल्पः अद्येह अमुकगोत्रास्मन्मात्रादित्रय
तथापित्रादित्रय तथा अमुकगोत्रास्मन्मातामहादित्रय श्राद्धसम्बन्धिभ्यः सत्य
वसुसंज्ञकेभ्यो विश्वेभ्यो देवेभ्य इदमामान्नं दधिघृतजलसहितं यथाविभा
गं वो नमो वृद्धिरस्त्विति तथा अमुकगोत्राभ्यः अस्मन्मातृपितामही प्रपितामहीभ्यः

अमुकामुकीदेवीभ्यो वसुरुद्रादित्यस्वरूपाभ्यो नान्दीमुखीभ्य इदमामान्नं द
धिघृतजल सहितं यथाविभागं वो नमो वृद्धिः स्त्रियै तथा अमुकगोत्रेभ्यो अ
स्मन्मातामह प्रमातामह वृद्धप्रमातामहेभ्यो अमुकामुकदेवेभ्यो सपत्नीके
भ्यः वसुरुद्रादित्यस्वरूपेभ्यो नान्दीमुखेभ्य इदमामान्नं दधिघृतजलसहि
तं यथाविभागं वो नमो वृद्धिः स्त्रियै इति संकल्प्य अन्नपूजनम् सप्तकृत्वःप
ठेतिमन्त्रेण ॐ यथेमां वाचं कल्याणीमावदानि जनेभ्यः ब्रह्मराजन्याभ्यां शू
द्राय चार्याय च स्वाय चारणाय च प्रियो देवानां दक्षिणायै दातुरिह
भूयासमयं मे कामः समृद्ध्यताम् इत्यन्नपूजनं कृत्वा दक्षिणासंकल्पः देय
द्रव्यं सम्प्रोक्ष्य मम अमुक अद्येहेत्यादि अमुकगोत्राणां अस्मन्मातृपितामही
प्रपितामहीनां अमुकामुकीदेवीनां वसुरुद्रादित्यस्वरूपाणां तथा अमुक
गोत्राणां अस्मत्पितृपितामहप्रपितामहानां अमुकामुकदेवानां वसुरुद्रादि
त्यस्वरूपाणां तथा अमुकगोत्राणां अस्मन्मातामह प्रमातामह वृद्धप्रमाता
महानां अमुकामुकदेवानां सपत्नीकानां वसुरुद्रादित्यस्वरूपाणां नान्दी
मुखानां प्रीतये अमुककर्मनिमित्तक सत्यवसुसंज्ञक विश्वेदेवपूर्वक
नान्दीमुखश्राद्धकर्मणः साङ्गफलप्राप्त्यर्थं साद्गुण्यार्थं च मातॄणां पितॄ
णां मातामहानां विश्वेदेवानां च प्रीतये इमां दधिद्राक्षामलकनिष्क्रयिणीं द
क्षिणां यथाविभागं वो नमो वृद्धिः स्त्रियै इति संकल्प्य स्वतिलकम् सत्यान् एषः

ष्टानसम्पन्नाः सर्वदायसुखबुद्धयः पितृमातृपराश्चैव सन्त्वस्मत्कुलजा नराः विप्रोस्
पूजनम् आयुः प्रजां धनं विद्यां स्वर्गं मोक्षं सुखानि च प्रयच्छन्तु तथा राज्यं नृणां
प्रीताः पितामहाः आयुः पुत्रान्यशस्स्वर्गं कीर्त्तिं पुष्टिं बलं श्रियं पशून्सौख्यं धनं धा
न्यं प्राप्नुयात्पितृपूजनात् ततः ॐ देवताभ्यो देवताभ्यो महायोगीभ्यएवच नमः
स्वाहायै स्वाहायै नित्यमेव नमो नमः २ सप्तव्याधा इति च पठित्वा ततः अमुक
कर्म्मणः पूर्वाङ्गत्वेन नान्दीमुखाभ्युदयिक श्राद्धं विसर्ज्जयेत् इदं श्राद्धं देशही
नं कालहीनं श्रद्धाहीनं भावनाहीनं दक्षिणाहीनं वाक्यहीनं यत्कृतं तत्कृ
गमस्तु यन्नकृतं तत् श्रीविष्णोः प्रसादात् ब्राह्मणानां वचनात् सर्वं परि
पूर्णमस्तु अस्तु परिपूर्णम् आसनान्युत्थाप्य नीवीं विसृज्य कर्मपात्रं भ्राम
यित्वा विसृज्य आचम्य यस्यस्मृत्येति पठित्वा अच्युताय नमः २ ब्राह्मणं
सम्पूज्य दक्षिणां दद्यात् इत्याभ्युदयिक श्राद्धम् अथ पुण्याहवाचनम्
चतुरो ब्राह्मणानुत्तराभिमुखान् स्थापयेत् अर्घं संस्थाप्य संकल्प अद्येहेत्यादि देशौ
कालौ संकीर्त्य अमुकगोत्रो अमुकनामाऽमुकशर्म्माहं अमुककर्म्मणि सर्वाभ्यु
दयप्राप्तये ब्राह्मणद्वारा पुण्याहं वाचयिष्ये तदङ्गतया चतुर्णां ब्राह्मणानां पू
जनपूर्वकं वरणं च करिष्ये इति संकल्प्य ब्राह्मणेभ्यो ऽर्घं दद्यात् मन्त्रः भू
मिदेवाग्रजन्मासि त्वं विप्र पुरुषोत्तमः प्रत्यक्षो यज्ञपुरुष अर्घोऽयं प्रतिगृह्यता
ताम् इत्यर्घं दत्वा पूजयेत् गन्धद्वारां दुराधर्षां नित्यपुष्टां करीषिणीम् ईश्व

रिं सर्वभूतानां नाभिदेशप्रहृदेऽग्निजम् नमोस्त्वनन्ताय सहस्रमूर्तये सहस्रपादा
क्षिशिरोरुबाहवे सहस्रनाम्ने पुरुषाय शाश्वते सहस्रकोटीयुगधारिणे नमः न
मो ब्रह्मण्यदेवाय गोब्राह्मणहिताय च जगद्धिताय कृष्णाय गोविन्दाय न
मो नमः इति गन्धाक्षतपुष्पादिभिः सम्पूज्य वरणं कुर्यात् एभिर्गन्धाक्षतपु
ष्पपूगीफलद्रव्यैः अमुककर्मणि ममाभ्युदयप्राप्तये पुण्याहवाचनार्थं
ब्राह्मणं त्वामहं वृणे वृतोस्मि इति प्रत्युक्तिः एवं क्रमेण चतुर्णां ब्राह्मणानां
वरणं कृत्वा सर्वेभ्यो अञ्जलिं बध्वा मन्त्रं पठेत् ॐ ब्रह्मयज्ञानं प्रथमं पुर
स्ताद्विसीमतः सुरुचो वेन आवः स बुध्न्या उपमा अस्य विष्ठाः सतश्च
योनिमसतश्च योनिमसतश्च विवः ॐ बृहस्पते अति यदर्यो अर्हाद्द्युम
द्विभाति क्रतुमज्जनेषु यद्दीदयच्छव स ऋतप्रजात तदस्मा द्रविणं धे
हि चित्रम् ब्राह्मणं पुण्यं महद्यच्च सृष्ट्युत्पादनकारकम् वेदवृक्षोद्भ
वं यच्च तत्पुण्याहं ब्रुवन्तु नः भो ब्राह्मणा मम गृहे पुण्याहं भवन्तो ब्रु
वन्तु ॐ पुण्याहं २ ॐ पुनन्तु मा देवजनाः पुनन्तु मनसा धियः पुनन्तु वि
श्वा भूतानि जातवेदः पुनीहि माम् स्वस्तिर्या अविनाशाख्या लोकक
ल्याणसिद्धिदा विनायकप्रिया नित्यं तां च स्वस्तिं ब्रुवन्तु नः २ भो ब्राह्मणा
मम गृहे स्वस्ति भवन्तो ब्रुवन्तु २ ॐ स्वस्ति २ ॐ स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः

स्वस्तिनः पूषाविश्ववेदाः स्वस्तिनस्तार्क्ष्योऽअरिष्टनेमिः स्वस्तिनोबृहस्पतिर्दधा
तु सागरस्यतु याऋद्धिर्महालक्ष्म्यादिभिः कृताः सम्पूर्णास्वप्रभावाच तांच
ऋद्धिंब्रुवन्तुनः भोब्राह्मणाममगृहे ऋद्धिर्भवन्तोब्रुवन्तु २ ॐ ऋध्यताम् २
ॐ सत्रस्य ऋद्धिरस्य गन्मज्योतिरमृताअभूम दिवंपृथिव्याऽअध्याऽरुहा
मा विदामदेवान्॥ स्वर्ज्योति वैधृतौ च व्यतीपाते संक्रान्तौ राहुपर्वणि या
दृग्वृद्धिर्मयाप्राप्ति तांचवृद्धिंब्रुवन्तुनः भोब्राह्मणाममगृहे वृद्धिर्भवन्तोब्रुवन्तु
ॐ वर्धताम् २ ॐ ज्यैष्ठ्यंचमऽआधिपत्यंचमे मन्युश्चमे भामश्चमे मश्च
मे अम्भश्चमे जेमाचमे महिमाचमे वरिमाचमे प्रथिमाचमे वर्षिमाचमे द्राघि
माचमे वृद्धंचमे वृद्धिश्चमे यज्ञेनकल्पन्ताम् पृथिव्यान्तु हुतायान्तु यत्क
ल्याणंपुराकृतम् ऋषिभिःसिद्धगंधर्वैस्तत्कल्याणंब्रुवन्तुनः भोब्राह्मणा
ममगृहे कल्याणंभवन्तोब्रुवन्तु २ ॐ कल्याणं २ ॐ यथेमांवाचं कल्या
णीमावदानिजनेभ्यः ब्रह्मराजन्याभ्यां शूद्रायचार्यायचस्वायचार
णायच प्रियोदेवानां दक्षिणायैदातुरिह भूयासमयंमेकामः समृध्यताम्
सरित्पतेश्चसमाकन्या साश्रीर्विष्णुगृहस्थिता सर्वलोकस्यवतिलक्ष्मी स्तांश्रि
यंचब्रुवन्तुनः भोब्राह्मणाममगृहे श्रीरस्त्वितिभवन्तोब्रुवन्तु २ ॐ श्रीरस्तु २
ॐ मनसः काममाकूतिंवाचः सत्यमशीमहि पशूनां रूपमन्नस्यमयिश्रीः

भवतोजनः संपन्ना मा विपन्नोय यथा शान्तिर्धरातले तथा च देवदेवानां तोयचशान्तिं भवन्तु नः भो ब्राह्मणा मम गृहे शान्तिं भवन्तो ब्रुवन्तु २ ॐ शान्तिः ॐ द्यौः शान्तिरन्तरिक्षं शान्तिः पृथिवी शान्तिः रापः शान्तिरोषधयः शान्तिर्वनस्पतयः शान्तिर्विश्वेदेवाः शान्तिर्ब्रह्म शान्तिः सर्वं शान्तिः शान्तिरेव शान्तिः सामा शान्तिरेधि स्त शान्तिर्भवतु ॐ विश्वानि देव सवितर्दुरितानि परासुव यद्भद्रं तन्न आसुव ब्राह्मणानां मन्त्राशीः सफलास्सन्तु पुण्याहवाचनप्रसादोस्तु इति पठित्वा तिलकं कृत्वा यजमानहस्ते आशीर्वादं दद्युः इति पुण्याहवाचनम् आ आचार्य ब्रह्मणा वरणविधिः पूर्ववत्स्थाप्य संकल्पः अद्येह अमुकोहं अमुककर्म्मनिमित्तक होमकर्म्मणि श्री परमेश्वरप्रीत्यर्थं अग्निस्थापनं करिष्ये इति संकल्प्य अथातो गृह्यस्थाली पाकानां कर्म्म स्थण्डिले कुण्डे वा वेद्यां शुद्धायां भूमौ त्रिभिर्दर्भैः परिसमूहनं गोमयोदकेनोपलेपनम् खादिरेण खड्गाकृतिना स्फ्येन लेखनम् तस्मात् स्रुवेणाग्रात्प्र त्रीरेखाः कृत्वा अनामिकाङ्गुष्ठाभ्यां यथोल्लेखितान्मारसान् पांशून् उद्धृत्य ईशानकोणे निक्षिपेत् भाण्डोदकेन कमण्डलूदकेनाभ्युक्ष्य अग्निमुपसमाधाय ताम्रपात्रस्थमग्निं प्रतापेत् इति पंच भूसंस्कारान्कृत्वा ताम्रपात्रस्थमग्निं वेद्यां स्वाभिमुखं स्थापयेत् ॐ

रामः

अग्निं दूतं पुरो दधे हव्यवाहमुपब्रुवे देवाँ२ऽआसादयादिह इत्यग्निं संस्थाप्य
आचार्य्यब्रह्मणोर्वरणं कुर्य्यात् अद्येहामुकोहं अमुककर्म्मनिमित्तके होम
कर्म्मणि आचार्य्यब्रह्मणोः पूजनपूर्वकं वरणं करिष्ये भूमिदेवाग्रेत्वर्घं
दत्वा गंधद्वारेतिगंधविलेपनं कृत्वा नमोस्त्वनन्तायेति अक्षतपुष्पैः सम्पूज्य
वरणसामग्रीं गृहीत्वा दर्भगंधाक्षत पुष्पपूगीफलद्रव्य यज्ञोपवीतपुष्प
मालावासोलंकरणादिभिः करिष्यमाणामुकहोमकर्म्मणि आचार्य्यक
र्म्मकर्तुं आचार्य्यत्वेन त्वामहं वृणे वृतोस्मि आचार्य्यं प्रार्थयेत् आचार्य्य
स्तु यथा स्वर्गे शक्रादीनां बृहस्पतिः तथा त्वं मम यज्ञेस्मि न्नाचार्य्यो भवसु
व्रतः अस्य यज्ञस्य निष्पत्त्यै भवन्तोभ्यर्थितामया सुप्रसन्नेन कर्त्तव्यं
शान्तिकविधिपूर्वकम् अस्य यज्ञस्य होमकर्म्मणि त्वम्मे आचार्य्यो भ
व अहं भवामीति प्रत्युक्तिः तथाऽमुकहोमकर्म्मणि कृताकृतावेक्षण
प ब्रह्मकर्मकर्तुं ब्रह्मत्वेन त्वामहं वृणे वृतोस्मीति प्रत्युक्तिः यथा चतु
र्मुखो ब्रह्मा सर्ववेदधरो विभुः तथा त्वं मम यज्ञेस्मिन् ब्रह्मा भव द्विजोत्तमः
अस्य यज्ञस्य निष्पत्त्यै अस्य यज्ञस्य होमकर्म्मणि त्वम्मे ब्रह्मा भव अहं
भवामीति प्रत्युक्तिः इति वरणविधानम् अग्नेरीशानकोणे शास्त्रविधिना कलशं
संस्थाप्य सुवर्णताम्रादिधातुविनिर्म्मितं मृण्मयं वा यद्दृष्टमक्षतचन्द

शां. पा.
१०

नभूमितं मत्वा कलशपात्रंसप्तधान्योपरि स्थापयेत् प्रथमंभूमिस्पर्शः
ॐ महीद्यौः पृथिवीचन इमंयज्ञं मिमिक्षताम् पिपृतान्नो भरीमभिः अथयवप्र
क्षेपः ॐ ओषधयः समवदन्त सोमेनसहराज्ञा यस्मैकृणोति ब्राह्मणस्त
श्वराजन्पारयामसि अथपात्रस्थापनम् ॐ आजिघ्रकलशंमह्या त्वाविशा
न्त्विन्दवः पुनरूर्जानिवर्तस्वसानः सहस्रंधुक्ष्वोरुधाराः पयस्वतीः पुनर्मा
विशताद्रयिः अथजलेनापूरणम् ॐ वरुणस्योत्तम्भनमसि वरुणस्य
स्कम्भसर्ज्जनीस्थो वरुणस्यऋतसदन्यसि वरुणस्यऋतसदनमा
सीद अथकुशब्रह्माणंस्थापयेत् ॐ आब्रह्मन्ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी
जायतामाराष्ट्रे राजन्यः शूरइषव्योऽतिव्याधीमहारथो जायतां दोग्ध्रीधे
नुर्वोढा ऽनड्वानाशुः सप्तिः पुरन्धिर्योषाजिष्णूरथेष्ठा सभेयोयुवास्य यज
मानस्यवीरोजायतां निकामेनिकामेनः पर्ज्जन्यो ऽभिवर्षतु फलव-
त्योन ॐ ओषधयः पच्यन्ताम् योगःक्षेमो नःकल्पताम् ॐ ब्रह्मयज्ञा
नमितिमन्त्रेणच अथगन्धम् ॐ गन्धद्वारांदुराधर्षां नित्यपुष्टांकरीषि
णीम् ईश्वरींसर्वभूतानां तामिहोपह्वयेश्रियम् अथदूर्वा ॐ काण्डात्का-
ण्डात्प्ररोहन्ती परुषःपरुषस्परि एवानोदूर्वे प्रतनुसहस्रेणशतेनच प्र
थसर्वौषधिहरिद्रायां ॐ या ओषधीः पूर्वाजातादेवेभ्यस्त्रियुगंपुरामने
नवभ्रुणामहंशतंधामानिसप्तच अथपूगीफलम् ॐ याः फलिनीर्या

शांपुः
१०

अफला अपुष्पा याश्च पुष्पिणीः बृहस्पतिप्रसूतास्तानो मुंचंत्वंहसः अथ
दुग्धम् ॐ पयः पृथिव्यां पयऽओषधीषु पयो दिव्यन्तरिक्षे पयोधाः पय
स्वतीः प्रदिशः सन्तु मह्यम् अथ दधि ॐ दधिक्राव्णो अकारिषं जिष्णोरश्वस्य
वाजिनः सुरभिनो मुखाकरत्प्रण आयूंषि तारिषत् अथ घृतम् ॐ घृतवती
भुवनानामभिश्रियोर्वी पृथ्वी मधुदुघे सुपेशसा द्यावापृथिवी वरुणस्य धर्म्म
णाविष्कभिते अजरे भूरिरेतसा अथ पञ्चपल्लवाः ॐ अश्वत्थे वो निषदनं
पर्णे वो वसतिः कृता गोभाज इत्किलासथ यत्सनवथ पूरुषम् अथ सप्तमृदः
ॐ स्योना पृथिवि नो भवानृक्षरा निवेशिनी यच्छा नः शर्म्म सप्रथाः अथ पञ्च
रत्नानि ॐ परि वाजपतिः कविरग्निर्हव्यान्यक्रमीत् दधद्रत्नानि दाशुषे अथ
हिरण्यद्रव्यम् ॐ हिरण्यगर्भः समवर्त्तताग्रे भूतस्य जातः पतिरेक आसी
त् सदाधार पृथिवीं द्यामुतेमां कस्मै देवाय हविषा विधेम अथ वस्त्रम् ॐ
यदाश्वाय वासऽउपस्तृणान्त्यधिवासं या हिरण्यान्यस्मै सन्दानमर्वन्तं प
ड्वीशं प्रिया देवेष्वायामयन्ती अथ रक्तसूत्रवेष्टनम् ॐ युवा सुवासाः प
रिवीत आगात् स उ श्रेयान् भवति जायमानः तं धीरासः कवय उन्नयन्ति साध्यो
मनसा देवयन्त अथोपरि धान्यपूर्णपात्रम् ॐ पूर्णा दर्व्वि परापत सुपूर्णा पुन
रापत वस्नेव विक्रीणावहा इषमूर्जं शतक्रतो ततो वरुणस्यावाहनम् ॐ
तत्वा यामि ब्रह्मणा वन्दमानस्तदाशास्ते यजमानो हविर्भिः अहेडमानो वरु

णोद्देवो ध्रुवस्तथा ॐ समान आकूः पुमोभीः अथ कलशाभिमंत्रणम् कलशस्य मुखे विष्णुः कंठे रुद्रः समाश्रितः मूले तस्य स्थितो ब्रह्मा मध्ये मातृगणाः स्थिताः कुक्षौ तु सागराः सप्त सप्तद्वीपा वसुंधरा ऋग्वेदोथ यजुर्वेदः सामवेदो ह्यथर्वणः अंगैश्च सहिताः सर्वे कलशं तु समाश्रिताः अथ प्रार्थना देवदानवसंवादे मथ्यमाने महोदधौ उत्पन्नोसि तदा कुम्भ विधृतो विष्णुना स्वयम् त्वत्तोये सर्वतीर्थानि देवाः सर्वे त्वयि स्थिताः त्वयि तिष्ठन्ति भूतानि त्वयि प्राणाः प्रतिष्ठिताः शिवः स्वयं त्वमेवासि विष्णुस्त्वं च प्रजापतिः आदित्या वसवो रुद्रा विश्वेदेवाः सपैतृकाः त्वयि तिष्ठन्ति सर्वेपि यतः कामफलप्रदः त्वत्प्रसादादिमं यज्ञं कर्तुमीहे जलोद्भव सान्निध्यं कुरु मे देव प्रसन्नो भव सर्वदा ॐ स्थिरो भव वीड्वङ्ग आशुर्भव वाज्यर्वन् पृथुर्भव सुषदस्त्वमग्नेः पुरीषवाहणः एतेनातिप्रतिष्ठा ॐ भूर्भुवः स्व कलशे ब्रह्मवरुणा इहागच्छन्तु इहतिष्ठन्तु सुप्रतिष्ठिता वरदा भवन्तु ध्यानं नागपाशधरः स्वर्णभूषणाः पद्मिनीप्रिय वरुणांबुपति क्षोभमानवैतो मकरवाहनः इति कलशस्थापनम् अथ रक्षाविधानम् सर्वान् कुशांस्तथा दूर्वा सर्षपान् गंधमक्षतान् गोमयं दधिसंयुक्तं कारयेत्ताम्रभाजने ॐ गणाधिपं नमस्कृत्य नमस्कृत्य पितामहम् विष्णुं रुद्रं श्रियं देवीं वन्दे भक्त्या सरस्वतीम् स्थानक्षेत्रं नमस्कृत्य दिनानाथं निशाकरम् धरणीगर्भसम्भूतं शशिपुत्रं बृहस्पतिम् दैत्याचार्यं नमस्कृत्य सूर्यपुत्रं महाग्रहम् राहुं केतुं

रामः
११

नमस्कृत्य यज्ञारम्भेविशेषतः शक्राद्याः देवतासर्वा नमस्कृत्यमुनींस्तथा गर्गंमुनिं
नमस्कृत्य नारदंमुनिसत्तमम् वशिष्ठंमुनिशार्दूलं विश्वामित्रंमहामुनिम् व्यासंकविं
नमस्कृत्य सर्वशास्त्रविशारदम् विद्याधिकाश्चमुनयआचार्याश्चतपोधनाः सर्वेते
ममयज्ञस्य रक्षांकुर्वन्तुविघ्नतः प्राचींरक्षतु गोविंद आग्नेयींगरुडध्वजः याम्यांर
क्षतुवाराहो नारसिंहस्तुनैर्ऋतीम् केशवोवारुणींरक्षेद्वायवींमधुसूदनः उदीचीं
श्रीधरोरक्षेदैशानीन्तुगदाधरः ऊर्ध्वंगोवर्धनधरोह्यधस्ताद्धरणीधरः एवंदशदि
शोरक्षेद्वासुदेवोजनार्दनः यज्ञाग्रेरक्षतांशङ्खः पृष्ठेपद्मंतथोत्तमम् वामपार्श्वेग
दारक्षेद्दक्षिणेतुसुदर्शनः उपेन्द्रः पातुब्रह्माणमाचार्यंपातुवामनः अच्युतः पातु
ऋग्वेदं यजुर्वेदमधोक्षजः कृष्णोरक्षतुसामानि ह्यथर्वंमाधवस्तथा उपविष्टाश्च
येविप्रास्तेऽनिरुद्धेन रक्षिताः यजमानंसपत्नीकं पुण्डरीकविलोचनः रक्षाहीनंतुय
त्स्थानं तत्सर्वंरक्षिताद्धरिः वेदमन्त्रैश्चकर्तव्या रक्षाकुम्भेप्यसंजपेः कृत्वापादलि
कांपूर्वं वध्नीयाद्दक्षिणेकरे तत्रादौगायत्री १ ॐगणानान्त्वा २ ॐजातवेदसेसु
नवामसोममरातीयतोनिदहातिवेदः सनःपर्षदतिदुर्गाणि विश्वानावेवसिन्धुंदु
रितात्यग्निः ३ ॐ त्रिवृदसित्रिवृतेत्वा विवृदसिविवृतेत्वा सवृदसिसवृतेत्वा
आक्रमोस्याक्रमायत्वा संक्रमोसिसंक्रमायत्वा उत्क्रमोस्युत्क्रमायत्वोत्का
न्तिरस्युत्क्रान्त्यैत्वाधिपतिनोर्जोर्जंजिन्वः ४ ॐ नतद्रक्षांसि नपिशाचा
स्तरन्ति देवानामोजः प्रथमजःह्येतत् योबिभर्तिदाक्षायणंहिरण्यं

शतानीकाय सुमनस्यमानाः सदेवेषु कृणुते दीर्घमायुः समनुष्येषु कृणुते दीर्घ
मायुः ५ यदाबध्नन्दाक्षायणा हिरण्यꣳ शतानीकाय सुमनस्यमानाः तन्मआ
बध्नामि शतशारदाय आयुष्मान्जरदष्टिर्यथासत् ६ रक्षोहणं वलगहनं वैष्णवी
मिदमहन्तं वलगमुत्किरामि यम्मे निष्ट्यो यममात्यो निचखानेदमहन्तं वल
गमुत्किरामि यम्मे समानो यमसमानो निचखानेदमहन्तं वलगमुत्किरामि यम्मे
सजातो यमसजातो निचखानेदमहन्तं वलगमुत्किरामि यम्मे सबन्धुर्यमसबन्धु
र्निचखानोत्कृत्यां किरामि ७ स्वराडसि सपत्नहा सत्रराडस्यभिमातिहा जनराड
सि रक्षोहा सर्वराडस्यमित्रहा ८ रक्षोहणो वो वलगहनः प्रोक्षामि वैष्णवान्
रक्षोहणो वो वलगहनो वनयामि वैष्णवान् रक्षोहणो वो वलगहनो वस्तृणामि
वैष्णवान् रक्षोहणौ वां वलगहनाऽउपदधामि वैष्णवी रक्षोहणौ वां वलगहनौ
पर्यूहामि वैष्णवी वैष्णवमसि वैष्णवास्थः ९ मानः सꣳसो अररुषो धूर्त्तिः
प्रणङ्मर्त्यस्य रक्षोहणो ब्रह्मणस्पते प्रत्युष्टꣳ रक्षः प्रत्युष्टा अरातयो नि
ष्टप्तꣳ रक्षो निष्टप्ताऽअरातयः उर्वन्तरिक्षमन्वेमि रक्षोहा विश्वचर्षणी र
भियोनिमयो हते द्रोणे सधस्थमासदत् १० एभिर्मन्त्रैः पोटलिकामन्त्र्य
कर्मान्ते दक्षिणकरे बध्नीयात् मन्त्रः येन बद्धो बली राजा दानवेन्द्रो महाब
लः तेन त्वामभिबध्नामि रक्षे मा चल मा चल त्वंस्वविकृदाभुमे नृः पाहि मृ
गधीगिरः रक्षाताकृतन्मना रक्षाकरक्षामूलात् इति रक्षाविधानम् अथग्र

हस्थापनपूजनविधिः तत्र कर्त्ता पूर्वदिने हविष्याशनादि नियमान्कृत्वा प्रथमं
गृहात्पूर्वदिग्भागे उत्तरे वा भूमिपरिग्रहं कृत्वा भूमिं संशोध्य पञ्चामृतैरासिच्य
पञ्चगव्येनाभ्युक्षेत् ततो गृहस्येशानभागे यजमानहस्तेन विंशतिहस्तदीर्घां
दशहस्तायतां पश्चिमपूर्वायतां दक्षिणोत्तरायतां वा शालां किंवा मंडपं वा
दशाद्यष्टहस्तादिकं चतुरस्रं चतुर्द्वारं ग्रहवर्णपताकाद्यलंकृतं सलक्षणं
विधाय तत्र हस्तमात्रविस्तारं समचतुरस्रं योन्यादियुतं कुण्डं कुर्यात् तद
ग्रे वा स्थण्डिलं निर्माय तदीशानदिग्भागे नवग्रहस्थापनार्थं हस्तविस्तृतां
वितस्त्युच्छ्रितां वप्रद्वयावृतां समचतुरस्रां उदक्प्रवणां ग्रहवेदीं कुर्यात् त
स्याः प्रथमो वप्रो द्व्यङ्गुलोच्छ्रायो द्वितीयस्त्र्यङ्गुलोच्छ्रायो द्वावपि द्व्यङ्गुल
विस्तारौ कर्तव्यौ तत्र वेदीमध्ये अष्टदलकमलं निर्माय तत्कर्णा चूर्णेन
पूरयित्वा कर्णिकायां पत्रेषु यथोक्तमण्डलेषु प्रतिमासु अक्षतपु
ञ्जेषु तदाकारेषु ग्रहाणामावाहनं कुर्यात् तत्र कर्त्ता कर्मदिवसे प्रातरु
त्थाय स्नानसन्ध्यादि नित्यकर्म समाप्य सर्वां नवग्रहपूजासामग्रीं सं
पाद्य दीपं प्रज्वाल्य प्राङ्मुख उपविश्याचम्य स्वस्तिवाचनं पठित्वा
प्रथमं गणेशपूजनं कुर्यात् अर्घं संस्थाप्य सूर्यायार्घं दत्त्वा पुनरर्घं संस्था
प्य प्राणायामत्रयं विधाय पूजासंकल्पं कुर्यात् ॐ विष्णुः २ अद्यामुक

गोत्रो ऽमुकराशिरमुकशर्म्माहं अमुकराशेरमुककुमारस्य बीजगर्भसमुद्भवैनो
निवर्हणायुर्वर्च्चो ऽभिवृद्धिद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीतये करिष्यमाणग्रहयागचूडो
पनयनवेदारम्भसमावर्त्तनकर्म्मणां पूर्वाङ्गत्वेन निर्विघ्नताकार्यसिद्ध्यै श्रीभग
वतो गणेशस्य यथामिलितोपचारैः पूजनं करिष्ये इति संकल्प्य उक्तविधि
ना गणेशं सम्पूज्य प्रधानसंकल्पं कुर्यात् अद्येत्यादि संकीर्त्तनान्ते अमुकगो
त्रो ऽमुकराशिरमुकशर्म्माहं अमुकराशेरमुकशर्म्मणोस्य बालकस्य बीज
गर्भसमुद्भवैनो निवर्हणद्वारा आयुर्वर्च्चोमेधाभिवृद्ध्यै श्रीपरमेश्वरप्रीतये
अद्यश्वः परश्वो वा उपनयनात्प्राक्चौलसंस्कारं करिष्ये तथास्य द्विजत्वसि
द्ध्या वेदाध्ययनाधिकारसिद्ध्यर्थं उपनयनं करिष्ये तथा श्रौतस्मार्त्तकर्मा
नुष्ठानाधिकारसिद्ध्यै वेदारम्भं करिष्ये तथास्य गृहस्थाश्रमार्हतासिद्धि
द्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीतये समावर्त्तनाख्यं कर्म्म करिष्ये तत्पूर्वाङ्गत्वेन करिष्य
माणग्रहयागकर्म्मणा सकलमङ्गलाभिवृद्ध्यै गौर्य्यादिषोडशमातृणां
पूजनं आभ्युदयिकश्राद्धं पुण्याहवाचनं च करिष्ये इति संकल्प्य
मातृपूजानान्दीश्राद्धपुण्याहवाचनानि विधाय ततो ग्रहयागनैर्ऋत्यको
णे पश्चिमे वा होमवेदीं आचार्य्यहस्तेन हस्तमात्रां चतुरङ्गुलोच्छ्रितां नि
र्म्माय शालामध्ये त्रिचतुर्हस्तेन हस्तपरिमाणां स्थण्डिलं चतुरस्रं विधाय
होमवेद्यां पञ्चभूसंस्कारपूर्वकमग्निं संस्थाप्य प्रधानदीपं पूर्वस्यां दिशि

पूर्वाभिमुखं प्रज्वाल्य ततो वेद्युपरि यथोक्तलक्षणलक्षणादिप्रतिमासु दक्ष्यस्तु
णेयुक्ता आदित्यादिनवग्रहाणां साधिप्रत्यधिदेवानां स्थापनं कुर्य्यात प्रतिमालक्ष
णम् ताम्रकात्स्फाटिकाद्रक्तचन्दनात् स्वर्णकादुभौ रजतादयसः सीसात्कांस्यात्का-
र्य्याग्रहक्रमात् इति स्थापनप्रकारस्य मध्ये स्थाप्यो रवी रक्तः सोमश्वेतोऽग्निकोणके
दक्षिणेऽङ्गारको रक्तः पीत ईशानके बुधः बृहस्पतिरुदक्पीतः शुक्रः श्वेतश्च पूर्वके पश्चि
मे तु शनिः कृष्णो मतश्चयरुवर्णकम् सर्वे आदित्याभिमुखा आदित्यस्य प्राङ्मु
खः स्थाप्य तत्र प्रतिमानां अग्रन्तु तोरणं कुर्य्यात् मन्त्रः ॐ हिमस्यत्वा जरायु
णाग्ने परिव्ययामसि पावको अस्मभ्यं शिवो भव इति प्रतिमानामग्रन्तु तोरणं
विधाय पञ्चामृतेन क्षालयेत् ॐ पयः पृथिव्यां पय ओषधीषु पयो दिव्य
न्तरिक्षे पयोधाः पयस्वतीः प्रदिशः सन्तु मह्यम् इति पयसा स्नापयेत् ॐ दधि
क्राव्णो अकारिषं जिष्णोरश्वस्य वाजिनः सुरभिणो मुखाकरत्प्रण आयूंषि
तारिषत् इति दध्ना ॐ घृतवती भुवनानामभिश्रियोर्वी पृथ्वी मधुदुघे सु
पेशसा द्यावापृथिवी वरुणस्य धर्मणा विष्कभितेऽअजरे भूरिरेतसा इति
घृतेन ॐ मधुवाता ऋतायते मधु क्षरन्ति सिन्धवः माध्वीर्नः सन्त्वोषधीः इ
तिमधुना ॐ आप्यायस्व समेतु ते विश्वतः सोम वृष्ण्यम् भवा वाजस्य संग
थे इति शर्करया ॐ आपो हिष्ठा मयोभुवस्तानऊर्जे दधातन महे रणाय
चक्षसे यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः उशतीरिव मातरः तस्मा अरंग

माम वो यस्य क्षयाय जिन्वथ आपो जनयथा च नः इति शीतलोदकेन प्रतिमाः संस्नाप्य अष्टदलनिहितासु स्थालीषु स्थापयेत् तत्र संकल्पः अद्येहामुकोऽहं ग्रहयागकर्मणि यथोक्तफलावाप्तये स्वर्णप्रतिमासु आदित्यादिनवग्रहाणां रक्ताक्षतपुञ्जेषु अधिदेवताप्रत्यधिदेवतादीनां स्थापनं करिष्ये इति संकल्प ॐ कारस्य ब्रह्मा ऋषि गायत्री छन्दः परमात्मा देवता व्याहृतीनां विश्वामित्रजमदग्निभृगव ऋषयः गायत्र्युष्णिगनुष्टुभश्छन्दांसि अग्निवायुसूर्या देवता सूर्यादिनवग्रहादिस्थापने विनियोगः मध्ये वर्तुलाकारे रक्तवर्णे द्वादशाङ्गुले मण्डले रक्तं सूर्यं रक्तगंधाक्षतपुष्पैः स्थापयेत् ॐ आकृष्णेति हिरण्यस्तूप ऋषि त्रिष्टुप्छन्दः सविता देवता आवाहने विनियोगः ॐ आकृष्णेन रजसा वर्तमानो निवेशयन्नमृतं मर्त्यं च हिरण्ययेन सविता रथेना देवो याति भुवनानि पश्यन् र स्थापयेत् ॐ भूर्भुवः स्वः कलिंगदेशोद्भव काश्यपसगोत्र रक्तवर्ण सूर्य इहागच्छ इह तिष्ठ पूजार्थं त्वामावाहयामि ततः आग्नेये चतुरस्रे चतुरङ्गुले श्वेतमण्डले श्वेतं सोमं श्वेतपुष्पाक्षतैः स्थापयेत् ॐ इमं देवेति गौतम ऋषि त्रिष्टुप्छन्दः सोमो देवता सोमस्था

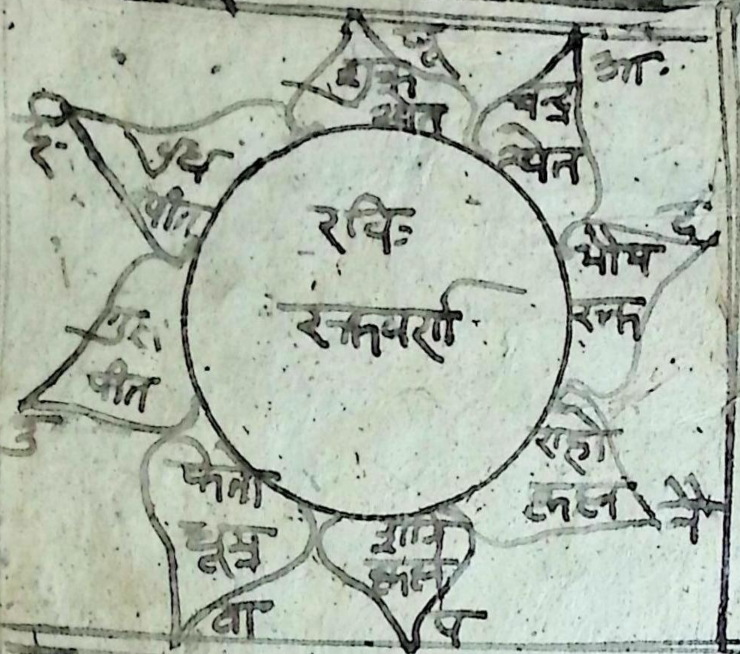

पेविनियोगः ॐ इमंदेवा असपत्नꣳ सुवध्वं महते क्षत्राय महते ज्यैष्ठ्याय महते
जानराज्यायेन्द्रस्येन्द्रियाय इममुष्य पुत्रममुष्यै पुत्रमस्यै विशएषवोमीराजासोमो
स्माकंब्राह्मणानाꣳराजा ॐ भूर्भुवः स्वः यमुनातीरोद्भव आत्रेयसगोत्र शुक्लवर्ण
सोम इहागच्छ इहतिष्ठ पूजार्थं त्वां आवाहयामि ततो दक्षिणे त्रिकोणे त्र्यङ्गुले
रक्तमण्डले रक्तभौमं रक्तपुष्पाक्षतैः स्थापयेत् अग्निर्मूर्द्धेति विरूपाक्ष ऋषिर्गाय
त्री छन्दः भौमो देवता भौमस्थापने विनियोगः ॐ अग्निर्मूर्द्धा दिवः ककुत्पतिः पृथि
व्या अयम् अपाꣳ रेताꣳसि जिन्वति ॐ भूर्भुवः स्वः अवन्तीदेशोद्भव भारद्वाजगो
त्र रक्तवर्ण भौम इहागच्छ इहतिष्ठ पूजार्थं त्वां आवाहयामि ततो ईशाने बाणाकार
चतुरस्रे चतुरङ्गुले पीतमण्डले पीतं बुधं पीतपुष्पाक्षतैः स्थापयेत् उद्बुध्यस्वेति प
रमेष्ठी ऋषिः त्रिष्टुप्छन्दः बुधोदेवता बुधस्थापने विनियोगः ॐ उद्बुध्यस्वाग्ने प्रति
ताग्रहीत्वमिष्टापूर्ते सꣳसृजेथामयञ्च अस्मिन्सधस्थे अध्युत्तरस्मिन्विश्वेदे
वा यजमानश्च सीदत ॐ भूर्भुवः स्वः मगधदेशोद्भव आत्रेयसगोत्र पीतवर्ण बुध
इहागच्छ इहतिष्ठ पूजार्थं त्वामावाहयामि ततः उत्तरे दीर्घचतुरस्रे षडङ्गुले पी
तमण्डले पीतं गुरुं पीतपुष्पाक्षतैः स्थापयेत् बृहस्पत इति गृत्समद ऋषिस्त्रि
ष्टुप्छन्दः बृहस्पतिर्देवता बृहस्पतिस्थापने विनियोगः ॐ बृहस्पते अतियदर्यो
अर्हाद्द्युमद्विभाति क्रतुमज्जनेषु यद्दीदयच्छवस ऋतप्रजात तदस्मासु द्रविणं धे
हि चित्रम् ॐ भूर्भुवः स्वः सिन्धुदेशोद्भव आङ्गिरसगोत्र पीतवर्ण गुरो इहागच्छ इह

तिष्ठ पूजार्थं त्वां आवाहयामि ततः पूर्वे पञ्चकोणे नवाङ्गुले श्वेतमण्डले श्वेतंशु
क्रं श्वेतपुष्पाक्षतैः स्थापयेत् ॐ अन्नात्परिस्रुत इति प्रजापतिर्ऋषिः सरस्वतीन्द्रा अनु
पय अतिजगतीछन्दः शुक्रो देवता शुक्र स्थापने विनियोगः ॐ अन्नात्परिस्रुतो रसं ब्र
ह्मणा व्यपिबत्क्षत्रं पयः सोमं प्रजापतिः ऋतेन सत्यमिन्द्रियं विपानꣳ शुक्रमन्धस
इन्द्रस्येन्द्रियमिदं पयोऽमृतं मधु ॐ भूर्भुवः स्वः भोजकटदेशोद्भव भार्गवसगोत्र शुक्ल
वर्ण शुक्र इहागच्छ इह तिष्ठ पूजार्थं त्वां आवाहयामि ततः पश्चिमे द्व्यङ्गुले धनु
आकारे कृष्णमण्डले कृष्णं शनिं कृष्णपुष्पाक्षतैः स्थापयेत् ॐ शन्नोदेवी रिति द
ध्यङ्ग आथर्वण ऋषिर्गायत्री छन्दः शनिर्देवता शनिस्थापने विनियोगः ॐ शन्नोदे
वीरभिष्टय आपो भवन्तु पीतये शंयोरभिस्रवन्तु नः ॐ भूर्भुवः स्वः सौराष्ट्रदेशो
द्भव काश्यपसगोत्र कृष्णवर्ण शनैश्चर इहागच्छ इह तिष्ठ पूजार्थं त्वां आवाहया
मि ततो नैरृत्ये सूर्पाकारे द्वादशाङ्गुले कृष्णमण्डले कृष्णं राहुं कृष्णपुष्पाक्ष
तैः स्थापयेत् ॐ कयानश्चित्रेति वामदेव ऋषिर्गायत्री छन्दः राहुर्देवता राहुस्था
पने विनियोगः ॐ कयानश्चित्र ऽ आभुवदूती सदावृधः सखा कया शचिष्ठया वृ
ता ॐ भूर्भुवः स्वः राठिनपुरदेशोद्भव पैठिनसगोत्र कृष्णवर्ण राहो इहागच्छ इह
तिष्ठ पूजार्थं त्वां आवाहयामि ततो वायव्ये ध्वजाकारे धूम्रषडङ्गुलमण्डले
धूम्रं केतुं धूम्रपुष्पाक्षतैः स्थापयेत् केतुं कृण्वन्निति मधुच्छन्द ऋषिः गायत्री

छंदः केतुर्देवता केतुस्थापने विनियोगः ॐ केतुंकृण्वन्नकेतवे पेशोमर्या अपेशसे स
मुषद्भिरजायथाः ॐ भूर्भुवः स्वः अंतर्वेदीसमुद्भव जैमिनिसगोत्र धूम्रवर्ण केतो इ
हागच्छ इहतिष्ठ पूजार्थंत्वामावाहयामि सर्वे आदित्याभिमुखाः स्थाप्या आदि
त्यप्राङ्मुखः अथाधिदेवतानांस्थापनम् ॐ भूर्भुवः स्वः सर्वतोद्वार्ध्वे सूर्यद
क्षिणपार्श्वे ईश्वर इहागच्छ इहतिष्ठ पूजार्थं त्वामावाहयामि सोमद॰ उमे॰ भौ
मद॰ स्कंद॰ बुधद॰ विष्णो॰ गुरोद॰ ब्रह्मन्॰ शुक्रद॰ इन्द्र॰ शनैद॰ यम॰ राहोद॰ काल॰
केतोद॰ चित्रगुप्त॰ अथ प्रत्यधिदेवतानाम् स्थापनं सूर्यवामपार्श्वे ईश्व अग्ने इ
सोमवा॰ आप इहागच्छन्तु॰ भौमवा॰ भूमे॰ बुधवा॰ विष्णो॰ गुरोवा॰ इन्द्र॰ शुक्रवा॰ इ
न्द्राणी॰ शनेवा॰ प्रजापते॰ राहोवामपार्श्वे सर्पा इहागच्छत॰ केतोवा॰ ब्रह्मन्॰ अ
थविनायकादिपञ्चानांस्थापनं राहोरुत्तरे विनायक॰ शनेरुत्तरे दुर्गे॰ रवेरुत्तरे
वायो॰ राहोर्दक्षिणात् आकाश॰ केतोर्द॰ अश्विनौ॰ सर्वेषांउत्तरे क्षेत्राधिपो वास्तो
ष्पते॰ अथदिक्पालानांस्थापनम् पूर्वे इन्द्र॰ आग्नेये अग्नि॰ दक्षिणे यम॰ नैर्ऋ
त्ये निर्ऋति॰ पश्चिमे वरुण॰ वायव्ये वायो॰ उत्तरे कुबेर॰ ईशाने ईश्वर॰ ऊर्ध्वं ब्रह्मन्॰
कुबेरेशयोर्मध्ये स्थापयेत् अधः अनन्त निर्ऋतिवरुणयोर्मध्ये स्थापयेत् एवं सं
स्थाप्य अक्षतान्गृहीत्वा ॐ एतन्तेदेवसवितर्यज्ञम्प्राहुर्बृहस्पतये ब्रह्मणे
तेनयज्ञपतिं तेनमामव मनोज्योतिर्जुषतामाज्यस्य बृहस्पतिर्यज्ञमिमं तनोत्व
रिष्टंयज्ञं समिमंदधातु विश्वेदेवास इह मादयन्तामों३॥ प्रतिष्ठ ॐ भूर्भुवः स्वः

स्वर्णप्रतिमासु आदित्यादिनवग्रहाः साङ्गाः सपरिवाराः सायुधाः सवाहनाः तथा
दध्यक्षतपुञ्जेषु अधिदेवता प्रत्यधिदेवता विनायकादिपञ्चलोकपालसहिताः
इन्द्रादिदशदिक्पालाः सुप्रतिष्ठिता वरदा भवन्तु कलशे वरुणदेव सुप्रतिष्ठितो भव
एते सुप्रतिष्ठिता भव इति प्रतिष्ठाप्य पूजासंकल्पं कुर्यात् ॐ विष्णुः २ अद्येहेत्या
दिसंकीर्त्तने नाम्नो अमुकोहं अमुकगोत्रस्य अमुकराशेः अमुककुमारस्य दीर्घायुः प्रा
प्त्यर्थं गोचरदशान्तर्दशाया मत्कृतवर्गसर्वतोभद्रे यवपुञ्जस्थितानां आ
दित्यादिनवग्रहाणां दुष्टानां दुष्टदोषोपशान्त्यर्थं शुभानां शुभफलाधिक्यप्राप्तये
करिष्यमाणग्रहयाग चूडोपनयनवेदारम्भ समावर्त्तनकर्मणः पूर्वाङ्गत्वेन स्थ
ण्डिले परिस्थापितासु स्वर्णप्रतिमासु आदित्यादिनवग्रहाणां दध्यक्षतपुञ्जे
षु अधिदेवतानां प्रत्यधिदेवतानां विनायकादिपञ्चलोकपालानां इन्द्रादिदशा
दिक्पालानां वास्तोष्पतेः क्षेत्राधिपतेः कलशे आवाहितस्य वरुणस्य च षोडशो
पचारैः पूजनं करिष्ये इति संकल्प्य ध्यायेत् ॐ पद्मासनः पद्मकरो द्विबाहुः
पद्मद्युतिः सप्ततुरंगवाहनः दिवाकरो लोकगुरुः किरीटी मयि प्रसादं विदधातु
देवः १ श्वेताम्बरः श्वेतविभूषणाश्च श्वेतद्युतिर्दण्डधरो द्विबाहुः चन्द्रोऽमृतात्मा
वरदः किरीटी श्रेयांसि मह्यं विदधातु देवः २ रक्ताम्बरो रक्तवपुः किरीटी चतुर्भुजो
मेषगमो गदाभृत् धरासुतः शक्तिधरश्च शूली सदा मम स्याद्वरदः प्रशान्तः ३ पी
ताम्बरः पीतवपुः किरीटी चतुर्भुजो दण्डधरश्च हारी चर्मासिभृत्सोमसुतः सदा मे

सिंहाधिरूढोवरदोस्तुमह्यम् ४ पीताम्बरः पीतवपुः किरीटी चतुर्भुजोदेवगुरुः प्रशांतः
दधातिदंडंचकमण्डलुंच तथाक्षसूत्रंवरदोस्तुमह्यम् ५ श्वेताम्बरः श्वेतवपुः किरी
टी चतुर्भुजो दैत्यगुरुः प्रशांतः दधातिदंडंचकमण्डलुंच तथाक्षसूत्रंवरदोस्तुमह्य
म् ६ नीलद्युतिः शूलधरः किरीटी गृध्रस्थितस्त्रासकरोधनुष्मान् चतुर्भुजः सूर्य्य
सुतः प्रशांतः सदास्तुमह्यंवरमंदगामी ७ नीलाम्बरोनीलवपुः किरीटी करालवक्त्रः
करालशूली चतुर्भुजश्चर्मधरश्च राहुः सिंहाधिरूढोवरदोस्तुमह्यम् ८ धूम्रोद्विबा
हुर्वरदोगदाभृत् गृध्रासनस्थो विकृताननश्च किरीटकेयूरविभूषितांगः सदास्तुमेके
तुगणः प्रशांतः ९ इतिध्यानम् अथ आवाहनम् उदयंतामहत्तेजस्वीचाभ
यप्रदं आदित्यममृतंतेज सूर्य्यमावाहयाम्यहम् १ ॐ आकृष्णेन० द्विजराजमह
त्पुराख्य तारापतिरलंकृतम् श्वेतोऽत्रीनाद्विजाराजा सोममावाहयाम्यहम् २ ॐ इ
मन्देवा० त्वयदितानि शास्त्राणि यज्ञकार्य्यकराणि च ऋषिभिः प्रियसेनित्यंभौ
ममावाहयाम्यहम् ३ ॐ अग्निर्मूर्द्धा० बुधंबुद्धिप्रदातारं सोमस्यसुतमुद्भवम् य
जमानहितार्थाय बुधमावाहयाम्यहम् ४ ॐ उद्बुध्य० मेरुमूर्द्धिविराजंतं देवा
नांचपुरोहितम् असुराणांवधार्थाय गुरुमावाहयाम्यहम् ५ ॐ बृहस्पते सोम
तुल्यप्रतीकाशं दानवानांपुरोहितम् असुराणांवधार्थाय जेतारंसर्वशत्रूणांशुक्र
मावाहयाम्यहम् ६ ॐ अन्नात्परि० कृष्णांसंकृष्णवर्णांच कलांबरविभूषितम्

शनैश्चरं कलत्रकेतुं शनिमावाहयाम्यहम् ७ ॐ शन्नोदेवी· रक्ताक्षं रक्तवर्णं च रक्तं
चैवबलिंयतस्तथा राहुंपतितिमत्येकं राहुमावाहयाम्यहम् ८ ॐ कयान· चराचर
प्रभुं चैव नीलोत्पलपत्रशोभिताम् यजमानपठनित्यं केतुमावाहयाम्यहम् ९ ॐ
केतुंकृण्वन्न· इति आवाहनम् नाममन्त्रेणच आसनम् आयान्तु नवग्रहाः स
वे साधिप्रत्यधिदेवताः विनायकादिवाग्मीगणाः सहिता कमले अमले यजमा
नहितार्थाय यावत्कर्मसमाप्यते पाद्यम् गङ्गाजलंसमानीतं सुगन्धिद्रव्यसं
युतम् पाद्यंतत्प्रतिगृह्णन्तु सूर्य्याद्यास्ते ग्रहा मम अर्घ्यम् सुवर्णपात्रंरत्ना
ढ्यं नानापङ्कजशोभितम् सुगंधिजलसंयुक्त मर्घ्यं मे प्रतिगृह्यताम् स्नानम्
जातीफललवङ्गादि कङ्कोलेन समन्वितम् सद्यःसुशीतलं तद्वै स्नानार्थं प्रति
गृह्यताम् वस्त्रम् सूक्ष्माण्यतीव शुभ्राणि नानादेशोद्भवानि च वस्त्राणि वः
प्रयच्छामि नानावर्णानि पूजिताः यज्ञोपवीतम् ब्रह्मसूत्रंचोत्तरीयं चारुका
र्पासनिर्मितम् गृह्णन्त्विदंमयादत्तं सूर्य्याद्यास्ते नवग्रहाः गन्धम् परमानन्द
सौरभ्य परिपूर्णदिगन्तरम् गृह्णन्तु परमंगंधं कृपया मम देवताः अक्षताः सुगं
धाअतिशुभ्राश्च तण्डुलाः सुमनोहराः अक्षतार्थं प्रयच्छामि सानुगेभ्यः सुरे
श्वराः पुष्पाणि अनन्यार्घ्यितपूतंच ह्यच्छिद्रपत्रं च शुभम् शुभावहनसम्भूतं
नानागन्धिमनोहरम् अनन्तसौरभंपुष्पं गृह्णन्तु परमेश्वराः आभरणम् स्वभाव
सुन्दरगात्रे नानावर्णाकृतीनि च भूषणानिविचित्राणि कल्पयामि नवग्रहाः

रामः
९

धूपम् वनस्पतिरसोत्पन्नो गन्धाढ्यो गंधउत्तमः आघ्रेयः सर्वदेवानां धूपोयं प्रतिगृह्यताम् दीपम् सद्वर्त्तिघृतसंयुक्तं वर्त्याकर्पूरगर्भया मम प्रकाशो महान्दीपः सर्वतस्तिमिरापह सबाह्याभ्यंतरं ज्योतिर्दीपोयं प्रतिगृह्यताम् नैवेद्यम् सत्पात्रसिद्धं सुहविर्विविधानंदलक्षणम् निवेदयामि तुभ्यमद्यः सानुगेभ्यः ग्रहेश्वराः ताम्बूलम् नागवल्लीदलैर्युक्तं कर्पूरादिसमन्वितम् चूर्णपूगीफलाढ्यंच ताम्बूलंप्रतिगृह्यताम् नीराजनम् सद्वर्त्तिघृतसंयुक्तं वर्त्याकर्पूर गर्भया नीराजनं करोम्येतत् प्रसीदन्तु ममग्रहाः ॐ अग्निर्ज्योतिः क्षमापनम् अज्ञानादथवालस्यात्प्रमादाद्वा कृतं मया पूजनंप्रतिगृह्णन्तु क्षमध्वंममदेवताः पुष्पाञ्जलिः व्यासउवाच जपाकुसुमसंकाशं काश्यपेयंमहाद्युतिम् तमोरिं सर्वपापघ्नं प्रणतोस्मिदिवाकरम् १ हिमकुन्दमृणालाभं क्षीरोदार्णवसम्भवम् नमामिसततंसोमं शम्भोर्मुकुटभूषणम् २ धरणीगर्भसम्भूतं विद्युत्कांतिसमप्रभम् कुमारंशक्तिहस्तंच मंगलंप्रणमाम्यहं प्रियङ्गुकलिकाश्यामं रूपेणाप्रतिमंबुधं सौम्यंसौम्यगुणोपेतं नमामिशशिनंदनम् ४ देवानाञ्च ऋषीणाञ्च गुरुं काञ्चनसन्निभम् बन्धुभूतंत्रिलोकानां प्रणमामिबृहस्पतिम् ५ दधिशङ्ख मृणालाभं दैत्यानांपरमंगुरुम् सर्वशास्त्रप्रवक्तारं भार्गवंप्रणमाम्यहम् ६ नीलाञ्जनसमाभासं रविपुत्रंयमाग्रजम् छायामार्तण्डसम्भूतं नमस्यामिशनैश्चरम् ७ अर्धकायंमहावीर्यंचन्द्रा

दित्यविमर्द्दनम् सिंहिकागर्भसम्भूतं तं राहुं प्रणमाम्यहम् ८ पलालधूमसंकाशं तारका
ग्रहमस्तकम् रौद्रं रौद्रात्मकं घोरं तं केतुं प्रणमाम्यहम् ९ इति व्यासमुखोद्गीतं यः पठेत्
समाहिताः दिवावायदिवारात्रौ शान्तिस्तेषां भविष्यति १० ऐश्वर्यमतुलं चैव आरोग्यं
पुष्टिवर्द्धनम् नरनारीनृपाणांच भवेद्दुःस्वप्ननाशनम् ११ बालशान्तिकरं प्रोक्तमल्पमृ
त्युर्विनश्यति ग्रहनक्षत्रजाः पीडा तस्कराग्निसमुद्भवाः १२ ताः सर्वाः प्रशमं यान्ति व्या
सोब्रूतेनसंशयः सूर्यः शौर्यमथेन्दुरुच्चपदवीं सन्मंगलं मंगलः सद्बुद्धिंचबुधोगु
रुश्चगुरुतां शुक्रः शुभंशंशनिः राहुर्बाहुबलंकरोतु सततं केतुः कुलस्योन्नतिं नित्यं
प्रीतिकराभवंतुममते सर्वेनुकूलाग्रहाः १३ आयुश्चवित्तंच तथाप्करस्य धर्मार्थला
भौबहुपुत्रतांच शत्रुक्षयंराज्यसुपूज्यतांच तुष्टाग्रहाः क्षेमकराभवन्तु १४ इति
स्तोत्रं पठित्वा ॐ ब्रह्मामुरारिस्त्रिपुरान्तकारी भानुः शशी भूमिसुतो बुधश्च गुरु
श्चशुक्रः शनिराहुकेतवः सर्वेग्रहाः शान्तिकराभवन्तु इतिच पठित्वा पुष्पाञ्जलिं
समर्प्पयेत् ततोग्रहवेद्युपरि नारिकेल फलपुष्पद्रव्यसहितं वितानंसमर्प्यवेदी
समीपे सूर्यादीनांयथोक्तबलीन्दद्यात् सूर्यायगुडोदनबलिम् सोमाय घृतपा
यसबलिं भौमायक्षीरगुड घृतादिमुत्करिकाख्यं संयावम् क्षीरौदनंबुधाय घृ
तौदनंबृहस्पतये दध्योदनंशुक्राय कृशरान्नंशनैश्चराय अजामांसंराहवे शुर्कघट
कोदनंवा चित्रौदनंकेतवे अन्येभ्यः पायसबलिंदद्यात् यथोक्तबल्यभावे आदि
त्यादिभ्यो पायसबलिं तदभावेदध्यक्षतबलिं केचिन्मते होमान्तेबलिदानम् क

म्भोन्तेचबलिदानम् तच्चद्यासम्भवंकुर्य्यात् इतिग्रहस्थापनपूजनविधिः अथस्ताचा
र्य्योयजमानः ऋत्विक्सदस्यद्वारपालादीनांवरणंकुर्य्यात् तत्रसंकल्पः अद्येहत्यादि
अमुकोहं अमुककर्म्मणि अस्मिन्गृहयागे ऋत्विक्कर्म्मकर्तुं ऋत्विक्सदस्यद्वा
रपालादीनां पूजनपूर्वकंवरणंकरिष्ये इतिसंकल्प्य भूमिदेवायेत्यर्घ्यंदत्वा गन्ध
द्वारेतिगंधं नमोस्त्वनन्तायेति अक्षतपुष्पैःसम्पूज्य वरणंकुर्य्यात् अभिगंधाक्ष
तादिभिः अस्मिन्गृहयज्ञकर्म्मणि ऋत्विक्कर्म्मकर्तुं स तथास्मत्सदस्यकर्म्मकर्तुं त
थाद्वारपालत्वेन त्वामहंवृणे वृतोस्मीति प्रत्युक्तिः अथचतुर्णां ऋत्विगादीनां
प्रार्थना ऋग्वेदःपद्मपत्राक्षो गायत्रीसोमदैवतः अत्रिगोत्रस्तु विप्रेन्द्र ऋत्विक्
म्मरतोभव ममास्मिन्यज्ञे त्वंऋग्वेदीभव अहंभवानीतिप्र- मन्त्रपाठः ॐ अग्निमी
ळे· कातरवोयजुर्वेदस्त्रैष्टुभोरुद्रदैवतः भारद्वाजस्तुविप्रेन्द्र ऋत्विक्कर्म्मरतोभ
त्वं व ममास्मिन्यज्ञे यजुर्वेदीभव अहंभवा· मन्त्रपाठः इषेत्वा· सामवेदस्तु पिंगा
क्षो जगतःसूर्य्यदैवतः कश्यपस्तु विप्रेन्द्र ऋत्विक्कर्म्मरतोभव ममास्मि
न्यज्ञेत्वंसामवेदीभव अहंभवा· ॐ अग्नआयाहि· बृहन्नेत्रोथर्ववेदोऽनुष्टुभो
रुद्रदैवतः वैखानसस्तु विप्रेन्द्र ऋत्विक्कर्म्मरतोभव ममास्मिन्यज्ञेत्वंअथर्ववेदी
भव अहंभ· मन्त्रपाठः ॐ शन्नोदेवी· ऋग्वेदंस्थापयेत्पूर्वं यजुर्वेदन्तु दक्षिणे
पश्चिमेसामवेदन्तु उत्तरेवाप्यथर्वणम् ततःगायत्रीजपार्थं गणेशमन्त्रादिजपसा

वार्थं अन्यान् ब्राह्मणान् वृणुयात् अथ कुशकण्डिका दक्षिणतो ब्रह्मासनम् तत्र ब्रह्मोपवेशनम् आत्मासने यजमानासनं अग्नेरुत्तरतः आसनद्वये कल्पयित्वा प्रणीतापात्रम् सव्यहस्तकरणं जलेनापूरणम् दर्भैराच्छादनम् ब्रह्ममुखावलोकनम् प्रथमासने निधाय आलभ्यं द्वितीयासने निदध्यात् दिशोदिशो प्रागग्रैः कुशैः परिस्तरणम् पुरस्तात् दक्षिणतः उत्तरतः पश्चात् अर्थवन्ति वस्तून्यासादयेत् पवित्रच्छेदनानि त्रीणि कुशतरुणानि २ पवित्रे साग्रे अनन्तर्गर्भे प्रोक्षणीपात्रम् आज्यस्थाली चरुश्चेत् चरुस्थाली सम्मार्जनकुशाः पञ्च उपयमनकुशास्त्रिप्रभृतयः त्रयोदशपर्यन्ताः याज्ञिक्याः समिधस्तिस्रः पालाश्यः प्रादेशमात्राः स्रुवः खादिरः गव्यमाज्यम् व्रीहितण्डुलाः पूर्णपात्रं वर पञ्चाशदधिकशत२मुष्टिमितं २५६ वरुभक्त पुरुषाहारपरिमितं कर्मोपयोगिनी दक्षिणा वरो वा एतानि वस्तूनि उत्तरपूर्वस्थापयेत् त्रिभिर्दर्भैः २ छेदो प्रादेशमात्रपवित्रं कृत्वा पात्रान्तरेण हस्तेन वा प्रणीतोदकेन वा प्रणीतोदकेन पवित्रप्रोक्षणात् पवित्राभ्यामाज्यस्थालीं सम्प्रोक्ष्य तथा चरुस्थालीं सम्मार्जनकुशान् उपयमनकुशान् समिधः स्रुवम् आज्यम् पूर्णपात्रं दक्षिणाञ्च सम्प्रोक्ष्य अग्निप्रणीतयोर्मध्ये असञ्चरे प्रोक्षणीं स्थापयेत् निरुपाज्यमधिश्रयेत् चरुश्चेद् दज्जं वेधोर्कुशपदारोपणम् आज्यं ब्रह्माधिश्रयति चरुमाचार्यः अर्द्ध

श्रिते चरावाज्ये वा ज्वलदुल्मुकं समन्ताद्भ्रामयेत् स्रुवमधोमुखं प्रतप्य सम्मार्जनकु
शैः अग्रतो मूलपर्यन्तं मूलतोऽग्रपर्यन्तं सम्मार्ज्य पुनः प्रतप्य कराभ्यां सम्मार्ज्य
दक्षिणतः कुशोपरि निदध्यात् आज्यमुद्वास्य पुनस्ततः स्थापयित्वा पश्चादानीय पू
र्वपवित्राभ्यामुत्पूय अवेक्ष्य अपद्रव्यनिरसनं कृत्वा उपयमनकुशानादाय वामे
करे कृत्वा तिष्ठन् घृताक्ताः समिधः पर्युक्ष्य स्वाहेति जुहुयात् ॐ समिधाग्निं दुव
स्यत घृतैर्बोधयतातिथिम् आस्मिन् हव्या जुहोतनः सुसमिद्धाय शोचिषे घृतं तीव्रं जु
होतनः १ ॐ अग्नये जातवेदसे तन्त्वा समिद्भिरङ्गिरो घृतेन वर्द्धयामसि बृहच्छोचा
यविष्ठ्य २ ॐ उप त्वाग्ने हविष्मतीर्घृताचीर्यन्तु हर्य्यत जुषस्व समिधो मम स्वा
हा ३ ततः प्रोक्षण्युदकेन सपवित्रेण दक्षिणकरे गृहीतेन ईशानादुत्तरपर्य्य
न्तं सम्प्रोक्ष्य पवित्रे प्रणीतायां निदध्यात् संस्रवधारणार्थं पात्रं प्रणीताग्न्योर्म
ध्ये निदध्यात् अग्निं प्रतिष्ठाप्य एतन्त इति अमुकनामाग्ने सुप्रतिष्ठितो वर
दो भव ध्यानम् ॐ तदेवाग्निस्तदादित्यस्तद्वायुस्तदु चन्द्रमाः तदेव शुक्रं तद्ब्र
ह्म ता आपः स प्रजापतिः १ सर्वे निमेषा जज्ञिरे विद्युतः पुरुषादधि नैनमूर्ध्वं न
तिर्य्यञ्चं न मध्ये परिजग्रभत् २ न तस्य प्रतिमा अस्ति यस्य नाम महद्यशः हिर
ण्यगर्भ इत्येष मा मा हिंसीदित्येषा यस्मान्न जात इत्येषः ३ एषो ह देवः
प्रदिशोऽनु सर्वाः पूर्वो ह जातः स उ गर्भे अन्तः स एव जातः स जनिष्यमाणः प्र

त्मज्ञातिस्फुतिंसर्पतोमुखः ४ ॐ चत्वारिशृङ्गात्रयोऽअस्यपादाद्वेशीर्षेसप्त
हस्तासोऽअस्यत्रिधाबद्धोवृषभोरोरवीतिमहोदेवोमर्त्याआंऽआविवेश ५ ॐ
अग्निंप्रज्वलितंवन्देजातवेदंहुताशनम् सुवर्णवर्णममलंसमिद्धंसर्वतोमुखम्
इतिध्यात्वा आवाहयेत् ॐ वैश्वानरेनऽऊतयऽआप्रयातु परावतः अग्निरु
क्थेनवाहसा ॐ सप्ततेअग्नेसमिधः सप्तजिह्वाः सप्तऽऋषयः सप्तधामप्रिया
णि सप्तहोत्राः सप्तधात्वा सप्तयोनीरापृणस्वघृतेनस्वाहा २ इत्यावाह्य अमु
काग्नयेनम इतिनाममन्त्रेण पाद्यादिनीराजनान्तं सम्पूज्य रेखाः जिह्वापूजयेत्
यथा पूर्वरेखायां ॐ ब्रह्मणेनमः मध्यरेखायां ॐ विष्णवेनमः उत्तररेखायां
ॐ रुद्रायनमः ततोऽग्निजिह्वापूजनम् ॐ रक्तायैनमः श्वेतायैनमः पीतायै· ती
व्रायै· धूम्रायै· ज्वालिन्यै· विस्फुलिङ्गिन्यैनमः इतिसप्तजिह्वाः सम्पूज्य पु
ष्पाञ्जलिः ॐ अग्निज्वालान्वितंभव्यमजातंमहोज्ज्वलं शक्तिहस्तंवेद
मन्त्रैरावाह्य पूजयेत्सुधी पूजयित्वोपचारैस्तु स्तुतिकार्य्याप्रयत्नतः
स्वाहानाममहाभाग शक्तिहस्तजगन्मय ज्वालाकुलनराहीन दैत्यतापक
कंदर सेवेज्यसर्वजठरसंस्थसर्वस्यपावक सर्वसंपत्करशब्दाग्र तापपापारि
हारक छागवाहनसर्वादि सर्वव्याधिविनाशन देवदेवादिवानाथ तुल्यवर्ण
श्रीयप्रिय रुद्रलोचनसौम्याम सायगाजनकामर धूमध्वजधरधेय्य वीर·

कादिकृतालय वेदगीत विशालाक्ष विद्याधरगणार्च्चितः आगमसाधनयोगज्ञ योगि
नांगतिदायक पापनाशन पापारे कार्य्यसाधननैकात्मक मुनिमान्यतमोनाथ कारति
भयवर्ज्जितः वैश्वानर महाभाग सर्वलक्षणलक्षितः नमस्तुभ्यं नमस्तुभ्यं नमस्तु
भ्यंनमोनमः अनुकूलसदामत्वं भवसर्वप्रवर्त्तकः कर्म्मणामनसावाचा पतामित
वपादसो इतिपुष्पाञ्जलिंसमर्प्य द्रव्यत्यागसंकल्पः अद्येहामुकोहं अमुकहो
मकर्म्मणायक्ष्ये तत्र प्रजापतिमिन्द्रमग्निं सोममग्निंवायुं सूर्य्यमग्नी वरुणावग्नी
वरुणावग्निं वरुणं सवितारं विष्णुं विश्वान्मरुतः स्वर्क्कान्वरुणमदितिं प्रजापति
मग्निंस्विष्टकृतं चाज्येनाहंयक्ष्ये एतद्धोमद्रव्यं तत्तद्देवताभ्यो मयापरित्यक्तं ॐ
तत्सद्यथादैवतमस्तु इतिसंकल्प्य दक्षिणंजान्वाच्य ब्रह्मणान्वारब्धो मनसा
प्रजापतिंध्यात्वा आधारावाज्यभागौ जुहुयात् ॐ प्रजापतये स्वाहा इदं प्रजापतये
इतित्यागंविधाय हुतशेषंपात्रान्तरे निक्षिपेत् ॐ इन्द्राय स्वाहा इदमिन्द्राय
ॐ अग्नये स्वाहा इदमग्नये ॐ सोमाय स्वाहा इदं सोमाय इतिहुत्वा त
तः पूर्णाहोमंविधाय भूरादिहोमं कुर्य्यात् ॐ भूः स्वाहा इदमग्नये ॐ भुवः
स्वाहा इदंवायवे ॐ स्वः स्वाहा इदं सूर्य्याय त्वन्नो अग्ने इति वामदेव ऋषि
स्त्रिष्टुप्छन्दः अग्निवरुणौ देवते सर्वप्रायश्चित्तहोमे विनियोगः ॐ त्वन्नो अग्ने
वरुणस्य विद्वान्देवस्य हेडो अवयासिसीष्ठाः यजिष्ठो वह्नितमः शोशुचानो वि

श्वाद्वेषाꣳसि प्रमुमुग्ध्यस्मत्स्वाहा इदमग्नीवरुणाभ्याम् स त्वन्नोऽअग्ने इति वामदेव ऋषिस्त्रिष्टुप्छन्दः अग्निवरुणौ देवते सर्वप्रायश्चित्ते होमे विनियोगः ॐ स त्वन्नो अग्नेवमो भवा तीनेदिष्ठोऽअस्याऽउषसो व्युष्टौऽअवयक्ष्व नो वरुणꣳ रराणो वीहि मृडीकꣳ सुहवो नऽएधि स्वाहा इदमग्नीवरुणाभ्याम् अयाश्चाग्नेऽसीति प्रजापतिर्ऋषिर्विराट् छन्दः अग्निर्देवता सर्वप्रायश्चित्ते होमे विनियोगः ॐ अयाश्चाग्नेस्यनभिशस्तिपाश्च सत्यमित्त्वमयाऽअसि अयानो यज्ञं वहास्ययानो धेहि भेषजꣳ स्वाहा ये ते शतमिति शुनःशेप ऋषिस्त्रिष्टुप्छन्दः वरुणः सविता विष्णुर्विश्वेदेवा मरुतः स्वर्का देवता सर्वप्रायश्चित्ते होमे विनियोगः ॐ ये ते शतं वरुण ये सहस्रं यज्ञियाः पाशा वितता महान्तः तेभिर्नोऽअद्य सवितोत विष्णुर्विश्वे मुञ्चन्तु मरुतः स्वर्काः स्वाहा इदं वरुणाय सवित्रे विष्णवे विश्वेभ्यो देवेभ्यः मरुद्भ्यः स्वर्केभ्यः उदुत्तममिति शुनःशेप ऋषिस्त्रिष्टुप्छन्दः वरुणो देवता सर्वप्रायश्चित्ते होमे वि॰ ॐ उदुत्तमं वरुण पाशमस्मदवाधमं वि मध्यमꣳ श्रथाय अथा वयमादित्य व्रते तवानागसो अदितये स्याम स्वाहा इदं वरुणायादित्ये ॐ अग्नये प्रजापतये स्वाहा इदमग्नये प्रजापतये ॐ अग्नये स्विष्टकृते स्वाहा इदमग्नये स्विष्टकृते ततः संस्रवप्राशनम् पवित्रप्रतिपत्तिः प्रणीताविमोकः बर्हिर्होमः ब्रह्मणे पूर्णपात्रदानम् अद्येह अमुकोऽहं अमुककर्म्माङ्ग होमकर्म्मणः साङ्ग फलं साद्गुण्यार्थं अमूं पूर्णपात्रं

प्राप्तये

इदं पूर्णपात्रं सद्रव्यं ब्रह्मणे तुभ्यं सम्प्रददे ॐ तत्सन्नमम इति दत्वा मन्त्रपाठः ॐ अक्रन्कर्म्मकर्म्मकृतः सहवाचा मयोभुवा देवेभ्यः कर्म्मकृत्वास्तं प्रेत सचाभुवः ततः पूर्णाहुतिं जुहुयात् यजमानेन्वारम्भकार्य्यैः ब्रह्मणा कुशो घृतं देयम् आचार्य्यो होमं कुर्य्यात् स्रुवं सम्पूजितं नारिकेलपूगीफलादि फलवस्त्रसहितं कृत्वा ॐ स्रुवश्चमे चमसाश्चमे वायव्यानि चमे द्रोणकलशश्चमे ग्रावाणश्चमे धीजवणे चमे पूतभृच्चमऽआधवनीयश्चमे वेदिश्चमे बर्हिश्चमे अवभृथश्चमे स्वगाकारश्चमे यज्ञेन कल्पन्ताम् इति मन्त्रेण स्रुवं सम्पूज्य सङ्कल्पः अद्येहामुकोहं अमुककर्म्माङ्ग होमकर्म्मणः साङ्ग फलप्राप्त्यर्थं न्यूनातिरिक्त परिपूर्त्यर्थं मृडनामाग्नेः पूर्णाहुतिहोमं करिष्ये मूर्द्धानं दिव इति भारद्वाज ऋषिः त्रिष्टुप् छन्दः महावैश्वानरो देवता मृडनामाग्नेः पूर्णाहुति होमे विनियोगः ॐ मूर्द्धानं दिवोऽअरतिं पृथिव्या वैश्वानरमृतऽआ जातमग्निम् कविꣳ सम्राजमतिथिं जनानामासन्ना पात्रं जनयन्त देवाः स्वाहा १ ॐ सदसस्पतिमद्भुतं प्रियमिन्द्रस्य काम्यम् सनिं मेधामयासिषꣳ स्वाहा २ ॐ यां मेधां देवगणाः पितरश्चोपासते तया मामद्य मेधयाऽग्ने मेधाविनं कुरु स्वाहा ३ ॐ मेधां मे वरुणो ददातु मेधामग्निः प्रजापतिः मेधामिन्द्रश्च वायुश्च मेधां धाता ददातु मे स्वाहा ४ ॐ पूर्णा दर्वि परापत सुपूर्णा पुनरापत वस्नेव विक्रीणावहा इषमूर्ज्जं शतक्रतो स्वाहा ५ एभिर्मन्त्रैः पूर्णाहुतिं होमं विधाय अग्निपूजनं कुर्यात्

श्रद्धां मेधां यशः प्रज्ञां विद्यां पुष्टिं बलं श्रियम् आयुष्यं द्रव्यमारोग्यं देहि मे हव्यवा
हन: ॐ तनूपा ऽ अग्नेसि तन्वं मे पाहि ॐ आयुर्दा ऽ अग्नेस्यायुर्मे देहि वर्च्चोदा ऽ अ
ग्नेसि वर्च्चो मे देहि अग्ने यन्मे तन्वा ऊनं तन्म ऽ आपृण ॐ मेधां मे देवः सविता ऽ आदधा
तु ॐ मेधां मे देवी सरस्वती आदधातु ॐ मेधामश्विनौ देवावाधत्तां पुष्करस्रजौ
ॐ अङ्गानि च म ऽ आप्यायन्ताम् इति सर्वाङ्गान्युपस्पृशेत् वाक्च म ऽ आप्यायताम्
इति मुखं प्राणश्च म ऽ आप्यायताम् इति नासिकायाम् चक्षुश्च म ऽ आप्यायताम्
इति नेत्रयोः श्रोत्रं च म ऽ आप्यायताम् इति श्रोत्रयोः यशोबलं च म ऽ आप्याय
ताम् इति बाह्वोः ततस्त्र्यायुषकरणं भस्मना ॐ त्र्यायुषं जमदग्नेः इति ललाटे
ॐ कश्यपस्य त्र्यायुषम् इति ग्रीवायाम् ॐ यद्देवेषु त्र्यायुषम् इति दक्षिणस्क
न्धे ॐ तन्नो ऽ अस्तु त्र्यायुषम् इति हृदि त्र्यायुषमिति मेवशाभेन्त्रेण सर्वाङ्ग-
मालभेत् ततो होमसाङ्गदक्षिणासंकल्पः अद्येहेत्यादि अमुकोहं अमुके
कर्मनिमित्तकहोमकर्मणः साङ्गफलप्राप्त्यर्थं साद्गुण्यार्थं च इमां कवर्णां
दक्षिणां अग्निदैवत्यां सुवर्णनिष्क्रयीभूतद्रव्यम्वा आचार्याय तुभ्यमहं सम्प्र
ददे तथा भूयसीं दक्षिणां अन्येभ्यो ब्राह्मणेभ्यो विभज्य दास्ये ॐ तत्सत् न
थास्येोपपन्नेनान्नेन ब्राह्मणांश्च भोजयिष्ये ततोग्निं विसर्जयेत् गच्छग
च्छ सुरश्रेष्ठ स्वस्थाने परमेश्वरः यत्र ब्रह्मादयो देवाः तत्र गच्छ हुताशन भो
भो यज्ञ महाभाग सर्वकर्मप्रसाधक कर्म्मान्तरेपि सम्प्राप्ते सान्निध्यं कुरु सादरम्

रामः
२२

यान्तुदेवगणाः सर्वेपूजामादाय मामकीम् इष्टकामसमृद्ध्यर्थं पुनरागमनाय
च ॐ यज्ञयज्ञंगच्छ यज्ञपतिंगच्छ स्वांयोनिंगच्छ स्वाहा एषतेयज्ञोयज्ञपतेस
हसूक्तवाकः सर्ववीरस्तं जुषस्व स्वाहा ॐ यामच्छदग्निरिन्द्रो ब्रह्मादेवो बृहस्प
तिः सचेतसोविश्वेदेवा यज्ञंप्रावन्तुनः शुभे इत्यग्निंविसर्जयित्वा दक्षिणांदत्वा
अभिषेकतिलकरक्षाबंधन घृतछायामंत्रपाठादिकं कारयेत् इतिकुशकण्डि
का अथकुशकण्डिकाप्रयोगसंग्रह तत्रप्रथमं अग्निनामानि अथातः सम्प्रव
क्ष्यामि यथोक्तंपद्मयोनिना ब्राह्मणानांहितार्थाय संस्कारेषु भाषितम् १
लौकिकः पावकोह्यग्निः प्रथमः परिकल्पितः अग्निस्तुमारुतोनाम गर्भाधाने
भिधीयते २ पुंसवने चान्द्रमसः शुङ्गाकर्मणिशोभनः सीमन्तेमङ्गलोनाम प्र
गल्भोजातकर्मणि ३ नाम्निवैपार्थिवोह्यग्निः प्राशनेतुशुचिः स्मृतः सत्यना
माथचूडेतु व्रतारम्भे समुद्भवः ४ व्रतमध्येहरिर्नाम व्रतान्तेराजपुत्रकः गोदाने
सूर्यनामा च केशान्तेह्यग्निरुच्यते ५ वैश्वानरोविसर्गेतु विवाहेयोजकः
स्मृतः चतुर्थ्यांतु शिखीनाम धृतिरग्निस्तुसामनि ६ आवसथ्येभवोज्ञे
यो वैश्वदेवेतुपावकः ब्रह्मावगार्हपत्याग्नि रीश्वरोदक्षिणाग्नस्तथा ७ विष्णुरा
हवनीयस्थ अग्निहोत्रेत्रयोऽग्नयः लक्षहोमेवह्निनामा कोटिहोमेहुताशनः ८
प्रायश्चित्तेविधिश्चैव पाकयज्ञेतु साहसः देवानांहव्यवाहस्तु पितॄणांकव्य

वाहनः ८ पूर्णाहुत्यांमृडोनाम शान्तिकेवरदस्तथा पौष्टिकेबलदश्चैव क्रोधाग्नि
श्चाभिचारिके १० वश्यार्थेकामदोनाम वनदाहेतु वर्द्धनः कोष्ठेतुजाठराग्निःस्या
त्क्रव्यादोमृतभक्षणे ११ समुद्रेवाडवोज्ञेयः क्षयेसंवर्तकोभवेत् एतेऽग्नयःसमा
ख्याता स्त्रिंशान्नवचसंज्ञकाः १२ अथाग्निजिह्वा कालीकरालीच मनोजवाच
सुलोहिताचैवसुधूम्रवर्णा स्फुलिङ्गिनीचैवसुरुचिस्मिताच लोलायमानाइति
सप्तजिह्वाः १ अविदित्वातुयोह्यग्निं होमयेदविचक्षणः नहुतंनचसंस्कारो
नचकर्मफलंभवेत् २ सप्तजिह्वाःस्फुरन्त्येता हुताशनमुखेस्थिताः याभिर्ह
व्यंसमश्नाति हुतंसम्यग्द्विजोत्तमैः ३ सप्तजिह्वाप्रमाणंतु प्रादेशमिहकीर्त्तितम्
प्रमाणंचतुरस्रंच वर्तुलंमुखमंडलम् ४ कालीधूमिनीश्वेता लोहिताचासिता
तथा सुवर्णापद्मरागीच सप्तेताःपरिकीर्त्तिताः ५ कालींरक्षांस्यश्नंति धूमि
नीमसुरास्तथा श्वेतांनागाःसमश्नंति पिशाचालोहितांतथा ६ सितामश्नंति
गंधर्वाःसुवर्णांतु यमस्तथा पद्मरागींतुविख्याता दिव्याजिह्वाहुताशने ७ त
स्यांतुहोमयेन्नित्यं सुसमिद्धेहुताशने विधूमेलेलिहानेच होतव्यंकर्मसिद्धये
नधूमोनतथाज्वाला विमुक्तज्योतिरर्चिसः प्रभयाभातियश्चैव भगवांस्तत्रतिष्ठ
ति ८ इत्यग्निनामानिजिह्वानामानिच अथेशानकारिकायांकुंडस्थापनावि
धिः चतुरस्रंपरित्यज्य मंडलमथापिवा केशाग्रसूत्रमात्रकाद्य धारयेत् रम्फः

स्वमुद्रया १ अग्निः सोमस्तथा सूर्यो रुद्रश्चैव प्रजापतिः अमी चैव यमो देवा अवतिष्ठ-
न्ति सर्वदा २ स्रुवाग्रवसतेर्वह्निर्विभागश्च त्र्यङ्गुलः अग्निस्थानेऽग्निसंतापः सोमश्चै-
व उदाहृतः ३ सूर्ये पशुविनाशः स्यात् रुद्रे रौद्रभयं भवेत् प्रजापतौ प्रजावृद्धिर्यमे मृ-
त्युभयं भवेत् ४ यमभागं त्यजेन्मूलं षोडशाङ्गुलमध्यतः प्रजाभागे स्रुवो धार्यः सर्व-
कर्मप्रसिद्धये ५ इति स्रुवधारणाविधिः अथ द्रव्यप्रमाणम् कर्षमात्रं घृतं होमे
शुक्तिमात्रं पयः स्मृतम् उक्तानि पञ्चगव्यानि तत्समानि मनीषिभिः १ तत्समं
मधुदुग्धान्नमक्षमात्रमुदाहृतम् यवाः प्रसृतिमात्राः स्युः लाजास्तु मुष्टिमात्र-
काः २ पृथुकाः स्वल्पप्रमाणाः स्युः शक्तवो हि तथोदिताः गुडं पलार्द्धमानं स्यात् शर्करा-
पि तथा मता ३ ग्रासार्द्धं चरुमानं स्यात् इक्षुः पर्वावधिः स्मृतः एकैकं पत्रपुष्पादि
तथापूमानि कल्पयेत् ४ कदलीफलनारिङ्ग फलान्येकैकशो विदुः मातुलुङ्गं च-
तुःखण्डं पनसं दशधाकृतम् ५ अष्टधा नारिकेलानि खण्डितानि विदुर्बुधाः
त्रिधाकृतं बिल्वफलं कपित्थं खण्डितं त्रिधा ६ उर्वारुकफलं होमे कथितं ख-
ण्डितं त्रिधा फलान्यन्यानि खण्डानि समिधः स्युर्दशाङ्गुलाः दूर्वाङ्कुरत्रयं ज्ञे-
गुडूची चतुरङ्गुला व्रीहयो मुष्टिमात्राः स्युः मुद्गमाषा यवा अपि ८ तण्डुलास्तु
सार्द्धांशाः कोद्रवा मुष्टिसम्मिताः गोधूमाः कलमा विहिता मुष्टिमानतः ९
तिला माषकमात्राः स्युः शमीपात्रसमाः स्मृताः शुक्तिप्रमाणं लवणं मरीचान्य

पिविंशतिः १० पुरंदरस्थानंस्याद्द्रामठंतत्समंस्मृतम् चन्दनागुरुकस्तूरीकर्पूरं कुङ्कु
मंतथा तिन्तिडीबीजमालानि समुद्दिष्टानिदिग्भिकैः ११ इतिद्रव्यप्रमाणम् अथ
द्रव्यग्रहणेमुद्रालक्षणम् होमेमुद्रास्त्रयःप्रोक्ता मृगीहंसीचसूकरी विनामुद्रा
कृतोहोमः सर्वोभवतिनिष्फलः १ सूकरीकरसङ्कोची मृगीमुक्तकनिष्ठिका हं
सीस्यात्तर्जनीमुक्ता त्रिधामुद्राःप्रकीर्तिताः २ शान्तिकेचमृगीज्ञेया हंसीपौष्टि
ककर्मणि अभिचारेसूकरीस्याद्विद्वेषोच्चाटनादिषु ३ मुद्राहीनंतुयोमोहा-
द्धोतुमिच्छतिमूढधीः यजमानंतथात्मानंपातयेत्स्व विनिश्चितम् ४ इतिमुद्रा
लक्षणम् अथाज्यलक्षणम् मन्त्रेणालोडितंयच्च पवित्राभ्यांचसंस्कृत
म् अपद्रव्यविहीनंतु तदाज्यमिदुत्तममिति अथयज्ञीयकाष्ठानिब्रह्मपुरा
णे पालाशाश्वत्थन्यग्रोधप्लक्षवैकङ्कतोद्भवाः शमीचोदुम्बराविल्व श्चन्दनं
सरलस्तथा शालश्चदेवदारुश्च खदिरश्चेतियोदशः इतिकुशकण्डिकार्पयो
गीसमग्रह अथग्रहयागहोमविधिः आचार्योहोमवेदीसमीपमागत्य ब्रह्मो
पवेशनादि पर्युक्षणान्तंकर्मकृत्वा प्रतेनेति अग्निंप्रतिष्ठाप्य अमुकनामा
ग्नेस्त्वंप्रतिष्ठितो वरदोभवतिप्रतिष्ठाप्य ध्यानावाहनादिनीराजनान्तंसम्पूज्य
तथाआदित्यादिनवग्रहाणांक्रमेणाग्नेयाद्या कपिलःपिङ्गलोधूम्रं कतु

जाठरसृजकः शिखीचहाटकश्चैव महातेजाहुताशनः रोहितश्चेतिविज्ञेयानारव्या
दीनांहुताशनेति ॐ भूर्भुवः स्वः कपिलनामाग्ने इहागच्छ· ॐ भूः पिङ्गलनामाग्ने
ॐ भूः धूम्रकेतुनामाग्ने· ॐ भूः जाठरनामाग्ने· ॐ भूः शिखिनामाग्ने· ॐ भूः हाटक
नामाग्ने· ॐ भूः महातेजोनामाग्ने· ॐ भूः हुताशननामाग्ने· ॐ भूः रोहितनामा
ग्ने· आदित्यादिनवग्रहाणांसमिधोजुहुयात् समिधश्च अर्कः पलाशः खदि
रस्त्वपामार्गोऽथपिप्पलः उदुम्बरः शमीदूर्वाकुशाश्चसमिधः क्रमात् समि
ल्कसमास् प्रादेशमात्राः अव्यङ्गाः शाखाकीटाद्यविद्धाः सशिखाः सपत्राः क
निष्ठाग्रस्थूलाः दधिमधुघृताक्ताग्राह्याः अर्काद्यभावे पालाशएव सर्वकाम्
शम्यभावेखदिरोग्राह्य इति केचित् अधिदेवतादीनांतु पालाशएव दूर्वास्
मिधस्तद्दूर्वाश्च परिमिताग्राह्या एवंकुशसमिधोऽपि कुशाश्चअपरिमिताः
होमेमुद्गलकर्मणांकुर्य्यात् इत्यागमेकल्पः अथग्रहनवग्रहयागनाहंवक्ष्ये
नचप्रजापतीन्द्राग्निसोमेभ्यः आज्येनसवितृसोमभौम बुधबृहस्पतिशु
क्रशनैश्चरराहुकेत्वीश्वरोमास्कन्दपुरुषविष्णु ब्रह्मेन्द्रयमकाल चित्रगुप्ता
ग्न्यापोधरा विष्णुरिन्द्राणीप्रजापतिसर्प ब्रह्मविनायकदुर्गावायु आका
शाश्विभ्यः इन्द्रादिदशदिक्पालेभ्यश्च समिच्चर्वाज्यतिलादिद्रव्यैः प्रत्येक

मेष्टोत्तरशतमष्टाविंशतिसंख्यया वा शेषेणास्विष्टकृतं चाज्येनाहुत्य
स्ये इदमाज्यं समिच्चर्वाज्यतिलादिद्रव्यं च ममोपरि त्यक्तं तत्तद्देवताभ्यो
यथादैवतमस्तु इति द्रव्यत्यागं विधाय होमविधिः ऋषिछन्दोदैवतानि नाम
द्रष्टव्यदेवताः तस्मात्कर्मकाले च संधेतमसिमञ्जति नमुक्तकेशाङ्गुष्ठान्
निपातितजानुकः उत्तानेन दक्षहस्तेन अङ्गुष्ठाग्रेणपीडितं संहताङ्गुलिपाणिना वा
ग्यतो जुहुयाद्धविः अथ क्रमेण होममन्त्राः आकृष्णेनेति हिरण्यस्तूप ऋषि
स्त्रिष्टुप्छन्दः सविता देवता सवितृप्रीतये कपिलाग्नौ अमुकसंख्यया अर्क
समिद्धोमे विनियोगः ॐ आकृष्णेन रजसा वर्तमानो निवेशयन्नमृतं मर्त्यं
च हिरण्ययेन सविता रथेना देवो याति भुवनानि पश्यन् स्वाहा इदं सवित्रे इ
मं देवा इति गौतम ऋषिस्त्रिष्टुप्छन्दः सोमो देवता सोमप्रीतये पिङ्गलाग्नौ
अमुकसंख्यया पला० ॐ इमं देवा असपत्नं सुवध्वं महते क्षत्राय
महते ज्यैष्ठ्याय महते जानराज्यायेन्द्रस्येन्द्रियाय इमममुष्य पुत्रममुष्यै
पुत्रमस्यै विश एष वोऽमी राजा सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानां राजा स्वाहा
इदं सोमाय अग्निर्मूर्द्धेति विरूपाक्ष ऋषिर्गायत्री छन्दः भौमो देवता भौम

प्रीतये धूम्रकेत्वग्नौ खदिरसमिद्धोमे विनियोगः ॐ अग्निर्मूर्द्धा दिवः ककुत्पतिः
पृथिव्या अयम् अपाꣳ रेताꣳसि जिन्वति स्वाहा इदं भौमाय उद्बुध्यस्वेति पर
मेष्ठी ऋषिस्त्रिष्टुप् छन्दो बुधो देवता बुधप्रीतये जातवेदाग्नौ अमुकसंख्यया अपा
मार्गसमिद्धोमे विनियोगः ॐ उद्बुध्यस्वाग्ने प्रतिजागृहि त्वमिष्टापूर्त्ते सꣳसृ
जेथामयञ्च अस्मिन्सधस्थेऽ अध्युत्तरस्मिन्विश्वेदेवा यजमानश्च सीदथ स्वा
हा इदं बुधाय बृहस्पत इति गृत्समद ऋषिस्त्रिष्टुप् छन्दो बृहस्पतिर्देवता बृह
स्पतिप्रीतये शिख्यग्नौ अमुकसंख्यया पिप्पलसमिद्धोमे विनियोगः ॐ बृह
स्पते अति यदर्यो अर्हाद्द्युमद्विभाति क्रतुमज्जनेषु यद्दीदयच्छवस ऋतप्रजा
तत दस्मासु द्रविणं धेहि चित्रम् स्वाहा इदं बृहस्पतये अन्नात्परिस्रुत इति
प्रजापत्याश्विसरस्वतीन्द्रा ऋषयः अतिजगती छन्दः शुक्रो देवता शुक्रप्रीतये
हाटकाग्नौ अमुकसंख्यया उदुम्बरसमिद्धोमे विनियोगः ॐ अन्नात्परिस्रुतो र
सं ब्रह्मणा व्यपिबत्क्षत्रं पयः सोमं प्रजापतिः ऋतेन सत्यमिन्द्रियं विपानꣳ शु
क्रमन्धस इन्द्रस्येन्द्रियमिदं पयोमृतं मधु स्वाहा इदं शुक्राय शन्नो देवीरिति द
ध्यङ्ङाथर्वण ऋषिर्गायत्री छन्दः शनिर्देवता शनिप्रीतये महातेजोग्नौ अमु
कसंख्यया शमीसमिद्धोमे विनियोगः ॐ शन्नो देवीरभिष्टय आपो भवन्तु पीत

येशंयोरभिःस्रवन्तुनःस्वाहा इदंशनये कयानश्चित्रइति वामदेवऋषिर्गाय
त्रीछन्दोराहुर्देवताराहुप्रीतये हुताशनाग्नौ दूर्वासमिद्धोमेविनियोगः ॐ कयानश्चि
त्र ऽ आभुवदूतीसदावृधःसखाकयाशचिष्ठयावृतास्वाहा इदंराहवे केतुंकृण्व
न्निति मधुच्छन्दऋषिर्गायत्रीछन्दः केतुर्देवताकेतुप्रीतये रोहिताग्नौ अमुकसं
ख्याकुशसमिद्धोमेविनियोगः ॐ केतुंकृण्वन्नकेतवे पेशोमर्या ऽ अपेशसे
समुषद्भिरजायथाःस्वाहा इदंकेतवे एभिर्मन्त्रैःस्वाहान्तैःसमिद्धोमं आज्येन
चरुणा तिलाज्येन च यथासंख्यं नवग्रहहोमंविधाय देवताविपर्यये प्रा
यश्चित्तं होमद्रव्यविपर्यये प्रायश्चित्तं नकुर्यात् अथाधिदेवतानां पलाश
समिद्भिर्होमः कार्यः त्र्यम्बकमिति वशिष्ठऋषिरनुष्टुप्छन्दो रुद्रोदेवता रु
द्रप्रीतये पला० ॐ त्र्यम्बकंयजामहे सुगन्धिंपुष्टिवर्द्धनम् उर्वारुकमिवबं
धनान्मृत्योर्मुक्षीयमामृतात् स्वाहा इदंरुद्राय श्रीश्चतइति उत्तरनाराय
णऋषिः त्रिष्टुप्छन्दः उमादेवता उमाप्रीतये पला० ॐ श्रीश्चतेलक्ष्मीश्च
पत्न्यावहोरात्रेपार्श्वेनक्षत्राणि रूपमश्विनौ व्यात्तम् इष्णन्निषाणामुम्म
इषाण सर्वलोकम्म इषाणस्वाहा इदंउमायै यदक्रन्द इति भार्गवजम
दग्निदीर्घतमसऋषयः त्रिष्टुप्छन्दः स्कन्दोदेवता स्कन्दप्रीतये पला० ॐ

ॐ यदक्रन्दः प्रथमं जायमान उद्यन्त्समुद्रादुत वा पुरीषात् । श्येनस्य पक्षा हरिण
स्य बाहू उपस्तुत्यं महि जातन्ते अर्वन् स्वाहा इदमश्वाय सहस्रशीर्षेत्यस्य
नारायण ऋषिरनुष्टुप्छन्दः पुरुषो देवता पुरुषप्रीतये वि० ॐ सहस्रशी
र्षा पुरुषः सहस्राक्षः सहस्रपात् स भूमिं सर्वतः स्पृत्वात्यतिष्ठद्दशाङ्गु
लम् स्वाहा इदं पुरुषाय ब्रह्म जज्ञानमिति प्रजापति ऋषिस्त्रिष्टुप् छन्दः
ब्रह्म देवता ब्रह्मणः प्रीतये वि० ॐ ब्रह्म जज्ञानं प्रथमं पुरस्ताद्वि सी
मतः सुरुचो वेन आवः स बुध्न्या उपमा अस्य विष्ठाः सतश्च योनिमस
तश्च विवः स्वाहा इदं ब्रह्मणे सजोषा इन्द्र इति परमेष्ठी ऋषिर्जगती छ
न्दः इन्द्रो देवता इन्द्रप्रीतये वि० ॐ सजोषा इन्द्र सगणो मरुद्भिः सोमं पिब
वृत्रहा शूर विद्वान् जहि शत्रूँ रप मृधो नुदस्वाथाभयं कृणुहि विश्वतो
नः उपयामगृहीतोस्य सिविवांलमत योनिरिन्द्राय त्वा मरुत्वते स्वा०
इदमिन्द्राय असि यम इति भार्गवजमदग्निर्दीर्घतमस ऋषय स्त्रिष्टु
प् छन्दो यमो देवता यमप्रीतये वि० ॐ असि यमो अस्यादित्यो अर्व
न्नसि त्रितो गुह्येन व्रतेन असि सोमेन समया विपृक्त आहुस्ते त्रीणि दिवि
बंधनानि स्वाहा इदं यमाय पिप्यस्वादुदकस्पर्द्धाः कामिरसीति दध्यङ्ङाथ

धेनाऋषिरनुष्टुप्छंदः कालोदेवता कालप्रीतये पला० ॐ कार्षिरसिसमुद्र-
स्यत्वाक्षित्याउन्नयामि समापोऽअद्भिरग्मतः समोषधीभिरोषधिः स्वाहा इदं
कालाय चित्रावसो इति परमेष्ठी ऋषिर्जगतीछंदः चित्रगुप्तोदेवता चित्रगुप्त
प्रीतये पला० ॐ इन्धानास्त्वाशतꣳहिमाद्युमन्तꣳ समिधीमहि वयस्वन्तो
वयस्कृतꣳ सहस्वंतसहस्कृतम् अग्नेसपत्नदम्भनः मदब्धासोअदाभ्यं
चित्रावसोस्वस्तितेपारमशीय स्वाहा इदंचित्रगुप्ताय अथदेवतानांपाला
ग्रासांमेद्धिःहोमःकार्य्यः अग्निंदूतमिति कण्वोमेधातिथिर्ऋषि गायत्रीछं
दोऽग्निर्देवता अग्निप्रीतये पला० ॐ अग्निंदूतंपुरोदधे हव्यवाहमुपब्रुवेदेवाँ
आसादयादिह स्वाहा इदमग्नये अप्स्वंतरितिबृहस्पतिऋषिः कृतिश्छंदः
आपोदेवताः पाला० ॐ अप्स्वंतरमृतमप्सुभेषजमपामुतप्रशस्तिष्वश्वा
भवतवाजिनः देवीरापोयोवऽऊर्म्मिः प्रतूर्त्तिः ककुन्मान्वाजसास्तेनायंवा
जꣳसेत्स्वाहा इदमद्भ्यः स्योनापृथिवीति मेधातिथिऋषिर्गायत्रीछंदः
पृथिवीदेवता पृथिवीप्रीतये पला० ॐ स्योनापृथिवीनोभवानृक्षरानिवेशि
नीयच्छानः शर्म्मसप्रथाः स्वाहा इदंपृथिव्यै इदंविष्णुरिति कण्वोमेधाति
थिर्ऋषि गायत्रीछंदः विष्णुर्देवताविष्णुप्रीतये पला० ॐ इदंविष्णुर्विचक्र

मेत्रेधानिदधेपदम् समूढमस्यपाꣳरे स्वाहा इदंविष्णवे त्रातारमिन्द्रमिति गार्ग्ये
ऋषिस्त्रिष्टुप्छन्दः इन्द्रोदेवता इन्द्रप्रीतये पला॰ ॐ त्रातारमिन्द्रमवितारमिन्द्रꣳ
हवेहवे सुहवꣳ शूरमिन्द्रम् हुवामिशक्रम्पुरुहूतमिन्द्रꣳ स्वस्तिनो मघवाधा
त्विन्द्रःस्वाहा इदमिन्द्राय अदित्याइति दध्यङ्ङाथर्वणऋषि यजुश्छन्दः इ
न्द्राणीदेवता इन्द्राणीप्रीतये पला॰ ॐ अदित्यैरास्नासीन्द्राण्याउष्णीषःपूषा
सिघर्मायदीष्वस्वाहा इदमिन्द्राण्यै प्रजापतइति हिरण्यगर्भऋषि त्रिष्टु
प्छन्दः प्रजापतिर्देवता प्रजापतिप्रीतये पला॰ ॐ प्रजापतेनत्वदेतान्यन्योविश्वा
रूपाणिपरिताबभूव यत्कामास्तेजुहुमस्तन्नोऽअस्तुवयꣳस्यामपतयोरयी
णाम् स्वाहा इदंप्रजापतये नमोस्तुसर्पेभ्यइति देवाः ऋषयोऽनुष्टुप्छन्दः
सर्पादेवताःसर्पाणांप्रीतये पला॰ ॐ नमोस्तुसर्पेभ्यो येकेचपृथिवीमनु
येऽअन्तरिक्षेयेदिवितेभ्यः सर्पेभ्योनमः स्वाहा इदंसर्पेभ्यः ब्रह्मयज्ञा
नमिति प्रजापतिऋषिस्त्रिष्टुप्छन्दः ब्रह्मादेवता ब्रह्मणःप्रीतये पला॰ ॐ
ब्रह्मयज्ञानम्प्रथमंपुरस्ता द्वीसीमतःसुरुचोवेन आवः सबुध्न्याऽउपमाऽ
अस्यविष्ठाः सतश्चयोनिमसतश्चविवः स्वाहा इदंब्रह्मणे गणविनायका
दीनाम् गणानान्त्वेति प्रजापतिर्ऋषिर्यजुश्छन्दः विनायकोदेवता विनाय

कप्रीतये पत्ना० ॐ गणानान्त्वा गणपति ॐ हवामहे प्रियाणान्त्वा प्रियपति
ॐ हवामहे निधीनान्त्वा निधिपति ॐ हवामहे वसो मम आहमजानि गर्भधमा
त्वमजासि गर्भधम् स्वाहा इदं गणनायकाय जातवेदसे इति कश्यप ऋ
षिस्त्रिष्टुप्छन्दो दुर्गा देवता दुर्गाप्रीतये पत्ना० ॐ जातवेदसे सुनवाम सोमम
रातीयतो निदहाति वेदः स नः पर्षदति दुर्गाणि विश्वा नावेव सिन्धुं दुरितात्य
ग्निः स्वाहा इदं दुर्गायै वातो वा मनो वेति गंधर्वा ऋषयः ऽनुष्टुप्छंदो वा
तो देवता वायुप्रीतये पत्ना० ॐ वातो वा मनो वा गन्धर्वाः सप्तविंशतिः ते ऽग्र
ऽश्वमयुञ्जंस्ते ऽस्मिन्जवमादधुः स्वाहा इदं वायवे ऊर्ध्वा अ
स्येति प्रजापति ऋषि अनुष्टुप्छन्दः आकाशो देवता आकाशप्रीतये पत्ना०
ॐ ऊर्ध्वा ऽअस्य समिधो भवन्त्यूर्ध्वा शुक्रा शोचींष्यग्नेः द्युमत्तमा सुप्रती
कस्य सूनोः स्वाहा इदमाकाशाय यावाङ्कशा इति मेधातिथि ऋषि गाय
त्रीछन्दः अश्विनौ देवते अश्विनाः प्रीतये पत्ना० ॐ यावाङ्कशा मधुमत्य
श्विना सूनृतावती तया यज्ञं मिमिक्षतम् उपयामगृहीतोस्यश्विभ्यां
त्वैषते योनिर्माध्वीभ्यान्त्वा स्वाहा इदमश्विभ्याम् क्षेत्राधिपतये वास्तो
ष्पतये च बलिदानमेव कुर्यात् न तु होमम् तत इन्द्रादि दिक्पालानां पत्ना

एस:

ग्रसमिद्भिस्तिलाज्येन वा होमः त्रातारमिन्द्रमिति गर्ग ऋषिस्त्रिष्टुप्छन्दः इन्द्रो देवता होमे वि० ॐ त्रातारमिन्द्रमवितारमिन्द्रᳬ हवे हवे सुहवᳬ शूरमिन्द्रम् ह्वयामि शक्रं पुरुहूतमिन्द्रᳬ स्वस्ति नो मघवा धात्विन्द्रः स्वाहा इदमिन्द्राय न मम। अग्निं दूतमिति विरूप ऋषिस्त्रिष्टुप्छन्दो ग्निर्देवता अग्निप्रीतये होमे वि० ॐ अग्निं दूतं पुरो दधे हव्यवाहमुपब्रुवे देवाँ२ आसादयादिह स्वाहा इदमग्नये न मम। असि यम इति भार्गव जमदग्निर्दीर्घतमस ऋषयस्त्रिष्टुप्छन्दः यमो देवता यमप्रीतये होमे वि० ॐ असि यमो अस्यादित्यो अर्वन्नसि त्रितो गुह्येन व्रतेन असि सोमेन समया विपृक्त आहुस्ते त्रीणि दिवि बन्धनानि स्वाहा. इदं यमाय न मम। एष ते निर्ऋते इति वरुण ऋषिर्जगती छन्दो निर्ऋतिर्देवता निर्ऋतिप्रीतये होमे वि० ॐ एष ते निर्ऋते भागस्तं जुषस्व स्वाहा अग्निनेत्रेभ्यो देवेभ्यः पुरःसद्भ्यः स्वाहा यमनेत्रेभ्यो देवेभ्यो दक्षिणासद्भ्यः स्वाहा विश्वदेवनेत्रेभ्यो देवेभ्यः पश्चात्सद्भ्यः स्वाहा मित्रावरुणनेत्रेभ्यो वा मरुन्नेत्रेभ्यो वा देवेभ्य उत्तरासद्भ्यः स्वाहा सोमनेत्रेभ्यो देवेभ्य उपरिसद्भ्यो दुवस्वद्भ्यः स्वाहा. इदं निर्ऋतये न मम। एष वरुण इति शुनःशेप ऋषिर्गाय

पंक्तीछन्दो वरुणोदेवता वरुणप्रीतये पत्ना० ॐ इमम्मेवरुणश्रुधी हवमद्याचमृ
डय त्वामवस्युराचके स्वाहा इदं वरुणाय वातोवामनोवेति गंधर्वा ऋषय त्रि
ष्टुप्छन्दो वायुर्देवता वायुप्रीतये पत्ना० ॐ वातोवामनोवा गन्धर्वाः सप्तविꣳ
शतिः ते अग्रेश्वमयुञ्जंस्ते अस्मिञ्जवमादधुः इदं वायवे वयꣳसोमेति
वत्स ऋषिस्त्रिष्टुप्छन्दः कुबेरोदेवता कुबेरप्रीतये हो० ॐ वयꣳसोमव्रते तवमन
स्तनूषु बिभ्रतः प्रजावन्तः सचेमहि स्वाहा इदं कुबेराय तमीशानमिति गौतम
ऋषिर्जगतीछन्दः ईशानोदेवता ईशप्रीतये पत्ना० ॐ तमीशानञ्जगतस्तस्थु
षस्पतिन्धियञ्जिन्वमवसे हूमहे वयम् पूषानो यथावेदसामसद्वृधे रक्षि
ता पायुरदब्धः स्वस्तये स्वाहा इदमीशानाय ब्रह्मयज्ञानमिति प्रजापति
ऋषिस्त्रिष्टुप्छन्दो ब्रह्मादेवता ब्रह्मणः प्रीतये पत्ना० ॐ ब्रह्मयज्ञानं
प्रथमम्पुरस्ताद्विसीमतः सुरुचोवेन आवः सबुध्न्या उपमा अस्यवि
ष्ठाः सतश्चयोनिमसतश्चविवः स्वाहा इदं ब्रह्मणे नमोस्तुसर्पेभ्य इतिदे
वा ऋषयोऽनुष्टुप्छन्दः सर्पादेवताः अनन्तप्रीतये हो० ॐ नमोस्तुसर्पेभ्यो
येकेच पृथिवीमनु ये अन्तरिक्षे येदिवि तेभ्यः सर्पेभ्यो नमः स्वाहा इदम

नन्ताय इति कृत्वा आज्येन भूराद्याहुतिहोमं विधाय ॐ अग्नये स्विष्टकृते स्वाहा इदमग्नये स्विष्टकृते इति स्विष्टकृतमाज्येन जुहुयात् ततः संस्रवप्राशनम् पवित्रप्रतिपत्तिः प्रणीताविमोकः यदि होमः ब्रह्मणे पूर्णपात्रदानम् ततःसंकल्पः अद्येहेत्यादि अमुकोऽहं अमुककर्मनिमित्तक ग्रहयागकर्मणः साङ्गफलप्राप्तये साद्गुण्यार्थं अपूर्णपूर्णार्थं च इदं पूर्णपात्रं ससुवर्णं ब्रह्मन् तुभ्यमहं सम्प्रददे इति दत्त्वा मन्त्रान्ते प्रतिगृह्णीयात् अथ ग्रहाणां बलिदानविधिः तत्र प्रतिग्रहं पूर्वोक्त द्रव्यैः पायसेन दध्यक्षतैर्वा उत्तरतो ग्रहवेदीसमीपे होमाग्निसमीपे वा बलिदानं कुर्यात् तत्र संकल्पः अद्येहेत्यादि अमुकोऽहं आदित्यादिस्थापितदेवानां प्रीतये बलिदानं करिष्ये सदीपं बलिं संस्थाप्य भोभो सूर्य एनं सदीपं गुडौदनबलिं पायसबलिं दध्यक्षतबलिं वा गृहाण मम अभवा सपुत्रसपरिवारकस्य यजमानस्य आयुःकर्ता क्षेमकर्त्ता शान्तिकर्त्ता तुष्टिकर्त्ता पुष्टिकर्त्ता भव एवमग्रेपि यथायथमूह्यं कर्त्ता ओं २ सोम एनं घृतपायसबलिं गृ० ओं २ भौम एनं क्षीरगुडघृतादि निर्मितोत्कारिका परिनामकसंयावबलिं गृ० ओं २ बुध एनं क्षीरौदनबलिं० ओं २ बृहस्पते एनं घृतौदनबलिं० ओं २ शुक्र ए

गंधौदनबलिं गृ॰ भो२ शनैश्चर एनं कृशरान्नबलिं गृ॰ भो२ राहो एनं अजमांसब
लिं गृ॰ भो२ केतो एनं चित्रौदनबलिं गृ॰ अथाधिदेवतानाम् भो२ रुद्र सदीपमिमं गृ॰
भो२ उमे॰ आयुः कर्त्री॰ पुष्टिकर्त्री भव भो२ स्कंद॰ भो२ पुरुष॰ भो२ ब्रह्मन्॰ भो२
इन्द्र॰ भो२ यम॰ भो२ काल॰ भो२ चित्रगुप्त॰ अथ प्रत्यधिदेवतानाम् भो२ अग्ने स
दीप॰ भो२ आपः सदीपमिमं॰ गृह्णत आयुः कर्त्र्यः पुष्टिकर्त्र्यो भवत भो२ भूमे॰
आयुः कर्त्री॰ भो२ विष्णो॰ भो२ इन्द्र॰ भो२ इन्द्राणि॰ आयुः कर्त्री॰ भो२ प्रजापते॰
भो२ सर्पाः॰ आयुःकर्तारः॰ पुष्टिकर्तारो भवत भो२ ब्रह्मन्॰ अथ विनायकादी
नाम् भो२ विनायक॰ भो२ दुर्गे आयुःकर्त्री॰ भो२ वायो आयुःकर्ता॰ भो२ आकाश
भो२ अश्विनौ गृह्णीतम्॰ आयुःकर्तारौ॰ पुष्टिकर्तारौ भवताम् अथेन्द्रादिदिक्पा
लानाम् भो२ इन्द्र॰ भो२ अग्ने॰ भो२ यम॰ भो२ निर्ऋते॰ भो२ वरुण भो२ वायो॰
भो२ कुबेर॰ भो२ ईशान॰ भो२ ब्रह्मन्॰ भो२ अनन्त॰ भो२ वास्तोष्पते॰ अथ क्षे
त्रपालबलिः पत्रपुटकोपरि कृशरान्नं निधाय तत्रैव गोधूमचूर्णनिर्मितं चतुर्व
र्तिकोपेतं दीपं सदक्षिणं संस्थाप्य क्षेत्रपालाय बलिदानं करिष्ये इति संक
ल्प्य दुग्धाक्षताम्बुद्रव्या चन्दनादिनाभ्यर्च्य क्षेत्रपालं ध्यायेत् यथा यामः

२०

जट कृ जटाधरं त्रिनयनं नीलाञ्जनाद्रिप्रभं दंष्ट्राडाननं गदाकपालमकरा
स्रग्गंधवस्त्रावृतम् घंटाघुंघुरमेखल ध्वनिमिलद्धुंकार भीमं विभुं वन्दे सं
हितसर्पकुंडलधरं श्रीक्षेत्रपालं सदा इति ध्यात्वा कृशरान्नबलिमादाय
ॐ नमो भगवते क्षेत्रपालाय क्षां क्षीं क्षूं क्षैं क्षौं क्षः भूतप्रेतपिशाच डाकिनी
शाकिनी वेतालादिपरिवारयुताय एनं सदीपः सदक्षिणः सताम्बूलः कृश
रान्नबलिर्नमः भो भो क्षेत्रपाल मम २ तुरु २ जल २ मम २ फेंकारपूरितदिङ्मु
ख रक्ष २ गृहमखयक्षकर्मणि इमं सदीपं कृशरान्नबलिं भक्ष २ यजमानं पा
हि २ मम सपुत्रं सपरिवारस्य यजमानस्य वा आयुःकर्त्ता क्षेमकर्त्ता शा
न्तिकर्त्ता पुष्टिकर्त्ता तुष्टिकर्त्ता भव इति मन्त्रेणदत्वा तेन चतुष्पथे क्षेपयेत्
नतत्त्वाचम्य द्योः शान्तिरिति मन्त्रेण तत्स्थलं सम्प्रोक्षयेत् इति बलिदानवि
धिः ततः पूर्णाहुतिहोमं विदध्यात् तत्र मन्त्राः कुशकण्डिकान्ते अग्निपूजनं
अङ्गालम्भनं कुर्यात् स्वानुरूपविधिना स्वायुर्मां विधाय अत्र बाह्मणादिभ्यो
दक्षिणां दद्यात् तत्र दक्षिणानियमः आचार्यस्य तु यद्दत्तं तदर्धं ब्रह्म-
णो भवेत् तदर्धं मूर्तिलिंगादीनां मन्त्रेभ्यश्च तदर्धकम् शतहोमे माषमेकं
सहस्रे दशमाषकम् अयुते शतमाषं स्यात् लक्षे माषसहस्रकम् अयुतग्र

हाणांप्रीतये प्रत्येकंदानानि आदित्यप्रीतये कपिलागौः सोमायशङ्खम् भौमा
यरक्तवृषभः बुधायसुवर्णम् बृहस्पतयेसुवर्णं पीतवस्त्रम् शुक्रायश्वेता
श्वः शनयेकृष्णागौः राहवेखड्गः केतवेछागः यथोक्तद्रव्यालाभे सर्वेषांप्रीतये
सुवर्णमेव तत्रसंकल्पः अद्य इत्यादि अमुकोहं अमुककर्मनिमित्तकग्र
हयागकर्मणः साङ्गफलप्राप्तये साद्गुण्यार्थंच आदित्यादिनवग्रहाणां
प्रीतये इदंसुवर्णंप्रमोदक्षिणांच आचार्यब्रह्मार्त्विक् सदस्येभ्यो ऽन्येभ्यो
ब्राह्मणे ब्राह्मणेभ्यश्च यथांशेनविभज्यदास्ये ॐ तत्सत्मम नथाप्य
शोपपन्ने नाम्नेन यथासंख्याकान्ब्राह्मणांश्चभोजयिष्ये इतिसंकल्प्य
दक्षिणांदत्वा अग्निंप्रदक्षिणीकृत्य विसर्जयेत् ततः उत्तरांगत्वेन ग्रहान्स
म्पूज्य ततः आचार्यादयः सर्वेब्राह्मणाः कलशोदकेन वक्ष्यमाणवैदिक
पौराणिकमन्त्रैः भद्रासनोपविष्टस्य सकुटुम्बस्य यजमानस्यशिरसि अ
भिषेकंकुर्युः तत्रैववैदिकमन्त्राः ॐ सर्वेसमुद्राःसरितः तीर्थानिजलदान
दाः आयान्तु यजमानस्य दुरितक्षयकारकाः १ ॐ स्वस्तिनइन्द्रोवृद्धश्रवाः
स्वस्तिनः पूषाविश्ववेदाः स्वस्तिनस्तार्क्ष्यो ऽरिष्टनेमिः स्वस्तिनोबृहस्पति
र्दधातु २ ॐ पयः पृथिव्यांपयऽओषधीषु पयोदिव्यन्तरिक्षे पयोधाः

पयस्वतीः प्रदिशः सन्तु मह्यम् २ ॐ विष्णोरराटमसि विष्णोश्नप्त्रे स्थो विष्णोः
स्यूरसि विष्णोर्ध्रुवोसि वैष्णवमसि विष्णवे त्वा ४ ॐ अग्निर्देवता वातो देवता
सूर्यो देवता चन्द्रमा देवता वसवो देवता रुद्रा देवता दित्या देवता मरुतो देवता वि
श्वेदेवा देवता बृहस्पतिर्देवतेन्द्रो देवता वरुणो देवता ५ मूर्द्धासि राट् ध्रुवासि
धरुणा धर्त्र्यसि धरणी आयुषे त्वा वर्चसे त्वा कृष्यै त्वा क्षेमाय त्वा ६ द्यौः
शान्तिरन्तरिक्षं शान्तिः पृथिवी शान्तिरापः शान्तिरोषधयः शान्तिर्वनस्प
तयः शान्तिर्विश्वेदेवाः शान्तिर्ब्रह्म शान्तिः सर्वं शान्तिः शान्तिरेव शान्तिः सा
मा शान्तिरेधिस्क शान्तिर्भवतु ७ ॐ विश्वानि देव सवितर्दुरितानि परासुव यद्भ
द्रं तन्न आसुव ॐ देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यां
सरस्वत्यै वाचो यन्तुर्यन्त्रेणाग्नेः साम्राज्येनाभिषिञ्चामि ८ ॐ देवस्य त्वा
सवितुः प्रसवेश्विनोर्बाहुभ्याम्पूष्णो हस्ताभ्याम् सरस्वत्यै वाचो यन्तुर्य
न्त्रियेदधामि बृहस्पतेस्त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामि १० ॐ देवस्य त्वा
सवितुः प्रसवेश्विनोर्बाहुभ्याम्पूष्णो हस्ताभ्याम् अश्विनोर्भैषज्येन वीर्या
यान्नाद्याया भिषिञ्चामि इन्द्रस्येन्द्रियेण बलाय श्रियै यशसाभिषिञ्चा
मि ११ कोसि कतमोसि कस्मै त्वा कामाय त्वा सुश्लोक सुमङ्गल सत्यराज

शु० श्री०

२ १२ ॐ शिरोमेश्रीर्यशो मुखन्त्विषिः केशाश्च श्मश्रूणि राजामे प्राणो अमृ
तं सम्राट् चक्षुर्विराट् श्रोत्रम् १२ जिह्वामेभद्रं वाङ्महोमनोमन्युः स्वराड्भामः
मोदाः प्रमोदा अङ्गुलीरङ्गानि मित्रम्मे सहः १४ बाहूमेबलमिन्द्रिय
ꣳ हस्तौमेकर्म्मवीर्य्यम् आत्माक्षत्रमुरोमम १५ पृष्ठीर्मेराष्ट्रमुदरमꣳसौ
ग्रीवाश्चश्रोणी ऊरू अरत्नी जानुनी विशोमेङ्गानिसर्वतः १६ नाभिर्मेचित्तं
विज्ञानम्पायुर्मेपचितिर्भसत् आनन्दनन्दावाण्डौमेभगः सौभाग्यम्पसः ज
ङ्घाभ्याम्पद्भ्यान्धर्म्मोस्मि विशिराजाप्रतिष्ठितः १७ प्रतिक्षत्रेप्रतितिष्ठामि
राष्ट्रे प्रत्यश्वेषुप्रतितिष्ठामिगोषु प्रत्यङ्गेषु प्रतितिष्ठामि आत्मन्प्रति
प्राणेषु प्रतितिष्ठामिपुष्टे प्रतिद्यावापृथिव्योः प्रतितिष्ठामियज्ञे १८ त्रया
देवा एकादशत्रयस्त्रिꣳशाः सुराधसः बृहस्पतिपुरोहिताः देवस्यसवितुः स
वेदेवादेवैरवन्तु माम् १९ प्रथमाद्वितीयैर्द्वितीयास्तृतीयैस्तृतीयाः सत्ये
नसत्यं यज्ञेनयज्ञोयजुर्भिर्यजूꣳषि सामभिः सामान्यृग्भिरृचः पुरोनु
वाक्याभिः पुरोनुवाक्यायाज्याभिर्याज्यावषट्कारैर्वषट्कारा आहुतिभि
राहुतयो मेकामान्समर्द्धयन्तु २० तच्छंय्योरावृणीमहे गातुंयज्ञाय गातुं
यज्ञपतये दैवी स्वस्तिरस्तुनः स्वस्तिर्म्मानुषेभ्यः १ ऊर्द्ध्वंजिगातुभेषजम् शमः

२२

शन्नो ऽस्तु द्विपदे शं चतुष्पदे २१ ॐ यतइन्द्रभयामहे ततोनो ऽभयंकृधि मघवञ्छ
ग्धितवन्त ऽ ऊतिभिर्विद्विषो विमृधोजहि २२ समुद्रज्येष्ठाः सलिलस्य मध्यात् पुनानाय
न्त्यनिविशमानाः इन्द्रोयावज्री वृषभोरराद ता ऽ आपोदेवीरिहमामवन्तु २३ यासां
राजो वरुणो याति मध्ये ऽ अपश्यञ्जनानां मधुश्चुतः शुचयो याः पावकास्ता ऽ आपोदे
वीरिहमामवन्तु २४ या ऽ आपोदिव्या ऽ उतवास्रवन्ति खनित्रिमा उतवा स्वयंजाः
समुद्रार्थायाः शुचयः पावकास्ता ऽ आपोदेवीरिहमामवन्तु २५ यासुराजावरु
णो यासुसोमो विश्वेदेवायासूर्ज्यमदन्ति वैश्वानरोयास्वग्निः प्रविष्टस्ता ऽ
आपोदेवीरिहमामवन्तु २६ आयन्तामिहदेवा आयन्तो मरुतांगणाः आयस
न्तां विश्वामृतानि यथायमरप आसत २७ आप ऽ इष्टाउभेअजं आपो ऽ अमी
वचातनी आपः सर्वस्यभेषजीस्तास्ते कृण्वन्तु भेषजम् २८ हस्ताभ्यां दशशाखा
भ्यां जिह्वावाचः पुरोगवी अनामयित्नुभ्यां ताभ्यांत्वोपस्पृशामि २९ इमा
ऽ आपः शिवतमा ऽ इमाराष्ट्रस्यभेषजीः इमाराष्ट्रस्यवर्द्धनी रिमाराष्ट्रभृतो
मता ३० याभिरिन्द्रमभिषिञ्चन् प्रजापतिं सोमंराजानं वरुणंयमंमनुं ताभि
रिन्द्रमभिषिञ्चामि त्वामहंराज्ञां त्वमधिराजोभवेहम् ३१ महान्तंत्वामहीनां
सम्राजंचर्षणीनाम् देवीजनित्र्यजीजनत् ३२ ॐ देवस्यत्वासवितुप्रसव

ष्विनोर्बाहुभ्यां अग्नेस्तेजसा सूर्य्यस्यवर्चसे न्द्रियेणाभिषिञ्चामि बलायश्रि
ये यशसेन्नाद्याय ३३ ॐ शान्तिरस्तु पुष्टिरस्तु तुष्टिरस्तु यच्छ्रेयस्तदस्तु यत्पापं रो
गः शोकः कष्टं दुःस्वप्नं दारिद्र्यं तत्प्रतिहतमस्तु ॐ भूर्भुवः स्वः अमृताभिषेकोस्तु
अथपौराणिकमन्त्राः सुरास्त्वामभिषिञ्चन्तु ब्रह्माविष्णुमहेश्वराः वासुदेवोज
गन्नाथस्तथासंकर्षणोविभुः १ प्रद्युम्नश्चानिरुद्धश्च भवन्तुविजयायते आख
ण्डलोग्निर्भगवा न्यमोवैनिर्ऋतिस्तथा २ वरुणः पवनश्चैवधनाध्यक्षस्तथा
शिवः ब्रह्मणाः सहितः शेषो दिक्पालाः पान्तुवः सदा ३ कीर्त्तिर्लक्ष्मीधृति
मेधा पुष्टिः श्रद्धाक्रियामतिः बुद्धिर्लज्जावपुः शान्ति स्तुष्टिकान्तिश्चमातरः ४
एतास्त्वामभि षिञ्चन्तु धर्मपत्न्यः समागताः आदित्यश्चन्द्रमाभौमो बुधजीव
सितार्कजाः ५ ग्रहास्त्वामभिषिञ्चन्तु राहुकेतुसमन्विताः देवदानवगंधर्वाः
यक्षराक्षसपन्नगाः ६ ऋषयोमनवोगावो देवमातर एव च देवपत्न्योद्रुमानागा
दैत्याश्चाप्सरसांगणाः ७ अस्त्राणिसर्वशास्त्राणि राजानोवाहनानि च औषधा
नि च रत्नानि कालस्यावयवाश्चये ८ सरितः सागराः शैला स्तीर्थानिजलदानदाः
एतेत्वामभिषिञ्चन्तु सर्वकामार्थसिद्धये ९ विघ्नेशः क्षेत्रपोदुर्गा लोकपा
लानवग्रहाः सर्वदोषप्रशमनं सर्वेकुर्वन्तु शान्तिदाः १० ॐ भूर्जनपाहिनोरि रपमः

३३

वीति अभिषेकं कृत्वा ॐ महामायाप्रसादात्त्वं इत्यभिषेकः अथतिलककरणम्
तत्रतिलकमहिमा आयुर्वृद्धिः शुभारोग्यसमासौभाग्यंप्रजा तिलकेनकृते नेह
भूयादस्मदभीप्सितम् १ धनंसौभाग्यमारोग्यं वृद्धितेजोऽमलामतिः वृद्धिपुण्यं
भवेत्तेजो भवेत्तुतिलकेकृते २ अथतिलककारणामन्त्रो ॐ भद्रमस्तु शिवंचास्तु
महालक्ष्मीप्रसीदतु रक्षन्तुत्वां सदादेवाः सम्पदः सन्तुसर्वदा १ सपत्नादुर्ग्रहा
पापा दुःखसत्त्वाद्युपद्रवाः तमालपत्रमालोक्य निष्प्रभावाभवन्तुते इतिपठ्यातक
चन्दनादिना तिलकंकुर्य्युः ॐ अक्षताः पान्तु इतितिलकाक्षतारोपणम् पुष्प
मालाम् स्त्रीणांतुविशेषः सुञ्जनिवृध्यमकवन्न्वरनपरितश्रुमः येन्वेते एव
नादेवि इतितिलकम् अक्षतापान्वित्व अक्षतारोपणम् अथमन्त्रपाठः ॐ
गणानान्त्वा० १ ॐ ब्रह्मयज्ञानं० २ ॐ तद्विष्णोः परमंपदꣳ सदापश्यन्ति सूरयः
दिवीवचक्षुराततम् त्रीणिपदाविचक्रमे विष्णुर्गोपा ३ अदाभ्यः अतोधर्म्माणि
धारयन् तद्विप्रासोविपन्यवो जागृवाꣳसः समिन्धते विष्णोर्यत्परमंपदम् ३
ॐ त्र्यम्बकंयजा० ४ ॐ समख्ये० ॐ आकृष्णेन० ॐ इमंदेवा० ॐ अग्निर्मूर्द्धा०
ॐ उद्बुध्य० ॐ बृहस्पते० ॐ अन्नात्परि० ॐ शन्नोदेवी० ॐ कयान० ॐ केतुंकृ
ण्वन्न० १४ ॐ पुनस्त्वादित्यारुद्रावसवः समिन्धतां पुनर्ब्रह्माणोवसुनीथयज्ञ

श्रा चेतनेन वन्न स्वर्दुयस्व सत्याः सन्तु यजमानस्य कामा १५ ॐ कामं कामदु
घे धक्ष्व मित्राय वरुणाय च इन्द्रायाश्विभ्या पूष्णे प्रजाभ्य ऽ ओषधीभ्यः
१६ दीर्घायुत्व ऽ ओषधे खनिता यस्मै च त्वा खनाम्यहम् अथो त्वं दीर्घायुर्भू
त्वा शतवल्शा विरोहतात् १७ ॐ सहस्रस्य प्रतिमासि सहस्रस्य प्रमासि
सहस्रस्योन्मासि साहस्रोसि सहस्राय त्वा १८ यज्ञं यज्ञं गच्छ यज्ञपतिं गच्छ
स्वां योनिं गच्छ स्वाहा एष ते यज्ञो यज्ञपते सहसूक्तवाकः सर्ववीरस्तं जुषस्व
स्वाहा १९ ॐ श्रीर्वर्चस्वमायुष्य मारोग्यमाविशात्पवमानं महीयते धान्यं धनं
पशुं बहुपुत्रलाभं शतसंवत्सरं दीर्घमायुः २० मन्त्रार्थाः सफलाः सन्तु पूर्णाः स
न्तु मनोरथाः शत्रूणां बुद्धिनाशोस्तु मित्राणामुदयस्तव २१ प्रतिष्ठासमाराणाम्
अथ स्त्रीणां पंचपाठः श्रीश्च ते लक्ष्मीश्च पत्न्यावहोरात्रे पार्श्वे नक्षत्राणि रू
पमश्विनौ व्यात्तम् इष्णन्निषाण मुम्म इषाण सर्वलोकम्म ऽ इषाण १ तस्य
त्रीभिरनुगच्छ मेदवाः पुत्रैर्भ्रातृभिरथवा हिरण्यैः नाकं गृभ्णानाः सुकृतस्य
लोके तृतीये पृष्ठे ऽ अधि रोचने दिवः २ पुत्रमिव पितरावश्विनोभेन्द्रावथुः का
व्यैर्दंसनाभिः यत्सुरामं व्यपिबः शचीभिः सरस्वती त्वा मघवन्नभिष्णक् ३

रामः
३४

मन्त्राशीः सफलासन्तु आयुष्मती पुत्रवतीसौभाग्यवतीजीववत्साभव इति ततो
रक्षाबंधनम् तत्रमंत्रौ ॐ रक्षस्वमांगोशिनि सूत्र ऌ रक्षोभिनिर्भिद्महे ऌ र
क्षावयवाजं रुद्रमहे ऌ रक्षोघ्नंतेमानस्मासि १ येनबद्धोबलीराजा दानवेन्द्रो म
हाबलः तेनत्वामभिबध्नामि रक्षेमाचलमाचल २ त्वंस्याविष्णुदामुजो दृः
पाहिभृगुधीगिरः रक्षांतोयकमुतम्मनारक्षा मरक्षाभूत्वात् ३ ततोभूयसींसं
कल्प्यः अद्येहेत्यादि अमुकोहं अमुककर्मणि निमित्तक ग्रहयागकर्मणः
साद्गुण्यार्थं इमांभूयसींदक्षिणां नानागोत्रेभ्यो ब्राह्मणेभ्यः तथान्येभ्यो
दीनानाथेभ्यश्च विभज्यदातुम् उत्सृजे तत्सत्मम यस्यस्मृत्येतिपठेत्
इतिग्रहयागपद्धतिः अथघृतच्छाया आज्यपात्रे घृतपूरितंसद्रव्यं
कृत्वा चन्दनाक्षतैश्चतुकुस्थानिकं सम्पूज्य कुशैर्दूर्वाभिर्वा मन्त्रैरभिमंत्रये
त् मन्त्राः ॐ आज्यंपरमश्रीसा माज्यंतेजोमवानिधिः आज्यंहिदेव
तानां प्रियमाज्येस्थितंजगत् तदाज्यवीक्षणेभक्त्या कृतेनमंगलमाप्नुयात्
दुःस्वप्नं दुर्निमित्तंच विघ्नोयो नकुत्रापि ध्रुवम् तेजःप्रशान्यशौर्यंच बलंवा
ऽपिप्रवृद्धतः पुराकृतपापं राज्यंच भवेदन्यदपीप्सितम् ज्ञात्वावाऽज्ञानतो
वापि मनोवाक्कायकर्मभिः कृतंतत्पातकंनश्येत् घृतस्पर्शाद्धिनश्यतु आज्ये

चैवमुखं दृष्ट्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते इत्यभिमन्त्र्य संकल्पः अद्येहामुकगोत्रोऽमु
कराशिरमुकशर्म्माहं सर्वारिष्टविनाशार्थं आज्यावेक्षणं करिष्ये ॐ तेजो
सीति परमेष्ठी ऋषिः त्रिष्टुप्छन्दः आज्यं देवता आज्यावेक्षणे विनियोगः ॐ
तेजोसि शुक्रमस्यऽमृतमसि धामनामासि प्रियं देवानां मनाधृष्टं देवयजन
मसि आज्यं तेजः समुद्दिष्टमाज्यं पापहरं परम् आज्येन देवास्तृप्यन्ति आ
ज्ये लोकाः प्रतिष्ठिताः भौमान्तरिक्षं दिव्यं वा यन्मे कल्मषमागतम् तत्स
र्वमाज्यसंस्पर्शात्प्रणाशमुपगच्छतु आज्ये चैव मुखं दृष्ट्वा सर्वपापैः
प्रमुच्यते ॐ ध्रुवासि ध्रुवोयं यजमानोस्मिन्नायतने प्रजया पशुभिर्भू
यात् घृतेन द्यावापृथिवी पूर्येथामिन्द्रस्य छदिरसि विश्वजनस्य छा
या छायादर्शने पापनाशनम् इत्यवलोक्याज्यस्पर्शं कृत्वा संकल्पः
अद्येहामुकराशिरमुकशर्म्माहं इदं सर्वलोकितमाज्यं ताम्रपात्रस्थितं
सद्रव्यं मृत्युञ्जयदैवत्यं मृत्युञ्जयप्रीतये सर्वारिष्टपरिहारार्थं अमुक
गोत्रायामुकशर्म्मणे ब्राह्मणायाहं तुभ्यं सम्प्रददे ॐ तत्सत् न मम ब्राह्म
णं सम्पूज्य दद्यात् दानवाक्यं पठेत् कामधेनोः समुद्भूतं देवानामुत्तमं हविः

इदंपत्रंवैरूपेणलिखितं

तस्मायदशमंभवेत् तत्रापत्यंप्रजायेत तस्मात्तत्र वर्जं त्यजेत् पिण्डंपौत्रंचज्ये
ष्ठंचयत्नतो वर्जयेद्बुधः षोडशर्तुनिशाः स्त्रीणां तास्वयुग्मासु संविशेत् अष्ट
दिनस्ययुग्मत्वेऽपि अष्टमी स्यात् अन्यमः कः इतिवचनात् अष्टदिनं त्याज्यम्
तस्माद्रजोदर्शनादारभ्य चतस्रोरात्रीस्त्यक्त्वा पञ्चमीसप्तम्योरयुग्मत्वात्
षष्ठींनिषिद्धत्वात् संत्यज्य अष्टमीमारभ्यषोडशीपर्यन्तं युग्मासु रात्रिषु
चन्द्रताराऽनुकूलासु मघारेवतीज्येष्ठानक्षत्रवर्जितासु अनुरागिणीं स्वलंकृ
तांस्त्रियं स्वयंचस्वलंकृतो द्विगुणानुरागः स्फलग्नराशौ गर्भाधानंकुर्यात्
तत्रमंत्राः ॐ विनुर्योनिंकल्पयतु त्वष्टारूपाणिपिंशतु आसिञ्चतु प्र
जापतिर्धाता गर्भंदधातु ते १ ॐ गर्भंधेहि सिनीवाली गर्भंधेहि सरस्वती
गर्भंतेऽश्विनौदेवा वाधत्तामुष्करस्रजौ २ ॐ हिरण्येऽअरणीयं
निर्मन्थतो अश्विनासह • तंतेगर्भंहवामहे दशममासिसूतवे ३ ॐ रू
पंरूपंप्रतिरूपो बभूव तदस्यरूपंप्रतिचक्षणाय इन्द्रोमायाभिः पुरुरू
पईयते युक्ताह्यस्यहरयः शतादश इतिपठित्वा अभिगमनंकुर्यात् ततः शौ
चंविधायानन्तरं वध्वादक्षिणांसस्योपरि हस्तंनीत्वा हृदयमालभेत ॐ
यत्तेसुसीमेहृदयं दिविचन्द्रमसिश्रितम् वेदाहंतन्मां विद्यात्पश्येमशरदः

विश्नुय

स. प्र.
३८ स.

इदंपत्रंविस्मयेनाज्ञिविवर्तं

गतम् इतिपठित्वा ताम्बूलचर्वणंकुर्वीत यद्यादिगर्भंनदध्याति तत्रोपायमाह
सेहल्पोः श्वेतपुष्पिकामूलंमूलनक्षत्रे उत्पाट्य उदकेनपिष्ट्वा चतुर्थेहनिस्ना
तायांनिशायांपश्चाद्दक्षिणस्यांनासिकायां आसिञ्चति तत्रमंत्रः ॐ इय
मोषधीत्रायमाणा सहमानासरस्वती अस्याअहंबृहत्याः पुत्रःपितुरि
वनाग्रभम् तथाद्वितीयोपायमाह पिण्डपितृयज्ञे ऽनवघ्रातंमध्यमंपिण्डं
पत्नींप्राशयेत् मन्त्रः ॐ आधत्तपितरोगर्भंकुमारंपुष्करस्रजम् यथेहपु
रुषोसदत् तथातृतीयोपायमाह नित्यहोमात्पूर्वं अनेनमन्त्रेणस्त्री
एकामाहुतिंजुहुयात् ॐ पुमांसौमित्रावरुणौ पुमांसावश्विनावुभौ
पुमानिन्द्रश्चसूर्यश्च पुमांसंवर्द्धतामयि स्वाहेति ततोयोनिस्फुरणादि
ना गर्भाधानंजातमितिनिश्चित्य व्यायामातिभोजन दिवास्वापारोह
ण कुक्कुटासनादीनि वर्जयेत् ततः प्रातर्दक्षिणांदद्यात् इतिगर्भाधानसं
स्कारः अथपुंसवनम् तत्रपारस्करसूत्रम् मासेतृतीयेपुंसवनंकुर्यात्
तत्रगर्भाधानप्रभृति तृतीयेमासि पुंनक्षत्रेयस्मिन्दिने पुष्यश्रवणाह
स्तमृगशीर्षादि नक्षत्रयोगेनचन्द्रमाभवति तस्मिन् चन्द्रतारानुकूले

रामः
३८

आयुर्वृद्धिकरं दातु रुद्रं पातु सदैव मामम् ब्राह्मणाश्च मंत्रांस्त्रियंबकं पठेत् ॐ त्र्य
म्बकं यजामहे सुगन्धिं पुष्टिवर्द्धनम् उर्वारुकमिव बन्धनान्मृत्योर्मुक्षीय मामृ
तात् श्रीमृत्युञ्जयप्रसादोऽस्तु इतिमृत्युञ्जयः अथाच्छिद्रमंत्राः व्रतानां
व्रतराजेन्द्र व्रतानां व्रतमुत्तमम् व्रतच्छिद्रं तपश्छिद्रं यच्छिद्रं यज्ञकर्मणि सर्वं
भवतु मे छिद्रं ब्राह्मणा भयतांगिरा ब्राह्मणास्यानि भाषन्ते मन्यन्ते नानिदे
वता सर्वदेवमयो विप्रो न तद्वचनमन्यथा उपवासो व्रतं चैव स्नानं तीर्थं फलं
तपः विप्रैः संभाषितं यस्य सम्पूर्णं भवतु व्रतं अन्नं व्यञ्जनपानं च सत्यायां
ताम्रभाजने यदि भुक्तमभुक्तं वा स्नानान्तरमथापि वा दन्तान्तरविलग्ने वा
सम्मतां भक्षमदनः व्यासवाल्मीकवचनात्पाराशरवशिष्ठकृष्णाः वचनं ना
रदादीनां सम्पूर्णं भवतु व्रतं कृतमेतदमुकव्रतं विधिहीनं देशहीनं काल
हीनं श्रद्धाहीनं क्रियाहीनं वाक्यहीनं यत्कृतं तत्कृतमस्तु यन्नकृतं त
त् श्रीविष्णोः प्रसादात् ब्राह्मणवचनात् सर्वं परिपूर्णमस्तु अस्तु परि
पूर्णम् इति अच्छिद्रमंत्राः अथ क्रमप्राप्तगर्भाधान संस्कारः तत्र प्रसंगा
द्रजस्वलाधर्मानाह व्यासः रजोदर्शनात् दध्याः सर्वमेव परित्यजेत् सावित्र

स्वलाभीयं रक्षिताः स्वगृहे वसेत् एकाम्बरधरा साध्वी नानालङ्कारवर्जिता मौनीव्य
धोमुखी चक्षुः पाणिपद्भिरचञ्चला अश्नीयात्केवलं नक्तं भक्तं मृण्मयभाजने स्व
पेद्भूमावप्रमत्ता जपेद्दिवसहस्रपम् स्नानादथान्तवती सचैलानुदिते रवौ विलोक्य
भर्तृवदनं शुद्धा भवति धर्मतः शुद्धा भर्ये चतुर्थेऽह्नि स्नानेन स्त्री रजस्वला दैवे क
र्मणि पित्र्ये च पञ्चमेऽहनि शुद्ध्यति ५ अथ स्नानानन्तरं पुनरपि रजोदर्शने शा
ते शुद्धा स्यादित्याहापस्तंबः रजस्वला सदा स्नाता पुनरेव रजस्वला अष्टादशादि
नादर्वाग्गत्र्यावित्वं न विद्यते अथ गर्भाधानप्रयोगः तत्र प्रथमरजोदर्शने जाते प्रा
तः भर्त्ता अभ्यंगपूर्वकं स्नात्वा सर्वौषधि सप्तमृत्तिका पंचवल्कल पञ्चपल्लव वस
हितकलशोदकेन वधूं स्नापयित्वा अहते धौते वाससी परिधाय स्वासने सम
पविश्याचम्य अर्घं संस्थाप्य प्राणायामं कृत्वा गणेशपूजासंकल्पः अद्येह
त्यादि अमुकगोत्रोऽमुकराशिरमुकोऽहं अमुकराशेरस्या वध्वाः संस्कारातिश
यद्वारा अस्यां जनिष्यमाण सर्व गर्भाणां बीजगर्भसमुद्भवैनोनिबर्हणद्वारा श्री
परमेश्वरप्रीत्यर्थं गर्भाधानसंस्कारं करिष्ये तत्पूर्वाङ्गत्वेन गणेशपूजनं मातृपूजनं
नान्दीश्राद्धं पुण्याहवाचनानि करिष्ये इति संकल्प्य गणेशपूजां मातृपूजां ना
न्दीश्राद्धं पुण्याहवाचनानि विधाय गर्भाधानं कुर्यात् अस्मिन्कर्मे भवेद्ग्रभ

तस्माद्य दशमंभवेत् तत्रापत्यंप्रजायेत तस्मादृक्षत्रयंत्यजेत् पित्र्यंपौष्णंचज्येष्ठांत्य यत्नतो
वर्जयेद्बुधः षोडशर्तुनिशाः स्त्रीणां तासुयुग्मासुसंविशेत् अष्टदिनस्य युग्मत्वेऽपि
मसकृतांस्यान्मध्यमः स्मृत इतिवचनात् अष्टदिनंत्याज्यम् तस्माद्रजोदर्शनादारभ्य चतस्रो
रात्रीस्त्यक्त्वा पञ्चमीसप्तम्यौ अयुग्मत्वात् अष्टमींनिषिद्धत्वात् सन्त्यज्य अष्टमीमारभ्य
षोडशीपर्यन्तं युग्मासुरात्रिषु चन्द्रतारानुकूलासु मघारेवतीज्येष्ठामूलनक्षत्रवर्जितासु
अनुरागिणीं स्वलंकृतां स्त्रियं स्वयंचस्वलंकृतः तां स्थिरगुणानुरागः शुभलग्ने रात्रौ गर्भाधानंकु
र्य्यात् तत्रमंत्राः ॐ विष्णुर्योनिंकल्पयतु त्वष्टारूपाणिपिंशतु आसिञ्चतु प्रजापतिर्धाता
गर्भंदधातुते १ ॐ गर्भंधेहिसिनीवालि गर्भंधेहिसरस्वति गर्भन्तेऽश्विनौदेवावाध
त्तांपुष्करस्रजौ ॐ हिरण्ययीऽअरणीयं निर्मन्थतो अश्विनासह तंतेगर्भंहवामहे दश
मेमासिसूतवे ३ ॐ रूपंरूपंप्रतिरूपोबभूव तदस्यरूपंप्रतिचक्षणाय इन्द्रोमायाभिः
पुरुरूपईयते युक्ताह्यस्यहरयःशतादश इतिपठित्वा अभिगमनंकुर्यात् ततःशोन्वविधान वध्वा
दक्षिणांशस्योपरि हस्तंनीत्वा हृदयमालभते ॐ यत्तेसुसीमे हृदयंदिवि चन्द्रमसिश्रि
तम् वेदाहंतन्मांतद्विद्यात् पश्येमशरदःशतम् इतिपठित्वा ताम्बूलचर्वणंकुर्वीत एवंकृतेग
र्भंनदधाति तत्रोपायमाह सैहल्याः श्वेतपुष्पिकामूलं मूलनक्षत्रे उत्पाट्य उदके पिष्ट्वा
चतुर्थेऽहनि स्नातायांनिशायां वध्वादक्षिणस्यांनासिकायामासिञ्चति तत्रमंत्रः ॐ
इयमोषधीत्रायमाणा सहमानासरस्वती अस्याःअहं बृहत्याः पुत्रः पितुरिवना

गृभम् तथा द्वितीयोपायमाह पिण्डपितृयज्ञेऽनवघ्रातं मध्यमंपिण्डं पत्नीं प्राशयेत् मन्त्रः
ॐ आधत्तपितरोगर्भं कुमारं पुष्करस्रजं यथेह पुरुषोसदत् तथा तृतीयोपायमाह नित्य
होमात्पूर्वं अनेनमन्त्रेण स्त्रीस्वकामाकूतिं जुहुयात् ॐ पुमांसौ मित्रावरुणौ पुमांसावश्विना
वुभौ पुमानिन्द्रश्च सूर्य्यश्च पुमांसंवर्द्धतामयि स्वाहेति ततोयोनिस्फुरणादिना गर्भा
धानंजातमितिनिश्चित्य व्यायामातिभोजन दिवास्वापारोहणकुकुरासनादीनि वर्जये
त् ततः प्रातर्दक्षिणांदद्यात् इतिगर्भाधानसंस्कारः अथजातकर्म्मविधिः अथपुत्रे
जाते पिताशीघ्रंसचेलंस्नायात् स्नानसंकल्पः अद्येहामुकोहं पुत्रजनननिमित्तकं सचै
लस्नानंकरिष्ये इतिसंकल्प्य स्नात्वा शुभेनवेधौतेवाससीपरिधाय प्राङ्मुखउपवि
श्य नालच्छेदात्पूर्वं गणेशपूजनंकुर्य्यात् पूजासामग्रींसम्पाद्य अद्येहामुकोहं जात
स्यपुत्रस्य दीर्घायुरारोग्यावाप्तये करिष्यमाण जातकर्म्म कर्म्मणि निर्विघ्नता का
र्य्यसिद्ध्यै पूर्वांगत्वेन गणेशपूजनं करिष्ये इतिसंकल्प्य उक्तप्रकारेण गणेशंसम्पू
ज्य दक्षिणांदत्वा प्रधानसंकल्पं कुर्य्यात् अद्येहत्यादि संकीर्त्य अमुकोहं अ
स्यकुमारस्य गर्भाम्बुपातजनितसकलदोषनिबर्हणायुर्मेधाभिवृद्ध्यै वीज
गर्भसमुद्भवैनो निवर्हणाद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं जातकर्म्माख्यंसंस्कारं करिष्ये
ततोमातृपूजासंकल्पः अद्येहामुकोहं पुत्रजनननिमित्तकं गौर्य्यादिषोडशमा
तृणांपूजनंकरिष्ये इतिसंकल्प्य तासांपूजनंपूर्वोक्तप्रकारेणविधाय वसोर्धारां रामः

३७

पातयित्वा आभ्युदयिकश्राद्धं विदध्यात् तत्रप्रतिज्ञायां अद्येहेत्यादि अमुकगोत्राणां अस्म
न्मातृपितामही प्रपितामहीनां अमुकामुकीदेवीनां नान्दीमुखीनां तथा अमुकगोत्राणां अ
स्मत्पितृपितामह प्रपितामहानां अमुकामुकदेवानां नान्दीमुखानां तथा अमुकगोत्रा
णां अस्मन्मातामहप्रमातामहानां वृद्धप्रमातामहानां अमुकामुकदेवानां सपत्नीका
नां नान्दीमुखानां सत्यवसुसंज्ञक विश्वेदेवापूर्वकं संक्षिप्तसंकल्पविधानेन नांदी
मुखश्राद्धं करिष्ये नमोवृद्धि२श्रिये इतिसंकल्प्य पूर्वोक्तविधानेन नान्दीश्राद्धं विधा
य पुण्याहं वाचयेत् यथा अमुकोहं जातस्य पुत्रस्य करिष्यमाणजातकर्मक
र्मणि सकलमङ्गलाभिवृद्ध्यर्थं ब्राह्मणद्वारा पुण्याहं वाचये तदङ्गत्वेन चतुर्णां
ब्राह्मणानां पूजनं वरणं च करिष्ये इतिसंकल्प्य वृत्वा स्वस्तिवाचयित्वा कलशेन
वग्रहानावाह्य सम्पूज्य पुत्रस्य मेधाजननार्थं कर्म कुर्य्यात् तत्र सुवर्णादि तेजसे
पात्रे मधुघृतमेलयित्वा केवलं घृतं वा सुवर्णान्तर्हितया नामिकया ऽऽदाय जातं
कुमारं सकृत्प्राशयति जातस्य जिह्वामनुमार्ष्टी त्यर्थः तत्रमन्त्रः ॐ भूस्त्वयि दधामि
ॐ भुवस्त्वयि दधामि ॐ स्वस्त्वयि दधामि ॐ भूर्भुवः स्वः सर्वं त्वयि दधामि इति स
कृत्प्राशयेत् इति मेधाजननम् अथास्यायुष्य करणम् यथाजातस्य नाभिस
मीपे दक्षिणाकर्णसमीपे वा जपति ॐ अग्निरायुष्मान्स वनस्पतिभिरायुष्मान्

आ॰

तेनत्वायुषायुष्मन्तं करोमि १ ॐ सोम आयुष्मान्त्स ओषधीभिरायुष्मान् तेनत्वायुषा
युष्मन्तं करोमि २ ॐ ब्रह्म आयुष्मत्तद्ब्राह्मणैरायुष्मन्तः तेनत्वायुषायुष्मन्तं क
रोमि ३ ॐ देवा आयुष्मन्तस्ते ऽमृतेनायुष्मन्तः तेनत्वायुषायुष्मन्तं करोमि ४ ॐ ऋष
यस आयुष्मन्तस्ते व्रतैरायुष्मन्तः तेनत्वायुषायुष्मन्तं करोमि ५ ॐ पितर आयुष्म
न्तस्ते स्वधाभिरायुष्मन्तः तेनत्वायुषायुष्मन्तं करोमि ६ ॐ यज्ञ आयुष्मान् स दक्षि
णाभिरायुष्मान् तेनत्वायुषायुष्मन्तं करोमि ७ ॐ समुद्र आयुष्मान् स स्रवन्ती
भिरायुष्मान् तेनत्वा० ८ इति त्रिर्वा सकृद्वा जपेत् अथ यदि पितुः कुमारस्य सर्वायुः
प्राप्तिकामनस्या तदा दिवस्परीत्येकादशभिर्मन्त्रैः कुमारं सर्वाङ्गेष्वभिमृशति मं
त्रास्तु दिवस्परीत्ये तस्यानुवाकस्य वात्सप्रभालंदन ऋषि त्रिष्टुप् छन्दः अग्नि
र्देवता जाताभिमन्त्रणे विनियोगः ॐ दिवस्परि प्रथमं जज्ञे अग्निरस्माद्द्वितीयं परि
जातवेदाः तृतीयमप्सु नृमणा अजस्रमिन्धान एनं जरते स्वाध्वी १ विद्मा ते ऽअ
ग्ने त्रेधा त्रयाणि विद्मा ते धाम विभृता पुरुत्राः विद्मा ते नाम परमं गुहा यद्विद्मा तमु
त्संयत ऽआजगन्थ २ समुद्रे त्वा नृमणा अप्स्वन्तर्नृचक्षा एधे दिवो ऽअग्न ऽऊ
धन् तृतीये त्वा रजसि तस्थिवाꣳसमपामुपस्थे महिमा अवर्द्धन् ३ अक्रन्द

रामः
३८

दग्निः स्तनयन्निवद्यौः क्षामारेरिहद्वीरुधः समञ्जयन् सद्योयज्ञानो वीहिमिद्धो ऽख्यदारो
दसी भानुनाभात्यन्तः ४ श्रीणामुदारोधरुणोरयीणां मनीषाणांप्रार्पणः सोमगोपाः वसुःसू
नुःसहसो ऽप्सुराजा विभात्यग्र ऽउषसामिधानः ५ विश्वस्यकेतुर्भुवनस्यगर्भ आरोद
सी ऽअपृणाज्जायमानः वीडुंचिदद्रिमभिनत्परायं जनायदग्निमयजन्तपञ्च ६ उशिक्पा
वको ऽअरतिः सुमेधामर्त्येष्वग्निरमृतोनिधायि इयर्तिधूममरुषंभरिभ्रदुच्छुक्रेणशोचिषा
द्यामिनक्षन् ७ दृशानोरुक्म ऽउर्व्याव्यद्यौद्दुर्मर्षमायुः श्रियेरुचानः अग्निरमृतो ऽअभव
द्वयोभिर्यदेनंद्यौ र्जनयत्सुरेताः ८ यस्ते ऽअद्यकृणवद्भद्रशोचे ऽपूपंदेवघृतवन्तमग्ने
प्रतन्नयप्रतरंवस्यो ऽअच्छाभिसुम्नंदेवभक्तंयविष्ठः ९ आतंभजसौश्रवसेष्वग्न ऽउक्थ
ऽआभजशस्यमाने प्रियः सूर्ये प्रियो ऽअग्ना भवात्युज्जातेन भिनदुज्जनित्वैः १० त्वा
मग्नेयजमाना ऽअनुद्यून्विश्वा वसुदधिरेवार्याणि त्वयासहद्रविणमिच्छमाना व्रजंगो
मन्तमुशिजोविवव्रुः ११ इतिदेवार्चः पठित्वा अस्तान्यग्निरित्येकादशीमृचंनपठेत् दिव
स्परीत्येतस्यानुवाकस्योत्तमीमृचं पारीशिनष्टीतिपारस्करः अथकुमारस्य पूर्वादिचतु
र्दिक्षुमध्ये च पंचब्राह्मणान्संस्थापयेत् चत्वारश्चतुर्दिक्षु पञ्चमोमध्येनैर्ऋत्यांवा
वास्थाप्य इममनुप्राणित इतितान्पिताब्रूयात् ततः पूर्वदिक्स्थितोविप्रः कुमारसम्मुखं
तिष्ठन् तंलक्षीकृत्य प्राणइतितान्स्वरंब्रूयात् दक्षिणदिक्स्थितोपि तथातिष्ठन् व्यान
इतितथाब्रूयात् पश्चिमदिक्स्थितोपितथैव अपानइतिब्रूयात् उदक्संस्थितः उदानइ

तिब्रूयात् मध्यमस्तु परीक्ष्यादेवं समाना समान इति ब्रूयात् पञ्चब्राह्मणाभावे स्वयमेव तत्
चतुर्वेगत्वा कुमारमभिमुखो प्राणोत्यादि ब्रूयात् अस्मिन्पक्षे प्रश्नो भवति अथ यस्मिन्देशे
कुमारो जातो भवति तं देशं अनामिकया स्पृशन् एतं मन्त्रं पठन् परामृशति मन्त्रः ॐ वेद
ते भूमिर्हृदयं इत्यस्य पंक्तिश्छन्दः पृथिवी देवता जन्मभूम्यभिमन्त्रणे विनियोगः ॐ वेदते
भूमिर्हृदयं दिवि चन्द्रमसि श्रितम् वेदाहं तन्मां विद्यात् पश्येम शरदः शतं जीवेम शरदः
शतꣳ शृणुयाम शरदः शतम् इति भूमिमभिमन्त्र्य कुमारं हस्त्वा जपति ॐ अश्मा भव
परशुर्भव हिरण्यमस्तृतं भव आत्मा वै पुत्रनामासि स जीव शरदः शतम् अथास्य
मातरं हस्त्वा जपति ॐ इडासि मैत्रावरुणी वीरे वीरमजीजनथाः सा त्वं वीरवती भव या
स्मान्वीरवतो ऽकरत् इति अथ मातुर्दक्षिणं स्तनं प्रक्षाल्य कुमाराय प्रयच्छति ॐ इ
मꣳ स्तनमूर्जस्वन्तमिति परमेष्ठी ऋषिः त्रिष्टुप्छन्दः स्तनप्रदाने विनियोगः ॐ इम
ꣳ स्तनमूर्जस्वन्तं धयापां प्रपीनमग्ने सरिरस्य मध्ये उत्सं जुषस्व मधुमन्तमर्व
न्त्समुद्रियꣳ सदनमाविशस्व इति ततो वामं स्तनं प्रक्षाल्य प्रयच्छति यस्ते स्तन
इति दीर्घतमा ऋषिः त्रिष्टुप्छन्दः गौर्देवता स्तनप्रदाने विनियोगः ॐ यस्ते स्तनः श
शयो मयोभूर्यो रत्नधा वसुविद्यः सुदत्रः येन विश्वा पुष्यसि वार्याणि सरस्वती
तमिह धातवे कः उर्वन्तरिक्षमन्वेमि इति अथ कुमारस्य शिरः प्रदेशे जलपूर्णकुम्भं

एमः
४०

दशादिनपर्य्यन्तं निदधाति आपो देवेष्वित्यस्य प्रजापतिर्ऋषिः अनुष्टुप्छन्दः आपो देवता सूतिकायाः शिरप्रदेशे रक्षार्थोदककुम्भस्थापने विनियोगः ॐ आपो देवेषु जाग्रथ यथा देवेषु जाग्रथ एवमस्यां सूतिकायां सपुत्रिकायां जाग्रथ इति ततः सूतिकागृहद्वारे वेदीं कृत्वा सूतिकाग्निमुपसमाधाय पंचभूसंस्कारपूर्वकमग्निं संस्थाप्य अत्र प्रणीताप्रणयनादयो न भवन्ति पञ्चभूसंस्कारान्कृत्वैव स्थापितमग्निं एतन्त इति प्रतिष्ठाप्य ॐ भूर्भुवस्स्वरिति प्रगल्भनामाग्निमावाह्य ॐ अग्नये नमः इति पाद्यादिभिः सम्पूज्य होमं कुर्य्यात् तण्डुलफलिकाकणमिश्रान्सर्षपान्गृहीत्वा शण्डामर्केति प्रजापतिर्ऋषिः अनुष्टुप्छन्दोऽग्निर्देवता सूतिकाग्नौ तण्डुलफलिकामिश्र सर्षपहोमे विनि० ॐ शण्डामर्काउपवीरः शौण्डिकेय उलूखल मलिम्लुचो द्रोणाश्च्यवनो नश्यतादितः स्वाहा इदमग्नये आलिखन्निति प्रजापतिर्ऋषिः अनुष्टुप्छन्दोऽग्निर्देवता सूतिकाग्नौ तण्डुलफलिकामिश्रसर्षपहोमे विनियोगः आलिखन्निमिषः किम्वदन्त उपश्रुतिः हर्य्यक्षः कुम्भीशत्रुः पात्रपाणिर्नृमणिर्हन्त्रीमुखः सर्षपारुणश्च्यवनो नश्यतादितः स्वाहा इदमग्नये शण्डामर्कोपवीर शौण्डिकेयो उलूखल मलिम्लुच द्रोणाश्च्यवनेभ्यः इति प्रथमाहुतौ त्यागः इदमालिखन्ननिमिष किम्वदन्त उपश्रुति हर्य्यक्षकुम्भीशत्रु पात्रपाणिनृमणिहन्त्रीमुख सर्षपारुणच्यवनेभ्य इति द्वितीयाहुतौ त्यागः इत्यपि केचित् अस्मिन्होमे कुशकण्डिका न भवति

सा:

सर्वाग्निस्थापनपर्य्यन्तं दशदिनावधि यथाग्निर्योपिमोनभवति तथाकार्य्यम् उत्थापनंचदशमदिनएव एताश्चाहुतयो दशदिनपर्य्यन्तं प्रत्यहंसायंप्रातराहुतिद्वयेन चत्वारिंशत्संख्याकाभवन्ति अथयदिकुमारनामा वालग्रहोरोदनादिना कुमारमुपद्रवंकुर्य्यो तदातदुपद्रवनिवृतये तंवालंमत्स्यजालेनोत्तरीयेण वाप्रच्छाद्यांके निधाय मंजपेत् ॐ कूर्कुरः सुकूर्कुरः कूर्कुरोवालवंधनं चेच्छे च्छुनक सृजनमस्ते ऽस्तुसीसरोलपेता पह्वरस्तत्सत्यम् १ यत्तेदेवावरमददुः सत्वंकुमारमेवावृणीथाः चेच्छे च्छुनकसृजनमस्तेऽस्तुसीसरोलपेता पह्वरस्तत्सत्यम् २ यत्तेसरमामातासीसरःपिता श्यामशवलौभ्रातरौ भ्रातरौ चेच्छे च्छुनक सृजनमस्ते ऽस्तुसीसरोलपेता पह्वरस्तत्सत्यम् ३ ननामयति नरुदति नहृष्यति नग्लायति यत्रवयंवदामो यत्रचाभिमृशामः इतिमन्त्रेणाभिमृश्य दक्षिणासंकल्पंकुर्य्यात् अद्येहामुकोहं जातस्यपुत्रस्य कृतैतज्जातकर्मकर्मणः साङ्गतापूर्त्यै साद्गुण्यार्थंच इमांदक्षिणां नानागोत्रेभ्यो ब्राह्मणेभ्योविभज्यदास्ये ॐतत्सन्मम ततोभूयसींसंकल्प्य ब्राह्मणेभ्योदद्यात् प्रथमेह्नितथामके दातानाप्नोतिसूतकमिति वचनात्तत्र दानप्रतिग्रहो नदोषायेति ❀ ततोऽङ्गुलंपरित्यज्य नालच्छेदनंकुर्य्यात् अभिषेकतिलकमंत्रपाठादिचकारयेत् इतिजातकर्मविधिः

एम:
४१

अथषष्ठीमहोत्सवः जन्मदिनतः षष्ठदिने पिता प्रातरुत्थाय शुचिःस्नान्तं धौतवस्त्रान्तक्रिया
परं सपत्नीकं ब्राह्मणं विनयेनोपसृत्य अद्यषष्ठीमहोत्सवार्थे युवामहं निमंत्रये इतिना
वुक्त्वा तथास्त्विति ताभ्यामुक्तः स्वगृहानागच्छेत् तौचोभावागतौ तिष्ठताम् तयोर्हस्ते षष्ठ
षष्ठीमहोत्सवं कारयेत् दक्षिणाञ्चतास्यसंकल्प्येः ततोऽपराह्णसमये ब्राह्मणो गोमयमृत्ति
काभिः कामपीठस्कन्दप्रद्युम्नयोः मध्ये षष्ठीदेव्याः प्रतिमाः विधाय शुक्लतण्डुलेषु वे
दीपूरयित्वा षष्ठ्याः कर्णप्रदेशे दूर्वापल्लवैः कुण्डले सर्वाङ्गेषु षोडशकपर्दिका दद्या
त् ततः प्रदोषसमये पुत्रपिता स्नात्वा सन्ध्यादिविधाय पूजासामग्रीं सम्पाद्य द्वारस
मीपमागत्य द्वारमातृपूजनं कुर्यात् आचम्य अर्घं संस्थाप्य पूजासंकल्पः अद्येहामु
कगोत्रोमुकोहं अमुकराशेर्बालकस्य करिष्यमाणषष्ठीमहोत्सवकर्मणि पूर्वाङ्ग
त्वेन द्वारमातृणांपूजनं करिष्ये एतन्त इति प्रतिष्ठाप्य ॐ भूर्भुवः स्वः द्वारमातरः सुप्रतिष्ठि
तावरदाभवन्तु ध्यानम् कुमारीधनदानंदा विपुलामङ्गलाचला पद्माचैवतुनामोक्ता
सप्तैताद्वारमातरः इतिध्यात्वा ॐ कुमार्य्यैनमः ॐ धनदायैनमः ॐ विपुलायैनमः ॐ
मङ्गलायैनमः ॐ अचलायैनमः ॐ पद्मायैनमः इतिनाममन्त्रैः आवाहनासनपाद्या
दिनीराजनान्तं सम्पूज्य दक्षिणांदत्वा स्वस्तिवाचनंपठन् अभ्यन्तरंगच्छेत् तत्रप्रथमंग
व्यघृत सर्षपसैन्धव निम्बपत्राहित्वग्भिः सूतिकासमीपे धूपादेयः ततोगणेशंपूजयेत्

आचम्य अर्घं संस्थाप्य पूजासंकल्पः अद्येहेत्यादि देशकालौ स्मृत्वा अमुकगोत्रोऽमुकशर्म्मा
ष. हं जातस्य पुत्रस्य षष्ठीमहोत्सव षष्ठीमहोत्सवकर्म्मणि पूर्वांगत्वेन निर्विघ्नतासिद्धये भ
गवतो गणेशस्य पूजनं करिष्ये इति संकल्प्य पूर्वोक्तप्रकारेण गणेशं सम्पूज्य दक्षिणां दत्वा
प्रार्थयेत् लम्बोदर महाभाग सर्वोपद्रवनाशनः त्वत्प्रसादादविघ्नेन चिरंजीवतु मत्सुतः
अथ प्रधानसंकल्पः अद्येहेत्यादि देशकालौ स्मृत्वा अमुकगोत्रो अमुकशाखी अमुकशर्म्माहं
अमुकराशेः बालकस्य दीर्घायुरारोग्यावाप्तये सर्वोपद्रवशान्तये श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं
षष्ठीमहोत्सवकर्म्म करिष्ये तत्पूर्वांगत्वेन सर्वाभ्युदयप्राप्तये गौर्य्यादिषोडशमातृ
णां पूजनं करिष्ये इति संकल्प्य पूर्वोक्तप्रकारेण मातृः पूजयित्वा वसोर्धाराः पातयि
त्वा दक्षिणां दद्यात् केचिन्मते आभ्युदयिकं च विधाय ततः पुण्याहवाचनसंकल्पः
अद्येहामुकोहं जातस्य पुत्रस्य षष्ठीमहोत्सवकर्म्मणि सर्वाभ्युदयप्राप्तये ब्राह्मण
द्वारा पुण्याहं वाचयिष्ये तत्पूर्वाङ्गत्वेन चतुर्णां ब्राह्मणानां पूजनं वरणं च करिष्ये इति
संकल्प्य वरणं कृत्वा उक्तप्रकारेण पुण्याहं वाचयित्वा कलशं संस्थाप्य तत्र नवग्र
हानावाह्य सम्पूज्य दक्षिणां दत्वा स्कन्दप्रद्युम्नपूजनं कुर्य्यात् अर्घं संस्थाप्य पूजासंक
ल्पः अद्येहामुकोहं जातस्य पुत्रस्यारोग्यावाप्तये सर्वोपद्रवशान्त्यर्थं गोमयप्रति

एषः
८२

मातृ स्कन्दप्रद्युम्नषष्ठीनां जलेजन्मदानांच ओङ्कारपवीरैः पूजनंकरिष्ये इतिसंकल्प्य
एतन्नइतिप्रतिज्ञाप्य ॐ भूर्भुवःस्वः गोमममप्रतिमातृ स्कन्ददेव प्रद्युम्नदेव षष्ठीदेवि जले
जन्मदोदव्यः इहागच्छत इहतिष्ठत मप्रतिष्ठितावरदाभवत अथस्कन्दध्यानम् म
यूरवरमारूढो द्विभुजोबालरूपधृक् मुक्करं वामहस्तेन शक्तिं दक्षिणतोन्यसेत् वरा
भयकरः साक्षाद्विभुजः शिखिलाञ्छनः किरीटीकुण्डलीदेवो दिव्याभरणभूषितः
अथप्रद्युम्नध्यानम् प्रद्युम्नस्तुमहाबाहुः शङ्खचक्रगदाधरः चक्रंदक्षिणहस्ते स्या
द्वामहस्तेधनुस्तथा शङ्खं चदक्षिणोदद्या द्गदांवामेप्रदापयेत् प्रद्युम्नंकारयेद्देवं सर्व
भूषणसंयुतम् स्त्रियोऽप्येवास्यकर्त्तव्ये सर्वलक्षणसंयुते इतिध्यात्वा ॐ स्कन्दाय
नमः इतिनाममन्त्रेण ॐ इमम्यस्कन्द पृथिवी मनुष्याभिमर्चयानि मनुष्यपूर्वक
समानंयोनिमनुसञ्चरन्तं द्रप्संजुहाम्यनु सप्तहोत्राः इतिमन्त्रेणच स्कन्दमावाह्य
ॐ प्रद्युम्नायनमः इतिप्रद्युम्नंचावाह्य वक्ष्यमाणमन्त्रैर्नाममन्त्रैश्च पूजयेत् आसनं
सरासुरगणनमस्कृत्यं सेनाधिपतयेनमः पुष्पासनेनदेवेश प्रसीदपरमेश्वरः पा
द्यम् गङ्गाजलंसमानीतं सर्वलोकक्लेशस्थितम् पाद्यार्थंतेमयादत्तं गृहाणतांपरमे
श्वरः अर्घ्यम् पञ्चरत्नसमोपेतं मर्केपैःपरिपूरितम् पञ्चपल्लवसंयुक्त मर्घ्यं

मेप्रतिगृह्यताम् अर्घ्याङ्ग·माचमनीयं नाममन्त्रेण स्नानम् नर्मदाचन्द्रभागादि गङ्गास
ङ्गमेजैजलैः स्नापितोसिमयादेव प्रीत्यर्थंप्रतिगृह्यताम् आचमनीयम् गङ्गाजलेसमा
नीतं स्वर्णकलशेस्थितम् आचमनंस्कन्ददेव प्रीत्यर्थंप्रतिगृह्यताम् वस्त्रम् वेदसूत्र
समायुक्ते यज्ञतानसमन्विते सर्ववर्णप्रदेदेव वाससीप्रतिगृह्यताम् वस्त्राङ्ग·माचम
नीयंनाममन्त्रेण गन्धम् मलयाद्रिसमुद्भूतं नानागंधसमन्वितम् स्फरणस्फालनेनदे
गंधंमेप्रतिगृह्यताम् अक्षताः शुक्लान्यतीव शुभ्राणि सुगंधीनि विशेषतः अक्षतां
श्चप्रयच्छामि गृहाणपरमेश्वरः पुष्पाणि जलजेस्थलजंचापि पुष्पकालंतुसम्भ
वम् भक्त्यानिवेदितं देव पुष्पंमेप्रतिगृह्यताम् धूपः गग्गुलंघृतसंयुक्त दशाङ्गेन
समन्वितम् धूपंगृहाणदेवेश त्रैलोक्यानन्ददायकम् दीपम् सवर्त्तिघृतसंयुक्ते
मन्धकारविनाशनम् मयानिवेदितंदेव गृहाणपरमेश्वर नैवेद्यम् सत्पात्रसिद्धं सु
हविर्विविधानंदलक्षणम् भोजनार्थंमयादत्तं नैवेद्यंप्रतिगृह्यताम् भूषणार्थे द्र
व्यंचसमर्प्य नाममन्त्रेण जपंकृत्वा समर्प्य ताम्बूलम् मण्डनंसर्वभूतानां दृष्टैसौ
गन्धिकादिभिः ताम्बूलंगृह्यतांदेव प्रीतोस्माकंभवप्रभो नीराजनंकृत्वा पुष्पाञ्जलिं
समर्प्य·प्रार्थयेत् तत्रप्रथमंस्कन्दप्रार्थना नमः कुमाराय महाप्रभाय स्कन्दायते

स्कन्दितदानवायनवार्कविम्बद्युतयेनमोस्तु नमोस्त्वमोघोद्यतशक्तिपाणये १ नमो
विशालाक्षविचारिणेस्तु नमोस्तुतेरक्तमुखकामरूपिणे गुहायगूढाभरणाकृ
ते नमोस्तुतेदानवदारणाय २ नमोस्तुतेर्कप्रतिमप्रभाय नमोस्तुगुह्यायगुहाय
तुभ्यम् नमोस्तुतेलोकभयापहाय नमोस्तुतेबालपराक्रमाय ३ नमोविशालाम
ललोचनाय नमोविशाखाय महाव्रताय नमोनमस्तेस्तुमनोरमाय नमोनमस्तेस्तु
करोत्कटाय ४ नमोमयूरोज्वलवाहनाय नमोधृतोदग्रपताकिनेस्तु नमोस्तुकेयूर
धरायतुभ्यं नमः प्रभायप्रणतायतुभ्यं ५ सेनान्यपावकिने नमोस्तु कपायरणा
मलदिव्यमूर्तये कृपामयोमत्तशुभामलस्त्वं नमोस्तुकल्कीशनमो नमस्ते ६ एवं
षविंशन्नामभिः स्कन्दंसम्प्रार्च्य ॐ कारस्थात्मारण्डात्प्रेरहन्ती पतङ्गः पतङ्गस्य
रिपवानोवृषे प्रतनुसहस्वेसशातनच इतिमन्त्रेणस्कन्दोपरि दूर्वांसमर्प्य प्रद्युम्नं
प्रार्थयेत् भोप्रद्युम्नमहाबाहो लक्ष्मीहृदयनंदनः कुमाररक्षमभीते प्रद्युम्नायनमो
नमः १ त्रैलोक्यपूजितःश्रीमान्सदाविजयवर्द्धनः शान्तिंकुरुगदापाणे प्रद्युम्नाय
नमोनमः २ इतिप्रद्युम्नंसम्प्रार्च्य षट्कृत्तिकाः पूजयेत् तत्रपूजासंकल्पः अद्येह
त्यादिमातस्यपुत्रस्य कल्कीमहोत्सवे सर्वोपद्रवशान्त्यर्थं दध्यक्षतपुञ्जेषु षट्

कृत्तिकाः पूजयेत् तत्रपूजासंकल्पः अद्येहेत्यादि जातस्यपुत्रस्य षष्ठीमहोत्सवे स
र्वोपद्रवशान्त्यर्थं दध्यक्षतपुंजेषु अमुःकृत्तिकानां पूजनं करिष्ये एतन्नाइतिप्रति
ष्ठा ॐ भूर्भुवःस्वः शिवेइहागच्छ इह तिष्ठ सुप्रतिष्ठितावरदाभव ॐ सम्भूत्यै ॐ स
न्नत्यै ॐ प्रीत्यै ॐ अनुसूयायै ॐ क्षमायै इतिसम्पूज्य प्रार्थयेत् जगन्मातर्जग
द्धात्री जगदानंदकारिणी नमस्तेदेविकल्याणि प्रसीदममकृत्तिके ॐ कार्त्तिकेया
यनमः कार्त्तिकेयमहावाहो गौरीहृदयनंदनः कुमाररक्षमेभीतं कार्त्तिकेयन
मोस्तुते ततोविशाखंप्रार्थयेत् त्रैलोक्यपूजितः श्रीमान् सदाविजयवर्द्धनः शान्तिं
कुरुगदापाणे नारायणनमोस्तुते ॐ खड्गायनमः ॐ शङ्खायनमः ॐ मन्थना
यनमः ॐ घंटायनमः इतिसम्पूज्य दक्षिणांदद्यात् अद्येहामुकोहं अमुकराशि
जातस्यपुत्रस्य दीर्घायुरारोग्यावाप्तये सर्वोपद्रवशान्त्यर्थं गोमयनिर्मितप्रति
मायां षष्ठीदेव्याः पूजनंकरिष्ये एतन्नइतिप्रतिष्ठा ॐ भूर्भुवःस्वः गोमयप्रति
मायां षष्ठीदेवि इहागच्छ इहतिष्ठ सुप्रतिष्ठितावरदाभव ॐ आं ह्रीं क्रौं यं रं
लं वं शं षं सं हं क्षं हं सः हं सः सोहं षष्ठीदेव्याः प्राणाइहागत्य सुखंचिरंतिष्ठ
न्तु जीवइहतिष्ठतु सर्वेन्द्रियाणी इहतिष्ठन्तु इतिप्राणप्रतिष्ठां विधाय अत्रात्म

रामः
८८

निरेवेचन्यासंकुर्य्यात् ॐ खां हृदयायनमः ॐ खीं शिरसेस्वाहा ॐ खूं शिखायैवषट्
ॐ खैं कवचायहुंम् ॐ खौं नेत्रत्रयायवौषट् ॐ खः अस्त्रायफट् इतिन्यासंविधाय
ध्यायेत् चतुर्भुजांमहादेवीं तुङ्गपीनस्तनीं शिवाम् मयूरवरमारूढांरक्तवस्त्रधरांशु
भाम् शूलशक्तिवराभीति हस्तांध्यायेन्महेश्वरीम् प्रफुल्लपद्मवदना मध्येपद्मासन
स्थिताम् सर्वाङ्गभूषितांदेवीं पीनोन्नतपयोधराम् स्रवत्पीयूषवदना पीतकौ
शेयवाससाम् चतुर्भुजांदक्षिणेन धृतसन्तानवंशकाम् नीलोत्पलंतुवामेन स्कंदं
तुदधतींतथाम् अधस्थितकराभ्यांतु महाषष्ठींविचिन्तयेत् आवाहनम् आया
हिपूज्यसेदेवि महाषष्ठीतिविश्रुते शक्तिरूपेणमेबाले रक्षजागरवासरे ॐ अ
म्बे अम्बिके अम्बालिके नमानयति कश्चन ससस्त्यश्वकः सुभद्रिकां काम्पील
वासिनीम् ॐ षष्ठीदेव्यैनमः इतिनाममन्त्रेणैव आसनम् पाद्यम् समर्प्य अर्घं
दद्यात् अर्घमन्त्रः पत्रपुष्पफलाम्भोभि रत्नैर्यवकुशैर्युतम् षष्ठीदेविमयाद
त्तं अर्घंगृह्णनमोस्तुते ततोवैदिकमन्त्रेण नाममन्त्रेणवा स्नानं स्नानाङ्गमाचमनी
यंचदत्वा समर्प्य वस्त्रम् तन्तुसन्तानसंयुक्तं कलाकौशेयकल्पितम् सर्वाङ्गा
भरणांश्रेष्ठम् वसनंपरिधीयताम् वस्त्राङ्गमाचमनीयम् गन्धम् कुङ्कुमं चन्दनं चैव

सुगंधं सुमनोहरम् लक्ष्मीदेवि मयादत्तं गन्धं गृह्ण नमोस्तुते अक्षताः सुगन्धाश्चातिशुभाश्च
तण्डुलाः सुमनोहराः अक्षतार्थं मयादत्ता लक्ष्मीदेवि नमोस्तुते पुष्पाणि चतुर्वर्णानि पुष्पा
णि सुगन्धीनि विविधानि अतः मयानीतानि पूजार्थं गृहाण परमेश्वरि ॐ समस्तैदेव्या ॰ ॐश्री
यते ॰ ॐ काण्डात्काण्डा ॰ इतिमन्त्रेणाधूपंसमर्प्य इतिमन्त्रेण दूर्वांसमर्पयेत् गुग्गुलंबु
तसंयुक्तं दशाङ्गेनसमन्वितम् लक्ष्मीदेविनमस्तुभ्यं धूपंमेप्रतिगृह्यताम् अथोदीपान्
ज्वाल्य गव्येनाज्येनसंयुक्ता वर्त्याकर्पूरगर्भया दीपान्देविमयादत्ता निमान्गृह्ण न
मोस्तुते ततोधारदीपटक्का पूर्णाम्बुकमालायुतं अर्चा स्वतंकरणताडनादिना भूतादि
यिद्रावणाद्य पुनः पुनः शब्दंकारयेत् ततोनैवेद्यम् मोदकानिविचित्राणि सुकृतलडु
लकंदधि विचित्रपक्वान्नयुतं तथापूपसमन्वितम् फेणिकाघृतपूराढ्य नैवेद्यंप्रति
गृह्यताम् ॐ लक्ष्मीदेव्यैनमः इतिनाममन्त्रेणाजपंविधाय गुह्यातीति समर्प्य नैवेद्यां
गमाचमनीयं करोद्वर्तनार्थे गंधंचसमर्प्य नीराजनम् अन्तस्तेजोवहिस्तेज एकीकृत्या
मितप्रभम् आरार्तिकमिदंदेव गृहाणपरमेश्वरि नमस्काराः जयदेविजगन्मातर्जग
दानंदकारिणि प्रसीदममकल्याणि महाशक्तिनमोस्तुते ततः पुष्पाणिसंगृह्य प्रार्थ
येत् देवानांच ऋषीणांच मनुष्याणांचवत्सले अमुंममसुतंरक्ष लक्ष्मीदेविनमोस्तुते

रामः

ते पुरादेवैः पूजितासि ब्रह्मविष्णुशिवादिभिः आवाभ्यामपिदेवित्वं पूज्यसेभक्तिपूर्वकम् देहस्य बालकस्यायु दीर्घंतुभ्यंनमोस्तुते ततः पिताबालकस्य सस्त्रीदेव्याः पुरस्थितः बद्धाञ्जलिर्भक्तिनम्रो वाक्यमुच्चारयेदिदम् त्वंदेविमातादितिरद्रिजात्वं गौरि त्वमेवासि धृतिःक्षमात्वम् कीर्त्तिःसमृद्धिर्भुवनस्य धात्री त्वमेवदेविप्रणतोस्मितुभ्यम् यथा सर्वाणिभूतानि त्वयिस्थितानि तत्ववत् चराचराणिभूतानि त्वत्तोजातान्यनेकशः पुमान्स्त्रीभवत्येव तेनसत्येनबुद्धिमान् त्वंसृष्टिरूपा सृजसिप्रजास्त्वं स्थितिस्त्वमेता सकलाविभर्षि: त्वामेववाचामनसाचकर्मणा समर्चयाम्यस्य शिशुश्चिरायुः स्यात्तिमेस्तु गृहेनित्यं त्वत्प्रसादात्करिष्यामि पुत्रोत्सवमहंनित्यं पश्येयंत्वदनुग्रहात् ततोभक्तस्यजननी प्रार्थयेत्तामतन्द्रिताः तवः प्रसादात्तनयस्यवक्त्रे दृष्टंमयादेवि नमोस्तुतुभ्यम् सौभाग्यमारोग्यमभीष्टसिद्धिं देहिप्रजायाश्चिरजीवितंच गौर्याः पुत्रो यथास्कन्दः शिशुःसंरक्षितस्त्वया तथाममाप्ययंबालो रक्षतांमातृकेनमः अयिदेवि नमस्तुभ्यं सूतिकागृहवासिनी पूजितासिमयाभक्त्या सबालांरक्षसूतिकाम् अथतद्बान्धवाः सर्वे स्वस्तिवाक्यपुरःसरम् कामयन्तोऽर्भकस्यायुः प्रार्थयेयुः समाहितः ॐ स्वस्ति २ जननीसर्वसौख्यानां बालानांच विशेषतः नारायणीस्वरूपेण-

बालंमेरक्षसर्व्वतः शक्तिस्त्वंसर्वदेवानां लोकानांहितकारिणी मातृवद्रक्षमेबालं महाश
क्तिर्नमोस्तुते रुद्राणीरुद्ररूपेण महाविघ्नविनाशिनी प्राणदेवरदेदेवि रक्षबालंस्वपुत्रवत्
अमुंममकुलोत्पन्नं रक्षत्वंदेविबालकम् पूजितासिमहाभाग चिरंजीवतुबालकः रक्षाभूत
पिशाचेभ्यो डाकिनीशाकिनीषुच मातेवरक्षमेबालं पन्नगेभ्यापदेषुच त्वमेववैष्णवीदेवी
ब्रह्माणीचव्यवस्थिता रुद्रशक्तिसमाख्याता महाशक्तिर्नमोस्तुते धात्रीत्वंकार्त्तिकेयस्य
स्त्रीरूपंमदनस्यच त्वत्प्रसादादविघ्नेन चिरंजीवतुमेसुतः ततोबालकंभूमौसंस्थापयित्वा
हस्तेस्पृष्ट्वारक्षांपठेत् ॐ यद्बलंवायुदेवस्य विष्णोरमिततेजसः भीमस्यब्राह्मणस्ये
व सर्वंभवतुमेसुते ततोञ्जलिंबद्ध्वाप्रार्थयेत् चन्द्रार्कयोर्दिगीशानां दिशांचगगनस्यच
निक्षेपोयंमयादत्तं तेमेरक्षन्तुबालकम् अप्रमत्तंप्रमत्तंवा दिवारात्रमथापिवा रक्षन्तुस
वेदाःसर्वे देवाःशक्रपुरोगमाः रक्षत्वंषष्ठेदेवि सन्ध्येवजगतःप्रिये आयुःप्रमाणं
सकलं देहिदेविनमोस्तुते अथत्वामायुष्मत्स्यास्य येकेचित्परिपन्थिनः विघातोस्मा
वित्तानाच निर्द्दहस्वाचिरात्तान् अथाथर्वेवेदोक्तां रक्षांबालकसमीपेपठेत् कृत्वा
नांपरिरक्षार्थं तथारक्षोभयस्यच रक्षाकर्म्मकरिष्यामि ब्रह्मातदनुमन्यताम् नागाः
पिशाचाःगन्धर्वाः पितरोयक्षराक्षसाः अभिभवन्तियेयेत्वां ब्रह्माद्युं तान्सदा
घ्ना

एमः
४६

पृथिव्यामन्तरिक्षे च येचरन्तिनिशाचराः विदिक्षु दिक्षु ये चान्ये पान्तुत्वांतेनमस्कृताः पा
न्तुत्वांमुनयोव्रह्मा दिव्या राजर्षयस्तथा पर्वताश्चैवनद्यश्च नद्यासर्वेचसागराः अग्निरक्षतु
तेजिह्वांप्राणान्रक्षतुवायवः सोमोव्यानमपानंतु पर्जन्यःपरिरक्षतु उदानंविद्युतःपान्तु स
मानंस्तनयित्नवः वलमिन्द्रेवलंपातु वाचंवाचस्पतिस्तथा कामंते पान्तु गंधर्वाः सत्वमि
न्द्रोभिरक्षतु प्रज्ञांचवरुणोराजा समुद्रोनाभिमण्डलम् चक्षुःसूर्योदिशःश्रोत्रं चन्द्रमा
पातुतेमनः रेतस्त्वपान्त्विमा आपो रोमाण्योषधयःस्तथा आकाशंतेनिशापातु देहंच
वसुंधरा एतैर्वेदात्मकैर्मंत्रैःकृत्वा व्याधिविनाशिभिः मयैवंकृतरक्षस्त्वं दीर्घमायु
रवाप्नुहि व्रवीतुस्वस्तितेव्रह्मा विष्णुरुद्रस्तथैवच स्वस्तिवायुस्तथासूर्यः स्वस्तिदेवा
महर्षयः नारदस्यस्तथास्वस्ति कुर्वन्त्वायुःसदैवते इतिरक्षांपठित्वा वालकंकङ्क
णादिभिर्विभूष्य स्वाङ्केनिधाय सपत्नीकमाचार्यं वस्त्रालंकारादिभिःसम्पूज्य
दक्षिणासंकल्पंकुर्यात् अद्येहेत्यादिसंकीर्त्तनान्ते अमुकोहं अमुकराशिजातस्यपु
त्रस्य दीर्घायुरारोग्यावाप्तये कृतायाःषष्ठीदेव्याः पूजायाः सांगतार्थं षष्ठीदेव्याः
प्रीतये इमांदक्षिणांव्राह्मणायददामि ॐ तत्सत् दक्षिणांदत्वा भूयसींसंकल्पयेत्
अद्येहेत्यादि अमुकोहं श्रुतिस्मृतिपुराणोक्तफलावाप्तये अमुकराशिजातस्यपुत्रस्य
दीर्घायुरारोग्य अभ्युदयप्राप्तये षष्ठीमहात्म्यकर्मणि कृतायाःस्कन्दप्रमुखमूर्त्तेः जा

मदानां अष्टकृतिकानां षष्ठीदेव्याश्च पूजायाः साद्गुण्यार्थं स्कन्दादीनां नवग्रहाणां च प्रीतये
इमां भूयसीं दक्षिणां नानागोत्रेभ्यो ब्राह्मणेभ्यः तथान्येभ्यो दीनानाथेभ्यो नटनर्त्तकगा
यकेभ्यश्च विभज्य दातुमहमुत्सृजे ॐ तत्सत् न मम भूयसीं विभज्य मिष्टान्नेन ब्राह्म
णांश्च भोजयित्वा अभिषेकतिलकमंत्रपाठादि कारयेत् अथ कुलाचाराद्ग्रामाचाराद्वा
क्रमेण समागते अब्दान्ते वा राधावेधनं कुर्य्यात् आचम्यार्घं संस्थाप्य पूजासंकल्पः
अद्येत्यादि अमुकोऽहं अमुकराशेः पुत्रस्य षष्ठीमहोत्सवकर्म्मणः उत्तरांगत्वेन एत
स्य बालकस्य परिरक्षार्थं आयुर्वृद्ध्यै सर्वोपद्रवशान्त्यर्थं राधावेधनं करिष्ये इति सं
कल्प्य हरिद्राद्रव्यपूगीफल गौरसर्षपादिभि र्मङ्गलद्रव्यैः दृढां पोटलिकां विधाय
गृहाधारदारुणि वा आवेधयेत् एतन्त इति पोटलिकां प्रतिष्ठाप्य ॐ भूर्भुवः स्वः धनुर्बाणे
ह प्रतिष्ठितौ वरदौ भवताम् इति धनुर्बाणौ प्रतिष्ठाप्य धनुः पूजामंत्रः धृतं कृष्णेन रक्षा
र्थं संहारार्थं हरेण च त्रयीमूर्तिगतं देवं धनुः शार्ङ्गं नमाम्यहं धनुषे नमः बाणपूजामंत्रः
कामदेवस्यैव बाणाः सफलाश्चाङ्गनस्य च एवमस्य च यथा बाणा तथास्माकं भवन्त्विह
बाणाय नमः इति मन्त्राभ्यां धनुर्बाणौ सम्पूज्य बालकमङ्के गृहीत्वा स्वस्तिवाचनं पठन्
धनुर्गृहीत्वा बाणेन संयोज्य घण्टाशंखवाद्यैः पुरस्तात् पोटलिकां बाणेन वेधयेत्

रण्मः
७

ततो दक्षिणासंकल्पः अद्येहेत्यादि अमुकगोत्रः पुत्रस्य सर्वोपद्रवशान्तये कृतस्यराज्ञुपेधन कर्म्मणः साङ्गुण्यार्थं इमां दक्षिणां ब्राह्मणेभ्यो दास्ये ॐ तत्सत् दक्षिणां दत्वा तिलकमन्त्र पाठादि कारयेत् ततो गव्यघृतशर्षपैः सैन्धवनिम्बपत्रैश्च सूतिकागृहधूपो देयः मुराहिं हज निर्गुण्डी वचाकुष्ठं चक्रासपाः बिल्वपत्रमयो धूपः कुमाराङ्कुः प्रपोम्हकृत् ततो यवप्ररोहणी सुवासिनीनां पूजनं यजमानस्य बालकस्य च महानीराजनं च विधाय बालकं मातृहस्ते समर्पयेत् ततो गृहद्वारि रक्षकान् अपूपमालायुक्तं खागमुशलादि शस्त्रपाणीन्स्थापयेत् इति षष्ठीमहोत्सवपूजा अथ कथा ॐ नारायणं नमस्कृत्य नरं चैव नरोत्तमम् देवीं सरस्वतीं व्यासं ततो जयमुदीरयेत् युधिष्ठिर उवाच पुत्रजन्मनि कन्याया उत्सवः को विधीयते किं दानं कस्य वा पूजा तन्मे ब्रूहि जनार्द्दनः श्रीकृष्ण उवाच शृणु पाण्डव यत्नेन सुतोत्पत्तिमहोत्सवम् जन्मषष्ठदिने कार्या षष्ठी नाम्नी त्रिशूलिनी अपराह्णसमये पीठे गोमयीं प्रतिमां लिखेत् कपर्द्दिकाः प्रदातव्या स्वाङ्ग स्वाङ्ग विशेषतः ४ कर्णकुण्डलकौ देयौ दूर्वापल्लवशोभितौ दिव्यवस्त्रपरीधानां तां देवीं पूजयेत्ततः ५ अग्रदीपादृकं देयं नैवेद्यै विविधैः शुभैः नालीकेरादिकं तद्वत् देशकालोद्भवैः फलैः ६ कलशं स्थापयेत्तत्र अग्रतः पल्लवान्वितम् द्विजन्मानं सपत्नीकं सदाचारसमन्वितम् आहूय कारयेत्तस्या

स्त्रीभिर्हस्तेन पूजनम् भुक्तताम्बुलवेष्ट्यां तु तस्योपरि समाहिताम् ८ नृत्यगीतविनोदेन वाद्य
नचसुधीभिः रात्रौ जागरणं कार्य्यं दैवज्ञेन द्विजैः सह ९ घटकोम्भूकमालाभि वेष्टुयीवम्
जातकतम् पुनः पुनर्महाशब्दं कारयेत्कर्णताडनात् १० डाकिन्यो यातुधानाश्च भूतप्रेतपि
शाचकाः बालग्रहाश्च नश्यन्ति नक्कुर्द्वात्कर्णनादुकम् ११ तत्र दानानि देयानि ब्राह्मणे
भ्यो विशेषतः प्रथमेह्नि निमेषे वा दाता न प्राप्नोति मृतकम् १२ दानं प्रतिग्रहे तत्र आहुंच
क्रियतेऽतः प्रभाते दीयते दानं नटनर्त्तकगायकान् १३ स्त्रियः सभर्तृकाः पूज्या वस्त्रा
लङ्करणादिभिः अनेन विधिना यस्तु सम्यग्देवीं प्रपूजयेत् आयुर्वृद्धिर्भवेत्तस्य सन्त
तेरपि पाण्डव १४ इति षष्ठीमहात्म्ये पूजा कथा च अथ नामकरणम् तत्र नामक
र्मप्रयोगः तत्र नामकर्मदिवसे प्रातः सबालां सूतिकां स्नाप्य कर्त्ता पिता पूर्वं गणे
शपूजनं कुर्य्यात् दीपं प्रज्वाल्य शुभासन उपविश्य आत्मन अर्घं संस्थाप्य प्राणा-
नायम्य पूजासंकल्पः अद्येहेत्यादि देशकालौ संकीर्त्य अमुकगोत्रोऽमुकशर्म्मा
हं अमुकराशेः पुत्रस्य कन्याया वा करिष्यमाणनामकर्म्मणि निष्क्रमणादि कर्म्म
णि च निर्विघ्नतार्थं कार्य्यसिद्ध्यै पूर्वाङ्गत्वेन भगवतो गणेशस्य पूजनं करिष्ये इति

संकल्प्य उक्तविधिना गणेशं सम्पूज्य प्रधानसंकल्पं कुर्य्यात् अद्येहेत्यादि देशकालौ संकीर्त्य अमुकगोत्रो अमुकशाखी ऽमुकशर्म्माहं अमुकराशेरस्य बालकस्य आयुर्वृद्ध्ये व्यवहारसिद्ध्ये बीजगर्भसमुद्भवैनो निर्वर्हणद्वारा श्रीपरमेश्वर प्रीतये नामकर्म करिष्ये तथास्य पुत्रस्य श्रीवृद्ध्ये बीजगर्भसमुद्भवैनो निर्वर्हणाय निष्क्रमणकर्म करिष्ये तथास्य बालकस्यायुर्वृद्ध्ये धनप्राप्त्यै सूर्य्यावलोकनं भूम्युपवेशनं च करिष्ये करिष्यमाणनामकर्म निष्क्रमण सूर्य्यावलोकन भूम्युपवेशन कर्म्मणां पूर्वाङ्गत्वेन मातृपूजा नांदीश्राद्ध पुण्याहवाचनानि तन्त्रेण करिष्ये इति संकल्प्य पूर्वोक्तविधिना मातृपूजानान्दीश्राद्ध पुण्याहवाचनानि विधाय वेदीं कृत्वा तत्र पञ्चभूसंस्कारपूर्वकमग्निं संस्थाप्य वेद्याः ईशानदिग्भागे कलशविधिना कलशं संस्थाप्य तत्र ब्रह्मवरुणसहितादित्यादि नवग्रहानावाह्य सम्पूज्य आचार्य्यब्रह्मणोर्वरणं कुर्य्यात् तत्र संकल्पः अद्येहेत्यादि अमुकराशेः पुत्रस्य करिष्यमाणनामकर्म्माङ्ग होमकर्म्मणि आचार्य्यब्रह्मणोः पूजनं वरणं च करिष्ये तथा नामकर्म्माधिकारसिद्ध्यै त्रीन्ब्राह्मणान् भोजयिष्ये इति संकल्प्य आचार्य्यब्रह्मणोर्वरणं कृत्वा त्रीन्ब्राह्मणान् भोजयित्वा ब्रह्मासना·

दिव्ह्रेसतानां कर्मसमाप्य पञ्चगव्यहोमार्थं पानार्थं च पञ्चगव्यं कुर्य्यात् अ
थ पञ्चगव्यविधिः अथातः संप्रवक्ष्यामि पञ्चगव्यस्यसाविधिः पावनार्थं द्विजा
तीनामिह लोके परत्र च १ गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधिसर्प्पिः कुशोदकम् निर्दिष्टं
पञ्चगव्यं च पवित्रं कायशोधनम् २ गोमूत्रे वरुणो देवो हव्यवाहस्तु गोमये
क्षीरे चन्द्रश्च भगवान्वायुर्दधिसमाश्रितः ३ भानुराज्ये स्थितास्तद्व ज्जले हरिरुदा
हृतः दर्भे देवाः स्थिताः सर्वे पवित्रं तेन नित्यशः ४ मूत्रं तु नीलवर्णाया कृष्णाया गो
मयं स्मृतम् पयश्च ताम्रवर्णायाः श्वेतायाश्च दधि उच्यते ५ कपिलाया घृतं ग्राह्यं
महापातकनाशनम् अलाभे सर्ववर्णानां कपिलैका प्रशस्यते ६ मूत्रस्यैकप
लं दद्या त्तदर्द्धं गोमयं स्मृतम् क्षीरं सप्तपलं दद्या दधित्रिपलमुच्यते ७ आज्य
स्यैकपलं दद्या त्पलमेकं कुशोदकम् सर्प्पिः कुशोदकं चैव पृथक्मन्त्रैर्विधी
यते ८ सर्वेषामलाभे सर्प्पिः कुशोदकं पयश्चेति निर्णयः गायत्र्या गृह्य गोमू
त्रं गन्धद्वारेति गोमयं आप्यायस्वेति वै क्षीरं दधिक्राव्णेति वै दधिः तेजोसि शु
क्रमित्याज्यं देवस्य त्वा कुशोदकम् अथ मन्त्राः ॐ तत्सवितुरित्यादि [illegible] एमः

५८

यत्र्या गोमूत्रं गृह्य वरुणं ध्यायन् ताम्रपात्रे स्थापयेत् ॐ गन्धद्वारां दुराधर्षां नित्यपुष्टां करीषिणीम् ईश्वरीं सर्वभूतानां तामिहोपह्वये श्रियम् इति गोमयं संगृह्य अग्निं ध्यायन् तत्रैव स्थापयेत् ॐ आप्यायस्व समेतु ते विश्वतः सोम वृष्ण्यम् भवा वाजस्य संगथे इति दुग्धं संगृह्य सोमं ध्यायन् तत्रैव स्थापयेत् ॐ दधिक्राव्णो अकारिषं जिष्णोरश्वस्य वाजिनः सुरभि णो मुखा करत्प्रण आयूंषि तारिषत् इति दधि गृह्य वायुं ध्यायं तत्रैव स्थापयेत् ॐ तेजोसि शुक्रमस्यमृतमसि धामनामासि प्रियं देवानां मनाधृष्टं देवयजनमसि इति घृतं संगृह्य रविं ध्यायन् तत्रैव स्थापयेत् ॐ देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्याम् इति कुशोदकं संगृह्य हरिं ध्यायन् तत्रैव स्थापयेत् आपो हि ष्ठेति तिसृभिरालोड्य ॐकारेण कुशत्रयं साग्रं समूलं गृहीत्वा पुनरोङ्कारेणैव गृहीत्वा जुहुयात् सप्तपत्राभ्यये दर्भा अग्निके भागनाभुकलिशः तभिर्गृहीत्वा होतव्यं पञ्चगव्यं यथाविधिः इरावती इदं विष्णुर्मानस्तोके चशवती गायत्री प्रजापतीन त्वेता आकुतयः स्मृताः आलोड्य प्रणवेनैव निर्मथ्य प्रणवेन तु उद्धृत्य प्रणवेनैव त्रिः पिबेत् प्रणवेन तु यद्यदस्थिगतं पापं देहे तिष्ठति देहिनाम् ब्रह्मकूर्चो दहेत्सर्वं तत्तदग्निरिवेन्धनम् पालाशेनाथ पर्णेन स्वर्णपात्रेण वा पुनः रौप्यपात्रेण ताम्रेण ब्रह्मतीर्थेन वा पिबेत् पञ्चगव्यहोमं तु केचित्कुर्वन्ति पूर्वमामनन्ति पश्चाच्चतुर्दशाहुति होमं तद्यथावधीरितं कर्त्तव्यम् इति पञ्च

गव्यविधिः ततः पार्थिवनामाग्निमावाह्य एतन्नइतिप्रतिष्ठाप्य ॐ भूर्भुवः स्वः पार्थिवनामाग्ने सुप्रतिष्ठितोभव ॐ तदेवाग्निरितिध्यात्वा पार्थिवनामाग्नयेनमः इतिनाममन्त्रेण पाद्यादिनीराजनान्तं सम्पूज्य अर्घद्रव्यत्यागसंकल्प अद्येहनामकर्माङ्गहोमकर्मणाहं यक्ष्ये तत्र आघाराज्यभागदेवताभ्य इदमाज्यं अग्नये विष्णवे रुद्राय अद्भ्यः सवित्रे प्रजापतये अग्नये स्विष्टकृते च इदं पञ्चगव्यं महाव्याहृतिदेवताभ्यः सर्वप्रायश्चित्तदेवताभ्यः अग्नये प्रजापतये च इदमाज्यं मयापरित्यक्तं यथादैवतमस्तु दक्षिणं जान्वाच्य मनसाप्रजापतिंध्यात्वा ब्रह्मणान्वारब्धो जुहुयात् ॐ प्रजापतये स्वाहा इदं प्रजापतये ॐ ॐ इन्द्राय स्वाहा इदमिन्द्राय ॐ अग्नये स्वाहा इदमग्नये ॐ सोमाय स्वाहा इदं सोमाय इत्याघारावाज्यभागौ हुत्वा पञ्चगव्यहोमं कुर्यात् तत्रमंत्राः सर्वमंत्राणामादिभूतत्वात्प्रणवमगायत्र्याहोमः ॐ तत्सवितुः मात् स्वाहा इदं सवित्रे ॐ इरावती धेनुमतीहिभूतञ्च सूयवसिनी मनवे दशस्या व्यस्कभ्ना रोदसी विष्णवेते दाधर्थ पृथिवी मभितोमयूखैः स्वाहा इदमग्नये ॐ इदं विष्णुर्विचक्रमे त्रेधानिदधे पदम् समूढमस्यपांसुरे स्वाहा इदं विष्णवे ॐ मानस्तोके तनये मान आयुषि मानो गोषु मानो अश्वेषु रीरिषः मानोवीरान्रुद्र भामिनो वधीर्हविष्मन्तः सदमित्वाहवामहे स्वाहा इदं रुद्राय ॐ शन्नोदेवीरभिष्टय १ आपोभवन्तुपीतये शंय्योरभिस्रवन्तुनः स्वाहा इदमद्भ्यः ॐ

प्रजापते नत्वदेतान्यन्योविश्वारूपाणि परिताबभूव यत्कामास्ते जुहुमस्तन्नो अस्तुवयंस्या
मपतयोरयीणांस्वाहा इदंप्रजापतये ॐ अग्नयेस्विष्टकृतेस्वाहा इदमग्नयेस्विष्टकृते इति
पञ्चगव्यहोमंविधाय कृतहोमंपञ्चगव्यं सूतिकायैदद्यात् साचब्रह्मतीर्थेन त्रिः प्राश्नाति
आचारात् ध्रुवंगन्धाक्षतपुष्प दूर्व्वादिभिःसम्पूज्य ब्रह्माध्रुवेणान्वारम्भंकारयित्वा सू
तिकांभर्तुः समीपमानयति साचबालकमङ्कं गृहीत्वा अग्निंप्रदक्षिणीकृत्य भर्तुर्वामत
उपविशेत् गणेशायनवग्रहेभ्यश्च पुष्पाञ्जलिंसमर्प्पयेत् ततोब्रह्मणान्वारब्धः आज्येन
भूरग्न्यानवाहुति जुहुयात् स्विष्टकृतंहुत्वा संस्रवप्राशनादि पूर्णपात्रदानान्तंकर्म्मसमा
पयेत् ततोदशम्यांवाधिते शुभलग्ने समागते नव्यवस्त्रे कुङ्कुमापिष्टातकेन बालकनाम
लिखित्वा एतन्नेति ॐ भूर्भुवःस्वः बालकनामस्य प्रतिष्ठितोभवति प्रतिष्ठाप्य लग्नदा
नक्षकल्पंकुर्य्यात् अद्येहेत्यादि अमुकराशेर्बालकस्य नामकर्मलग्नाद्यन्नकुण्डस्थान
स्थितानां आदित्यादिनवग्रहाणां शुभानां शुभफलाधिक्यप्राप्त्यै दुष्टानांदुष्टफलोप
शान्त्यर्थं इमांस्वर्णनिष्क्रयिणीं दक्षिणां दैवज्ञायतुभ्यमहंसम्प्रददे इति दक्षिणां
दत्वा ततः शुभनवांशेसमागते लिखितनामकं तन्नव्यवस्त्रं अवेष्टयित्वा तेनबालक
स्यदक्षिणकर्णे पञ्चघोषपुरःसरं अमुकशर्म्मासि दीर्घायुर्भवेति नामश्रावयेत्
शर्म्मान्तंब्राह्मणस्य वर्म्मान्तंक्षत्रियस्य दासान्तंशूद्रस्य नामकुर्य्यात् ततोहोमदक्षि

णसंकल्पः अद्येहेत्यादि अमुकराशेर्बालकस्य नामकर्म्माङ्गहोमकर्म्मणः साङ्गुण्यार्थं इमां
सुपर्णां दक्षिणां आचार्य्याय तुभ्यमहं सम्प्रददे इति होमदक्षिणां दद्यात् नामकर्म्मदक्षिणां द-
द्यात् अद्येहेत्यादि अमुकराशेर्बालकस्य बैजिकगार्भिकदुरितोपशान्तये दीर्घायुरारोग्या-
वाप्तये कृतस्य नामकरणकर्म्मणः साङ्गुण्यार्थं इमां दक्षिणां ब्राह्मणेभ्यो दास्ये ॐ तत्सत्
ततो निष्क्रमणं कुर्य्यात् तत्र विशेषः अद्येहेत्यादि अमुकराशेरस्य बालकस्य करिष्यमा-
णनिष्क्रमणकर्म्मणि सर्वारिष्टनिवृत्तिपूर्वकदीर्घायुरारोग्यावाप्तये जलेदिगीशानां
दिशां चन्द्रस्य अर्कस्य वासुदेवस्य गगनस्य च पूजनं करिष्ये एतेनः ॐ भूर्भुवः स्वः
जलेदिगीशादिदेवा गगनपर्य्यन्ताः सुप्रतिष्ठिता वरदा भवन्तु एवं प्रतिष्ठाप्य नामम-
न्त्रेण ध्यानादि ॐ दिगीशेभ्यो नमः दिग्भ्यो नमः चन्द्राय नमः अर्काय नमः वासुदेवाय न-
मः गगनाय नमः इति नाममन्त्रैः पाद्यादिभिः सम्पूज्य प्रार्थयेत् चन्द्रार्कयोर्दिगीशानां
दिशां च गगनस्य च निक्षेपार्थमिमं दद्मि ते मे रक्षन्तु बालकम् अप्रमत्तं प्रमत्तं वा दिवारा-
त्रमथापि वा रक्षन्तु सर्वदा सर्वे देवाः शक्रपुरोगमाः इति सम्प्रार्थ्य दक्षिणां दत्वा शाकु-
नसूक्तमपि तत्र पठेत् इति निष्क्रमणम् अथ सूर्य्यावलोकनम् तत्र स्वस्तिवाचनपूर्वकं
मातुरङ्कस्थितं बालकं बहिरानीय आदित्यं पूजयेत् यथा आचम्य अर्घं संस्थाप्य रामः

५१

भूमौरक्तचन्दनेन सूर्य्यंलिखित्वा पूजासंकल्पः अद्येहेत्यादि देशकालौ संकीर्त्य अमुकराशेः बालकस्य बैजिकगार्भिकदुरितोपशान्तये आदित्यस्य पूजनंकरिष्ये ध्यानम् ध्येयः सदासवितृमंडलमध्यवर्ती नारायणः सरसिजासनसन्निविष्टः केयूरवान्मकरकुण्डलवान्किरीटी हारीहिरण्मयवपुः धृतशङ्खचक्रः इतिध्यात्वा आकृष्णेतिवेदमन्त्रेण ॐ आदित्यायनमः इतिनाममन्त्रेण च आवाहनादिनीराजनान्तं सम्पूज्य बालकाय सूर्य्यंप्रदर्शयेत् ॐ तच्चक्षुरितिदध्यङ्ङाथर्वणऋषिरनुष्टुप्छन्दः सूर्य्योदेवता सूर्य्योदीक्षणेविनियोगः ॐ तच्चक्षुर्देवहितम्पुरस्ताच्छुक्रमुच्चरत् पश्येमशरदः शतंजीवेमशरदः शतं शृणुयामशरदः शतंप्रब्रवामशरदः शतमदीनाः स्यामशरदः शतम्भूयश्चशरदः शतात् इतिमन्त्रेण बालकाय सूर्य्यंप्रदर्श्य दक्षिणादद्यात् इतिसूर्य्यावलोकनम् अथभूम्युपवेशनम् तत्रगोमयेन सुलिप्तायांभूमौ ॐ पृथिव्यैनमः ॐ वाराहायनमः ॐ कुलदेवतायैनमः इति नाममन्त्रैर्भूमौ पृथिवीं वाराहं कुलदेवतां च प्रतिष्ठाप्यावाह्य उपचारैः सम्पूज्य बालकं भूमावुपवेशयेत् आचारादूर्ध्वपादस्थापनम् ततस्तंबालं देवब्राह्मणेभ्यः प्रणामय्येताशीर्वादादिभिरभिनन्द्य तं प्रदक्षिणमार्गेण गृहाभ्यन्तर्नयेत् अथतत्रजीवमातॄणांपूजनंकुर्य्यात् आचम्य अर्घ्यंसंस्थाप्य पूजासंकल्पंकुर्य्यात् अद्येहेत्यासंकीर्त्य

अमुकगोत्रोमुकनामाहं पुत्रस्य नामकर्म्मादिकर्म्मणि मुत्तरांगत्वेनभित्तिलिखितानां कल्याण्या
दिजीवमातॄणां पूजनं करिष्ये एतन्तो० ॐ भूर्भुवः स्वः कल्याण्यादिसप्तजीवमातरः इहागच्छ
तु इह तिष्ठतु सुप्रतिष्ठितावरदाभवन्तु इतिप्रतिष्ठाप्य ध्यायेत् कल्याणीमंगलाभद्रा पुण्या
पुण्यमुखीतथा जयाचविजया चैव सप्तैताजीवमातरः इतिध्यात्वा ॐ कल्याण्यैनमः ॐ मङ्ग
लायैनमः ॐ भद्रायैनमः ॐ पुण्यायैनमः ॐ पुण्यमुख्यैनमः ॐ जयायैनमः ॐ विजयायै
नमः इतिनाममन्त्रैर्गन्धादिनीराजनान्तं सम्पूज्य गुडसर्पिर्भ्यां वसोर्धाराः पातयेत् अद्येह
मुकोहं जीवमातॄणां प्रीतये गुडसर्पिर्भ्यां वसोर्धाराः पातयिष्ये ॐ वसोः पवित्रमसीति
वसोर्धाराः पातयित्वा ब्राह्मणेभ्यः पुष्पाञ्जलिं समर्प्य दक्षिणां दद्यात् अथ भूयसीं दक्षि
णा अद्येहेत्याद्युच्चार्य अमुकोहं अमुकगोत्रो अमुकनामास्य बालकस्य दीर्घायुरारोग्या
वाप्तये बीजगर्भसमुद्भवैनो निवर्हणद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं कृतानांनामकरणनिष्क्र
मण सूर्यावलोकनभूम्युपवेशनजीवमातृकापूजनकर्म्मणां सांगतासिद्ध्यर्थं कलशे आवा
हितानां ब्रह्मवरुणसहितादित्यादि नवग्रहाणां प्रीतये इमां भूयसीं दक्षिणां नानागोत्रे
भ्यो ब्राह्मणेभ्यो तथान्येभ्यो दीनानाथेभ्यो नटनर्त्तकगायकेभ्यो विभज्य दास्ये ॐ
तत्सत् दक्षिणां दत्वा तत्राचारान्महानीराजनादि कारयित्वा अभिषेकतिलकमंत्र

पाठादिकारयेत् ब्राह्मणान्स्वबंधुवर्गादीन्भोजयित्वा स्वयंभुञ्जीत इतिनामकरणनिष्क्रमणसूर्य्यावलोकन भूम्युपवेशन जीवमातृकापूजन विधानम् अथान्नप्राशनविधिः षष्ठेष्टमे वामासि संवत्सरे पूर्णे वा पुत्रस्यान्नप्राशनंकुर्य्यात् स्त्रीणांतु पञ्चमे सप्तमे वामासि तत्र ज्योतिःशास्त्रोक्ते चन्द्रतारानुकूले दिवसे कर्त्ता कृतनित्यक्रियः शुचिः शुक्लवासाः प्रथमंगणेशं पूजयेत् स्वासने उपविश्याचम्यार्घं संस्थाप्य पूजासंकल्पः अद्येत्यादिसंकीर्त्य अमुकगोत्रोमुकशर्म्माहं अमुकगोत्रोमुकस्य पुत्रस्य करिष्यमाणान्नप्राशनकर्म्मणि निर्विघ्नतयाकार्य्यसिद्ध्यै पूर्वाङ्गत्वेन भगवतोगणेशस्य पूजनंकरिष्ये पूर्वोक्तप्रकारेण गणेशंसम्पूज्य प्रधानसंकल्पः अद्येत्याद्युच्चार्य्य अमुकोहं अमुकगोत्रस्यबालकस्य मलप्राशनशुद्ध्याद्य ब्रह्मवर्चसतेज इन्द्रियायुर्लक्षण फलसिद्ध्यै बीजगर्भसमुद्भवैनोनिर्वहणद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीतये अन्नप्राशन कर्म्मकरिष्ये तत्पूर्वाङ्गत्वेन गौर्य्यादिषोडशमातृणांपूजनं नान्दीश्राद्धंपुण्याहवाचनंच करिष्ये इतिसंकल्प्य पूर्वोक्तविधिना मातृपूजानांदीश्राद्ध पुण्याहवाचनानि विधाय होमार्थंवेदीं कृत्वा तत्रपञ्चभूसंस्कारपूर्वकमग्निंसंस्थाप्य आचार्य्यब्रह्मणोर्वरणंकुर्य्यात् अद्येहामुकोहं अमुकगोत्रः पुत्रस्य अन्नप्राशनाङ्गहोमकर्म्मणि आचार्य्यब्रह्मणोः पूजनपूर्वकंवरणंकरिष्ये इतिसंकल्प्य आचार्य्यब्रह्मणोर्वरणंकृत्वा कलशंसंस्थाप्य तत्रब्रह्मवरुणासहितादित्यादिनव

प्रा॰

ग्रहानावाह्य सम्पूज्य तत्र ब्रह्मोपवेशनादि आसादनान्ते विशेषोपकल्पनीयान्यासादये
त् अन्नंसर्वव्यंजनंरसाप्य उदुम्बरपात्रे मधुदधिघृतानि पुस्तकशस्त्रादिस्ववृत्तिचिह्नानि
इति स्थापयित्वा ततः पर्य्युक्षणान्तं कर्म्मकृत्वा शुचिनामाग्निंसंस्थाप्य एतन्ते· ॐ भूर्भुवः
स्वः शुचिनामाग्नेइहागच्छेह तिष्ठ सुप्रतिष्ठितोवरदोभवतिप्रतिष्ठाप्य ततःतद्याग्निरि
त्यादिनाध्यात्वा ॐ शुचिनामाग्नयेनमः इतिनाममन्त्रेण आवाहनादिनीराजनान्तंसम्पूज्य
दक्षिणंजान्वाच्य ब्रह्मणान्वारब्धो मनसा प्रजापतिंध्यात्वा जुहुयात् द्रव्यत्यागंकुर्य्यात्
अद्येहामुकोहं अमुकराशेः पुत्रस्यान्नप्राशनहोमकर्म्मणियक्ष्ये तत्रप्रजापतिमिन्द्रमग्निं
सोमंदेवीवाजं आज्येन प्राणमपानंचक्षुः श्रोत्रंच चरुणा शेषेणाज्यचरुणा स्विष्टकृतं आज्ये
नमहाव्याहृतिदेवताः सर्वप्रायश्चित्तदेवताः प्रजापतिंचयक्ष्ये इदंचर्वाज्यं मयापरित्यक्तंॐ
नमम तत्तद्देवताभ्यो यथादेवतमस्तु ॐ प्रजापतयेस्वाहा इदंप्रजापतये ॐ इन्द्रायस्वा·
इदमिन्द्राय ॐ अग्नयेस्वाहा इदमग्नये ॐसोमायस्वाहा इदंसोमाय ततोद्वे आज्याहुती जु
होति देवींवाचमिति भार्गव ऋषिस्त्रिष्टुप्छन्दो देवीवाग्देवता आज्याहुतिहोमेविनियोगः
ॐ देवींवाच मजनयन्तदेवा स्तांविश्वरूपा पशवो वदन्ति सानोमन्द्रेष मूर्ज्जंदुहाना धेनुर्वा
गस्मा नुपसुष्टुतैतुस्वाहा इदंवाचे वाजोनइतिदेवावरुण त्रिष्टुप्छन्दो अन्नंदेवता आ
ज्याहुतिहोमेवि० ॐ देवींवाचमितिपुनःपठित्वा ॐ वाजोनोऽअद्यप्रसुवातिदानं वाजोदेवाँ॥

रामः
५३

ऋतुभिः कल्पयामि वाजो हि मा सर्ववीरं जजान विश्वा ऽआशा वाजपतिर्ज्जयेजथं स्वाहा इदं वा
चे वाजाय ततः स्रुवेण चरुमभिघार्य्य आज्यप्लुतेन स्थालीपाकेन जुहोति ॐ प्राणेनान्नमशीय
स्वाहा इदं प्राणाय ॐ अपानेन गन्धानशीय स्वाहा इदमपानाय ॐ चक्षसा रूपाण्यशीय
स्वाहा इदं चक्षसे ॐ श्रोत्रेण यशोऽशीय स्वाहा इदं श्रोत्राय तत आज्यचरुभ्यां ब्रह्मान्वार
ब्धो जुहुयात् ॐ अग्नये स्विष्टकृते स्वाहा इदम॰ ततः आज्येन भूराद्या नवाहुतिर्जुहुयात् ततः
संस्रवप्राशनम् पवित्रप्रतिपत्तिः प्रणीताविमोकः ब्रह्मणे पूर्णपात्रदानम् तत्र संकल्पः अ
द्येहेत्यादि अमुकोहं अमुकराशेः पुत्रस्यान्नप्राशनाङ्गहोमकर्म्मणः साद्गुण्यार्थं अपूर्ण
पूर्णार्थं च इदं पूर्णपात्रं सद्रव्यं ब्रह्मन् तुभ्यं सम्प्रददे ब्रह्मा गृहीत्वा अकल्कमेति मन्त्रा
शिषं दद्यात् ततः सुलग्ने समागते लग्नदानसंकल्पः अद्येहेत्याद्युच्चार्य्य अमुकोहं अमु
कराशेः पुत्रस्यान्नप्राशनलग्ना यत्र कुत्र स्थितानां आदित्यादिनवग्रहाणां दुष्टानां दुष्टफ
लोपशान्त्यर्थं शुभानां शुभफलाधिक्यप्राप्तये इदं सुवर्णं इमां दक्षिणां ब्राह्मणेभ्यो विभज्य
दास्ये ॐ तत्सत् दक्षिणां दत्वा सर्वान् रसान् सर्वमन्नं मध्वाज्यसक्तुसहितं एकस्मिन्पात्रे कृ
त्वा सुवर्णान्तर्हितया मुद्रिकया मातुरुत्संगे स्थितं बालकं स्वाङ्कस्थितं वा देवतापुरतो ऽना
मिकाङ्गुष्ठाभ्यां हन्त हन्तेति मन्त्रेण पञ्चवारं प्राशयेत् हन्कार मनुष्या इति श्रुतेः ततो मत्स्य
जलेन त्रिवारं मुखं शोधयेत् ततो माता बालकं स्वाङ्कादुभेत् तदा स बालको वस्त्रशस्त्र
लेखनी पुस्तकापि यदि प्रथमं स्पृशति तेन तस्य जीविका भवेदिति ज्ञातव्यम् ततो होमदक्षि

णा कर्म्मसाङ्गदक्षिणासंकल्पः अद्येहामुकोहं अमुकराशेः पुत्रस्य अन्नप्राशनाङ्गहोमकर्म्मणः
तथान्नप्राशनकर्म्मणः साङ्गफलप्राप्त्यर्थं साद्गुण्यार्थं चेमां दक्षिणां आचार्य्याय अन्येभ्यो ब्रा
ह्मणेभ्यश्च विभज्य दास्ये तथेमां भूयसीं दक्षिणां नानागोत्रेभ्यो ब्राह्मणेभ्यः तथान्येभ्यो नट
नर्त्तकगायकादि दीनानाथेभ्यश्च विभज्य दास्ये तथा यथोपपन्नेनान्नेन यथासंख्याका
ब्राह्मणांश्च भोजयिष्ये ॐ तत्सत् इति संकल्प्य दक्षिणां दत्वा रक्षाबंधनघृतच्छायाव्या
पुसकरणाभिषेक तिलकमंत्रपाठादि कारयित्वा जीवमातृपूजनं महानीराजनं च कृत्वा ब्राह्म
णान्भोजयित्वा सुहृद्बंधुसहितः स्वयं भुञ्जीत इत्यन्नप्राशनविधिः अथ जन्मोत्सवविधिः
ब्राह्मे मुहूर्त उत्थाय तिलकल्कोदकेन स्नायात् स्नानसंकल्पः अद्येहेत्याद्युच्चार्य्य अमु
कगोत्रो अमुकराशिः अमुकशर्म्माहं आयुरभिवृद्धये संवत्सरावच्छिन्न सुखप्राप्तिकामस्ति
लकल्कमिश्रितशीतलोदकेन स्नानं करिष्ये इति स्नात्वा सन्ध्यादिनित्यकर्म्म विधाय स्व-
जन्मदिने शनिभौमवासरसत्वे तत्सूचितदोषपरिहाराय किञ्चित् ब्राह्मणाय दत्वा
अष्टमुष्टिभवां खिञ्चिं ददितिकिञ्चित्सज्ञा ततो नवीनवस्त्रधारणं कुर्य्यात् परिधास्यैइ
त्याथर्वणऋषिः पंक्तिश्छन्दो वासो देवता वस्त्रपरिधाने विनियोगः ॐ परिधास्यै यशोधा
स्यै दीर्घायुत्वाय जरदष्टिरस्मि शतं जीवाव शरदः पुरूची रायस्पोषमभिसंव्ययिष्ये इति न
वं धौतं वस्त्रं परिधाय उत्तरीयधारणं कुर्य्यात् यशसामेत्याथर्वणऋषिः पंक्तिश्छन्दः लिं

गोक्तोदेवता उत्तरीयपरिधानेवि॰ ॐ यशसामा द्यावापृथिवी यशसेन्द्राबृहस्पती यशोभगश्च माविद यशोमाप्रतिपद्यताम् सतिवस्त्रान्ते यदस्येति परिधाय निम्बगुग्गुल सिद्धार्थदूर्वागोरोचनादिभिः पोटलिकां कृत्वा एतन्तइतिप्रतिष्ठाप्य ॐ भूर्भुवः स्वः पोटलिके सुप्रतिष्ठिता वरदा भवतिप्रतिष्ठाप्य दक्षिणहस्तेबध्नीयात् ततउक्तविधिना गणेशं सम्पूज्य कलशं संस्थाप्य· तत्र ब्रह्मवरुणसहितादित्यादि नवग्रहानावाह्य सम्पूज्य अर्घं संस्थाप्य प्रधानसंकल्पं कुर्य्यात्· अद्येहेत्यादि अमुकगोत्रो अमुकराशिरमुकशर्म्माहं ममायुष्याभिवृद्ध्ये वंशवृद्धिकर्म्म करिष्ये तदङ्गत्वेन दध्यक्षतपुञ्जेषु आवाहितानां कुलदेवतादि षष्ठीदेविपर्य्यन्तानां कलशे आवाहितानां ब्रह्मवरुणसहितादित्यादि नवग्रहाणां च पूजनं करिष्ये तत्रस्थाल्यां नूतनं श्वेतं वस्त्रं प्रसार्य्य दध्यक्षतान् गृहीत्वा उत्तरपुञ्जात्स्थापयेत् ॐ भूर्भुवः स्वः कुलदेवते इहागच्छ इहतिष्ठ पूजार्थं त्वामावाहयामि १ ॐ भूर्भुवः स्वः स्वनक्षत्रेश अमुक इहागच्छ इहतिष्ठ पूजार्थं त्वामावाहयामि ॐ भूर्भुवः स्वः प्रकृतिपुरुषात्मक मातापितरौ इहागच्छतं इहतिष्ठतं सुप्रतिष्ठितौ वरदौ भवतम् ॐ भू· ब्रह्मन्· ॐ भू· भानो· ॐ भू· विघ्नेश· ॐ भूः मार्कण्डेय· ॐ भू· बले· ॐ भू· व्यास· ॐ भू· जामदग्न्यराम· ॐ भू· अश्वत्थामन्· ॐ भू· कृपाचार्य्य· ॐ भू· प्रह्लाद· ॐ भू· हनूमन्· ॐ भू· विभीषण· ॐ भूर्भुवः स्वः षष्ठीदेवी इहागच्छ इहतिष्ठ सुप्रतिष्ठिता वरदा भव पूजार्थं त्वां आवाहयामि इत्यावाह्य एतन्त इत्यादि

ॐ भूर्भुवः स्वः कुलदेवतादिदेवताः षष्ठीदेवीपर्यन्ताः इहागच्छन्तु इहतिष्ठन्तु सुप्रतिष्ठिता
वरदाभवन्तु ॐ वरदाभयपाणाय इतिमेवंमाध्यानम् मार्क्कण्डेयध्यानविनियोगः ॐ द्विभुजं जटि
लं सौम्यं सुवृद्धं चिरजीविनम् मार्क्कण्डेयं नरो भक्त्या पूजयेत्प्रयतः शुचिः इति ध्यात्वा नाम म
न्त्रेण पूजनम् ॐ कुलदेवतायै नमः ॐ स्वजन्मनक्षत्रग्राय अमुकाय नमः ॐ प्रकृतिपुरुषात्म
कमातापितृभ्यां नमः ॐ ब्रह्मणे नमः ॐ भानवे नमः ॐ विघ्नराजाय नमः ॐ मार्क्कण्डेयाय नमः
ॐ बलये नमः ॐ व्यासाय नमः ॐ जामदग्न्यरामाय नमः ॐ अश्वत्थाम्ने नमः ॐ कृपाचा
र्याय नमः ॐ प्रह्लादाय नमः ॐ हनुमते नमः ॐ विभीषणाय नमः ॐ षष्ठीदेव्यै नमः इति
नाममन्त्रैः आवाहनासनपाद्यार्घ्यस्नानाचमन वस्त्रगन्धाक्षतपुष्पधूपदीप नैवेद्यभूषणा
दिभिः सम्पूज्य नाममन्त्रेण जपं विधाय नीराजनं कृत्वा ब्रह्मामुरारीति नवग्रहेभ्यः पुष्पा
ञ्जलिं समर्प्य मार्क्कण्डेयं प्रार्थयेत् मार्क्कण्डेय महाभाग सप्तकल्पान्तजीवन आयुरा
रोग्यसिद्ध्यर्थमस्माकं वरदो भव १ चिरजीवी यथा त्वं भो भविष्यामि तथा मुने रूपवा
न्वित्तवांश्चैव श्रिया युक्तश्च सर्वदा २ मार्क्कण्डेय नमस्तेस्तु सप्तकल्पान्त जीवन आयु
रारोग्यसिद्ध्यर्थं प्रसीद भगवन्मुने ३ चिरजीवी यथा त्वं तु मुनीनां प्रवर द्विज कुरुष्व मुनि
शार्दूल तथा मां चिरजीविनम् ४ ततः षष्ठीं प्रार्थयेत् जय देवि जगन्मातर्जगदानंदका
रिणी प्रसीद मम कल्याणि महाषष्ठि नमोस्तु ते १ रूपं देहि यशो देहि भगं भगवति दे

हिमे पुत्रान्देहिधनंदेहि सर्वान्कामांश्चदेहिमे २ त्रैलोक्येयानिभूतानि स्थावराणिचराणिच
व्रह्माविष्णुशिवैसार्द्धं रक्षांकुर्वन्तु तानिमे ३ इतिसम्प्रार्थ्य ततोञ्जलिनामार्कण्डेयाय निवेदितंपयः
पञ्चवारंपिबेत् तत्रमन्त्रः सतिलं गुडसम्मिश्रमञ्जल्यर्द्धमितंपयः मार्कण्डेयाद्वरंलब्ध्वा पिबा
म्यायुः प्रवृद्धये कृतायाः कुलदेवतादीनां इतिपीत्वामुखंप्रक्षाल्य दक्षिणासंकल्पः अद्येहत्या
दि अमुकगोत्रोमुकशर्म्माहं आयुरभिवृद्धये कृतायाः कुलदेवतादीनां आदित्यादिनवग्रहाणां
च पूजायाः साङ्गुण्यार्थं इमांदक्षिणांव्राह्मणेभ्योविभज्य दास्ये ॐ तत्सत् तथाचोपपन्ने
नान्नेन व्राह्मणान्भोजयिष्ये इतिसंकल्प्य दक्षिणांदत्वा अभिषेकतिलकमङ्गलपाठादि
कारयित्वा घृतच्छायांविधाय व्राह्मणान्भोजयित्वा स्वयंभुञ्जीत खड्गंनखंकेशानांमैथु
नाध्वगमांसतथा आमिषंकलहंहिंसा वर्षवृद्धौविवर्जयेत् जन्मतिथिरौदयिकी ग्राह्या इतिज
न्मोत्सवविधिः अथकर्णवेधः तत्रव्यासः कृतेचूडव्रतेवाले कर्णवेधोविधीयते तद्दशाचार
कुलाचारतोऽवगंतव्यम् वर्षेतृतीयेपञ्चमेवापि अयुग्मवर्षेकर्णवेधः तत्रचन्द्रतारानुकूले
शुभदिने कर्णवेधोक्तनक्षत्रे पिताप्रातरुत्थाय स्वकीयंप्रातःकृत्यंनिर्वर्त्य गणेशपूजनंकुर्यात्
आचम्य अर्घंसंस्थाप्य पूजासंकल्पः अद्येहत्यादि अमुकोहं अमुकराशेः पुत्रस्य करिष्य
माणकर्णवेधकर्म्मणि निर्विघ्नताप्राप्तये पूर्वाङ्गत्वेन गणेशस्यपूजनंकरिष्ये उक्तविधिना

कौ. श्री.

गणेशंसम्पूज्य प्रधानसंकल्पं कुर्य्यात् अद्येहेत्याद्युच्चार्य्य अमुकगोत्रोमुकशर्म्माहं अमुकरा
शेः पुत्रस्य वीजगर्भसमुद्भवैनो निर्वहणाद्वारा पुष्ट्यायुः श्रीवृद्ध्ये श्रीपरमेश्वरप्रीतये कर्णवेधकर्म्म
करिष्ये तत्पूर्वाङ्गत्वेन गणपतिसहित गौर्य्यादिषोडशमातृणां पूजनं नान्दीश्राद्धं पुण्याहवाच
नंचकरिष्ये इतिसंकल्प्य उक्तविधिना मातृपूजा नान्दीश्राद्ध पुण्याहवाचनानिकृत्वा कलशं
संस्थाप्य तत्रनवग्रहानावाह्य जलेकेशवादिदेवानांपूजनंकुर्य्यात् तत्रसंकल्पः अद्येहेत्यादि
अमुकराशेः पुत्रस्य कर्णवेधकर्म्मणि कलशे आदित्यादिनवग्रहाणां जलेकेशवादिदेवानां
पूजनंकरिष्ये इतिसंकल्प्य एतन्तेइति ॐ भूर्भुवः स्वः कलशे आदित्यादिनवग्रहाः जलेकेश
वादिदेवाः सुप्रतिष्ठितावरदाभवन्तु नाममन्त्रेणपाद्यादिभिः पूजयेत् ॐ केशवायनमः ॐ
हरायनमः ॐ ब्रह्मणेनमः ॐ चन्द्रायनमः ॐ सूर्य्यायनमः ॐ दिगीशेभ्योनमः ॐ नासत्या
भ्योनमः ॐ मारुत्वेनमः ॐ गवेनमः ॐ गुरुभ्योनमः इतिनाममन्त्रैर्ध्यानावाहनासन पाद्या
र्घ्यस्नानाचमन वस्त्रगंधाक्षत पुष्पधूपदीप नैवेद्यभूषणादिभिः सम्पूज्य जपंविधाय समर्प्य
नीराज्य पुष्पाञ्जलिंसमर्प्य ततः स्वेष्टदेवंभिषग्वरं ब्राह्मणान्सौचिकंच नमस्कृत्य मातुरु
त्संगस्थितं भूषणवस्त्रादिभिरलंकृतं बालकं गुडमोदकादिभोजनार्थंदत्वा अद्येहेत्यादि
अमुकराशेरस्यबालकस्य कर्णवेधलग्नादमुकस्थानस्थितेनामुकग्रहेण सूचितारिष्ट
निवृत्त्यर्थं ग्रहाणांप्रीतयेइमांदक्षिणां ब्राह्मणायप्रदास्ये इतिलग्नदानंविधाय ततोदेवज्ञ

वोधितेशुभेलग्नेपितावौचिको ऽन्योवा सुवर्णसूच्या रजतसूच्यावा अथवाङ्कुलस्या ब्राह्मणा वा
लकस्य दक्षिणकर्णं वेधयेत् तत्रमंत्रः भद्रंकर्णेभिरितिप्रजापतिर्ऋषिः त्रिष्टुप्छंदः लिंगो
क्तादेवता दक्षिणकर्णाभिमंत्रणेविनियोगः ॐ भद्रंकर्णेभिःशृणुयामदेवा भद्रंपश्येमाक्षभि
र्यजत्राः स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवांसस्तनूभिर्व्यशेमहिदेवहितंयदायुः अथवामकर्णाभिमंत्रणम्
वक्ष्यन्तीवेतिदेवाऋषयः त्रिष्टुप्छन्दोलिंगोक्तादेवता वामकर्णाभिमंत्रणेविनियोगः ॐ
वक्ष्यन्तीवेदागनीगन्तिकर्णं प्रियंसखायं परिषस्वजाना योषेवशिङ्क्ते विततोधिधन्वज्या
इयंसमनेपारयन्ती इत्यभिमंत्र्य कर्णौवेधयित्वा दक्षिणासंकल्पंकुर्यात् अथेह
मुकोऽहं अमुकगोत्रस्य बालकस्य कर्णवेधकर्मणः साङ्गफलप्राप्त्यर्थं साद्गुण्यार्थं चेमां
दक्षिणां ब्राह्मणेभ्योविभज्य दास्ये ॐ तत्सत् तथायथोपपन्नेनान्नेन ब्राह्मणांश्चभो
जयिष्ये इतिसंकल्प्य दक्षिणांदत्वा अभिषेकतिलकरक्षाबंधनघृतच्छायामन्त्रपाठा
दिकारयित्वा जीवमातृपूजनंमहानीराजनंचकुर्यात् इतिकर्णवेधविधिः अथाक्षरस्वी
कारविद्यारम्भौ बालकस्यपञ्चमवर्षे कुम्भादित्यविवर्जिते उदगयने चन्द्रताराद्यनुकू
ले शुभेदिने अक्षरस्वीकारं विद्यारम्भंचकारयेत् मार्कण्डेयः अभ्यंगस्नानपूर्वंतु गन्धा
द्यैश्चविभूषितः शुक्लवस्त्रंसमास्तीर्य तण्डुलोपरिपूजयेत् सर्वस्मानिश्चितकाले विद्या
रम्भंतु कारयेत् पूजयित्वाहरिंलक्ष्मीं देवींचैवसरस्वतीम् अथप्रयोगः स्वस्तिवाच

नपठित्वा अर्घंसंस्थाप्य प्राणानायम्य उक्तविधिनागणेशंसम्पूज्य प्रधानसंकल्पंकुर्य्या
त् अद्येहेत्यादि अमुकोहं अमुकरणोः पुत्रस्य विद्याप्राप्त्यै व्यवहारसिद्ध्यै अक्षरारम्भं
विद्यारम्भंचकरिष्ये तत्पूर्वांगत्वेन गणपतिसहितगौर्य्यादि षोडशमातॄणां पूजनं नान्दीश्रा
द्धं पुण्याहवाचनंचकरिष्ये इतिसंकल्प्य मातृपूजा नान्दीश्राद्धपुण्याहवाचनानिविधा
य कलशंसंस्थाप्य तत्रग्रहानावाह्य सम्पूज्य रक्षासूत्रंचकल्पयित्वा वेदिकायांताम्रपी
ठेवा नवंधौतंशुक्लपटंसमास्तीर्य्य दध्यक्षतपुञ्जेषु गणेशाद्यादीन्पञ्चाशद्देवानावाह
येत् तत्रसंकल्पः अद्येहामुकोहं अमुकरणोरस्य वालकस्य अक्षरस्वीकारविद्यारम्भ
कर्म्मणि पूर्वाङ्गत्वेन दध्यक्षतपुञ्जेषु गणेशाद्यष्टादिदेवानां तथायजुर्विद्यादीनांच आ
वाहनपूर्वकं पूजनंकरिष्ये इतिसंकल्प्य ॐ भूर्भुवः स्वः गणेश इहागच्छइहतिष्ठ पूजा
र्थंत्वां आवाहयामि इत्युक्तास्वदक्षिणतः स्वाभिमुखंस्थापयेत् ॐ भूः विष्णो· ॐ भूः ल
क्ष्मी· ॐ भूः देवी· ॐ भूः सरस्वति ॐ भूः स्वविद्ये यजुर्विद्ये ॐ भूः स्वविद्यासूत्रकारका
त्यायन· ॐ भूः ब्रह्मन्· ॐ भूः व्यास· ॐ भूः गौतम· ॐ भूः जैमिने ॐ भूः मनो· ॐ भूः
पाणिनि· ॐ भूः कात्यायन· ॐ भूः पतञ्जले· ॐ भूः यास्क· ॐ भूः पिङ्गल· ॐ भूः गर्ग ॐ
भूः कणाद· ॐ भूः कपिल· ॐ भूः वाल्मिके· ॐ भूः वामन ॐ भूः धन्वन्तरे· ॐ भूः कृशाश्व
ॐ भूः भरत· ॐ भूः विश्वकर्मन् ॐ भूः वेदाः इहागच्छन्तु पूजार्थंयुष्मानावाहया

यामः

५१

मि ॐ भू· पुराणानि· ॐ भू· न्याय· ॐ भू· मीमांसे· ॐ भू· धर्म्मशास्त्र· ॐ भू· शिक्षे· ॐ भू· कल्प· ॐ भू· व्याकरण· ॐ भू· निरुक्त· ॐ भू· छन्दांसि· ॐ भू· ज्योतिष· ॐ भू· वैशेषिक· ॐ भू· वेदान्त· ॐ भू· सांख्य· ॐ भू· पातञ्जल· ॐ भू· काव्य· ॐ भू· अलङ्कार· ॐ भू· वैद्यशास्त्र· ॐ भू· धनुर्वेद· ॐ भू· गान्धर्ववेद· ॐ भू· शिल्पशास्त्र· ॐ भू· पालकाचार्य· ॐ भू· शालीहोत्राचार्य· ॐ भू· शौनिकाचार्य· इतिसमुच्चयान्तनाममन्त्रैः क्रमेणावाह्य एतन्त इतिप्रतिष्ठाप्य ॐ भूर्भुवः स्वः गणेशादिशौनिकान्तादेवताः सुप्रतिष्ठितावरदाभवन्तु अथसरस्वत्यावाहनविशेषः भूमौगोचर्ममात्रंविलिप्य पालाशदण्डोद्धृतां मृदमानीय सैकतंस्थण्डिलंनिर्म्माय तस्योपरितसामृदा पञ्चकोणांमष्टकोणांवा सरस्वतीयन्त्रंविलिख्य तस्मिन्सरस्वतीमावाहयेत् ॐ भूर्भुवःस्वः भुवनमातः सर्ववाङ्मयरूपे सरस्वतिइहागच्छइहतिष्ठ पूजार्थंत्वामावाहयामि इत्यावाह्य ॐ एतन्ते· ॐ भूर्भुवःस्वः अस्यांमृण्मयमूर्तौ सरस्वतिसुप्रतिष्ठितावरदाभव इतिप्रतिमास्थापयेत् अथध्यानम् तत्रपूर्वंगणेशध्यानम् धृतपाशाङ्कुशकल्पलतिकः स्वदन्तबीजपूरयुतः शशिसकलकलितमौलि स्त्रिलोचनोऽरुणवपुश्चगजवदनः भास्वरभूषणदीप्तो बृहदुदरः पद्मविष्टरोल्लसितो ध्येयोऽनामतदापद सरसिरुहः सदामनुजैः १ अथविष्णोर्ध्यानम् उद्यत्कोटिदिवाकराभमनिशं शंखंगदां पंकजं चक्रंबिभ्रतमिन्दिरावसुमती संशोभिपार्श्वद्वयम् कोटीराङ्गदहार कुण्डलधरं

पीताम्बरं कौस्तुभोद्दीप्तं विम्बाधरं स्ववक्षसि लसच्छ्रीवत्सचिह्नं भजेत् २ अथ लक्ष्मीध्यानम् कान्त्याकाञ्चनसन्निभां हिमगिरिप्रख्यैश्चतुर्भिर्गजैः हस्तोत्क्षिप्तहिरण्मयामृतघटैरासिच्यमानांश्रियं विभ्राणां वरमब्जयुग्ममभयं हस्तैः किरीटोज्वलां क्षौमाबद्धनितम्बविम्बललितां वन्देरविन्दस्थिताम् ३ अथ देवीध्यानम् अध्यारूढां मृगेन्द्रं सजलजलधरश्यामलां हस्तपद्मैः शूलं वाणं कृपाणं त्वरिजलजगदाचापपाशान्वहन्तीम् चन्द्रोत्तंसांत्रिनेत्रां चतसृभिरभितः खेटकं विभ्रतीभिः कन्याभिः सेव्यमानां प्रतिभटभयदां शूलिनीं भावयामि ४ अथ सरस्वतीध्यानम् अङ्कुकुन्दशशाङ्ककोटिसदृशी मापीनतुङ्गस्तनीं चन्द्रार्द्धाङ्कितशोभितां मधुमदामालोलनेत्रत्रयाम् विभ्राणामनिशं वरं जपवटीं विद्यां कपालं करैराद्यां यौवनगर्वितां लिपितनुं वागीश्वरीमाश्रये ५ इति ध्यात्वा ॐ वरदाभयपाशाय इति सर्वेषां ध्यानम् ततश्चतुर्थ्यन्तैर्नाममन्त्रैः सर्वेषां पूजनम् ॐ गणेशाय नमः ॐ विष्णवे· ॐ लक्ष्म्यै ॐ देव्यै· ॐ सरस्वत्यै· ॐ स्वधिष्ठायै यजुर्विद्यायै· ॐ स्वविद्याम्हृचकाय कात्यायनाय· ॐ ब्रह्मणे· ॐ व्यासाय ॐ गौतमाय· ॐ जैमिनये· ॐ मनवे· ॐ पाणिनये· ॐ कात्यायनाय· ॐ पतञ्जलये· ॐ भास्कराय· ॐ पिङ्गलाय· ॐ गर्गाय· ॐ कणादाय· ॐ कपिलाय· ॐ वाल्मीकये· ॐ वामनाय· ॐ धन्वन्तरये· ॐ कृशाश्वाय· ॐ भरताय· ॐ विश्वकर्मणे· ॐ वेदेभ्यः· ॐ पुराणेभ्यः· ॐ न्यायाय· ॐ मीमांसायै· ॐ धर्मशास्त्राय· ॐ शिक्षायै·

ॐ कल्पाय· ॐ व्याकरणाय· ॐ निरुक्ताय· ॐ छन्दोभ्योनमः ॐ ज्योतिषाय· ॐ वैशेषिकाय·
ॐ वेदान्ताय· ॐ सांख्याय· ॐ पातञ्जलाय· ॐ काव्याय· ॐ अलङ्काराय· ॐ वैद्यशास्त्राय·
ॐ धनुर्वेदाय· ॐ गान्धर्ववेदाय· ॐ शिल्पशास्त्राय· ॐ पालकाचार्य्याय· ॐ शालीहोत्राचा
र्य्याय; ॐ शौनिकाचार्य्याय· इतिनाममन्त्रैः ॐ गणानान्त्वा· ॐ तद्विष्णोः· ॐ श्रीश्चते· ॐ सम
ख्ये· ॐ सरस्वतीयोन्यां गर्भमन्तरश्विभ्यांपत्नी सुकृतंबिभर्त्ति अपाꣳरसेनवरुणो साम्ने
न्द्रꣳश्रियैजनयन्नप्सुराजाः इतिवैदिकमन्त्रैश्च सेवषां आसन पाद्यार्घस्नानाचमनवस्त्र
यज्ञोपवीत गन्धाक्षतपुष्पधूपदीपनैवेद्यभूषणताम्बूल नीराजनान्तं पूजनंविधाय नाममन्
त्रैः पुष्पाञ्जलिंसमर्प्य सर्ववाङ्मयरूपायै श्रीसरस्वत्यैनमः इतिसरस्वत्यैपुष्पाञ्जलिं
समर्प्य नमस्कारप्रदक्षिणाः कुर्य्यात् ततोयथापञ्चभूसंस्कारपूर्वकमग्निंसंस्थाप्य
आचार्य्यब्रह्मणोर्वरणंकुर्य्यात् एतन्नेतिपुष्टिवर्द्धननामाग्निं प्रतिष्ठाप्य ॐ भूर्भुवःस्वः
पुष्टिवर्द्धननामाग्ने सुप्रतिष्ठितोवरदोभव तदेवाग्नेरितिध्यात्वा पुष्टिवर्द्धननाम्नेग्नयेनमः
इतिनाममन्त्रेण पाद्यादिनीराजनान्तंसम्पूज्य ब्रह्मोपवेशनादिपर्युक्षणान्तं कर्म्मसमाप्य
इध्मत्यागंकुर्य्यात् अद्येहामुकनाम्नोस्यबालकस्य अक्षरारम्भविद्यारम्भहोमकर्म्मणाहं
यक्ष्ये तत्रेदमाज्यं आघाराज्यभागदेवताभ्यो गणेशादिदेवताभ्यो महाव्याहृतिदेवताभ्यः
सर्वप्रायश्चित्तदेवताभ्यः अग्नयेस्विष्टकृतेच मयापरित्यक्तंयथादेवतमस्तु ब्रह्मणान्वा

ष्णीं मनसा प्रजापतिं ध्यात्वा जुहुयात् ॐ प्रजापतये स्वाहा इदं प्रजापतये इत्याघारावाज्यभागौ हुत्वा प्रधानहोमं कुर्य्यात् ॐ गणेशाय स्वाहा इत्यादिभिर्निकान्तं चतुर्थ्यन्तस्वाहान्तमन्त्रैरेकैकामाज्याहुतिं हुत्वा ततो भूरादिनवाहुतिहोमं स्विष्टकृतं च हुत्वा संस्रवप्राशनादि पूर्णपात्रदानान्तं विधाय होमदक्षिणा अद्येहामुकगोत्रः पुत्रस्य अक्षरारम्भ विद्यारम्भकर्म्मणि एतद्धोमकर्म्मणः साद्गुण्यार्थं इमां दक्षिणां आचार्य्याय दास्ये तत्सत् इति दत्वा धात्रीं वस्त्रभूषणादिभिः संतोष्य आचार्य्यं वस्त्रालंकारादिभिः सम्पूज्य लग्नदानं कुर्य्यात् अद्येहामुकगोत्रः पुत्रस्य अक्षरस्वीकार विद्यारम्भलग्नाद्यत्रकुत्रस्थितानां ग्रहाणां शुभानां शुभफलाधिक्यप्राप्तये दुष्टानां दुष्टफलनिवारणार्थं इमां दक्षिणां ब्राह्मणाय दास्ये इति लग्नदानं विधाय ब्राह्मणान्संतोष्य अभ्यङ्गस्नानपूर्वकं वस्त्रस्रग्गन्धालंकारादिभिर्भूषितं बालकं गणेशादिदेवेभ्यः प्रणम्य प्राङ्मुखो गुरुः पश्चिमाभिमुखं बालकं गणेशादिदेवेभ्यः प्रणम्य प्राङ्मुखो गुरुः पश्चिमाभिमुखं बालकं प्रणवपूर्वकं अक्षरस्वीकारं कारयेत् तत्र प्रथमं गुरुनमस्कारः ॐ अज्ञानतिमिरान्धस्य ज्ञानाञ्जनशलाकया चक्षुरुन्मीलितं येन तस्मै श्रीगुरवे नमः ततः पलाशदारुदण्डोद्धृत शुभधूलिसंस्कृते शुभपीठे पञ्चकोणं मद्वोर्णा वा सरस्वतीयन्त्रं विलिख्य तत्र सरस्वतीं प्रणमेत् ॐ सरस्वति नमस्तुभ्यं वरदे कामरूपिणि विश्वरूपे विशालाक्षि विद्यांदेहि नमोस्तु ते इति प्रणम्य गन्धाक्षतपुष्पपूगीफला

दिभिः सम्पूज्य स्वर्णशलाकया रौप्यशलाकया वा अकारादिक्षकारान्तान् वर्णान् लिखित्वा वाचयेत् यथा ॐ नमः सिद्धं अ आ इ ई उ ऊ ऋ ॠ ऌ ॡ ए ऐ ओ औ अं अः क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ ट ठ ड ढ ण त थ द ध न प फ ब भ म य र ल व श ष स ह क्ष इत्यक्षराणि त्रिवारं वाचयित्वा विद्यारम्भं कारयेत् यस्य ज्ञानदयासिन्धोरिति वागर्थाविवेति च पठित्वा गुरुं दक्षिणादिभिः संतोष्य प्रणम्य भूयसीं संकल्पयेत् अद्येहामुकशर्म्मा बालकस्य अक्षरस्वीकार विद्यारम्भकर्म्मणः साङ्गत्वेन अक्षतपुञ्जेषु गणेशादिदेवानां पूजनस्य होमकर्म्मणश्च साद्गुण्यार्थं साङ्गफलप्राप्त्यर्थं चेमां दक्षिणां नानागोत्रेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो विभज्य दास्ये ॐ तत्सत् तथा यथोपपन्नेनान्नेन ब्राह्मणांश्च भोजयिष्ये इति संकल्प्य दक्षिणां दत्वा रक्षाबन्धनमायुष्करणाभिषेक तिलकमन्त्रपाठादि कारयित्वा ब्राह्मणान्भोजयित्वा स्वयं भुक्त्वा यथासुखं विहरेत् इत्यक्षरस्वीकार विद्यारम्भौ अथ चूडाकरणम् तत्र चूडाकर्मदिवसात्पूर्वेद्युरात्रौ गणपतिपूजनपूर्वकं केशाधिवासनं कुर्यात् तत्र पीतवस्त्रनवखण्डेषु हरिद्रादूर्वा शमीपाक्षतादि मङ्गलद्रव्याणि क्षिप्त्वा सूत्रेण त्रिगुणेन दृढं बध्वा नवपोटलिका निर्मिमीत तथैकां दशमीं च निर्माय स्थापयेत् ततः स्वस्तिवाचनपूर्वकं शुभासन उपविश्याचम्य गणेशपूजनं कुर्यात् तत्र संकल्पः अद्येहेत्यादि अमुकोऽहं अमुकशर्म्मणः पुत्रस्य करिष्यमाणचूडाकरणपूर्वाङ्गि केशलतिकाधिवासनकर्म्मणि निर्विघ्नतासिद्ध्यर्थं भगवतो गणेश्वरस्याहं

आमिलितोपचारैः पूजनं करिष्ये इति संकल्प्य गणेशपूजनविधिना गणेशं सम्पूज्य प्रधानसंकल्पं कुर्य्यात् यथा अद्येहेत्यादि अमुकोहं अमुकशर्म्मणः पुत्रस्य श्वः करिष्यमाणचूडाकर्म्मसिद्ध्यर्थं केशाधिवासनं करिष्ये इति संकल्प्य निर्म्मिताः पोटलिकाः आदाय एकैकया पोटलिकया एकैकां जूटिकां केशेषु बध्नीयात् तत्र क्रमः पूर्वं शिरोदक्षिणतस्ततः ततः पश्चात्ततः ततः उत्तरतोपि ततः ततः एकया मध्ये सर्वोचितां शिखायां मङ्गलघोषपुरस्सरं बध्नीयात् आचाराद्द्वे पोटलिके अन्ये निर्म्माय तयोरेकां शिरे एकां भालस्थां च बध्नीयात् ततः एतन्मंत्रेण ॐ भूर्भुवः स्वः चूडाकर्म्मजूटिकाः सुप्रतिष्ठिता भवन्त्विति प्रतिष्ठाप्य दक्षिणासंकल्पः अद्येहेत्यादि अमुकशर्म्मणः पुत्रस्य केशाधिवासनकर्म्मणः साङ्गतार्थं इमां दक्षिणां ब्राह्मणाय दास्ये ॐ तत्सत् इति दक्षिणां दत्वा पोटलिकाः उष्णीषादिना बध्वा स्वपेदिति केशाधिवासनम् अथ चूडाकर्म्मदिवसे प्रातरुत्थाय स्वकीयं नित्यकर्म्म समाप्य गीतवादित्रादि पञ्चघोषपूर्वकं पश्चिमद्वारेण शालां प्रविशेत् सा च शाला नवग्रहयागसिद्धैव तत्र स्वासने उपविश्याचम्य अर्घ्यं सम्पाद्य प्राणायामं विधाय गणेशपूजनविधिना गणेशपूजनं विदध्यात् तत्र प्रधानसंकल्पः ॐ विष्णुः अद्येहेत्यादि अमुकोहं अमुकस्य करिष्यमाणचूडाकरणोपनयनवेदारम्भसमावर्त्तनकर्म्मसु सर्वाभ्युदयप्राप्तये गणपतिसहितगौर्य्यादिषोडशमातॄणां पूजनं करिष्ये इति संकल्प्य मातॄः

पूजयित्वा वसोर्धाराः पातयित्वा दक्षिणां दद्यात् तत आभ्युदयिकश्राद्धं कुर्य्यात् पुण्याहवाच
नं च विधाय साम्प्रतिकाचारात् गणेशपूजनमेवं विधाय चूडाकरणवेदीसमीपमागत्योपवि
श्याचम्यार्घं संस्थाप्य प्रधानसंकल्पं कुर्य्यात् यथा अद्येहेत्यादि संकीर्त्तनान्ते अमुकोहं
अमुकगोत्रः पुत्रस्य वीजगर्भसमुद्भवैनो निर्वहण वलायुर्वर्चोभिवृद्धिद्वारा ॐ तत्सत् श्रीपरमे
श्वरप्रीतये उपनयनात्प्राक् चूडाकर्म्मसंस्कारं करिष्ये तत्र चूडाकर्म्माधिकारसिद्ध्यर्थं त्री
न्ब्राह्मणान्भोजयिष्ये इति संकल्प्य तत्र आचार्य्यब्रह्मकर्म्मकर्तृ आचार्य्यब्रह्मणोरु
क्तविधिना वरणं कुर्य्यात् तत आचार्य्यः चूडाकरणविधौ पञ्चभूसंस्कारपूर्वकमग्निं स्था
पयेत् अत्रावसरे माता कुमारं मङ्गलद्रव्ये संस्नाप्य अहतवाससी परिधाप्य स्वयं च नवीन
वस्त्राणि परिधाय कुमारमङ्के निधाय पञ्चघोषपुरःसरं पश्चिमद्वारेण शालां प्रविश्य अग्नेः
पश्चात्पत्युर्वामत उपविशति ततः पिता ब्रह्मोपवेशनादि पर्युक्षणान्तं कर्म्म समाप्य आ
सादनान्ते विशेषमवस्तूनि स्थापयेत् शीतोष्णोदकमिश्रणार्थमेकं पात्रं शीतं जलम् उष्णं
जलम् नवनीतपिण्डं घृतपिण्डं दधिपिण्डं वा त्रीणि शलली त्रिशुस्थानि कुश्येतत्र्यक्षैः सप्त
विंशतिर्दर्भपिञ्जूल्यः पवित्रलक्षणाः ताभ्यसीकार्य्याकृतिस्तिस्रः सूत्रवेष्टिताः क्षिप्र
ने क्षुरस्ताम्रमयः ताम्रपरिष्कृतो लोहो वा आनडुहं गोमयं नापितश्चेति ततः पवित्रच्छेदना
दिपर्युक्षणान्तं कर्म्म कृत्वा सभ्यनामाग्निं संस्थाप्य एतन्तइति ॐ भूर्भुवः स्वः सभ्यनामा

ग्नेस्सप्रतिमृतौ वरेदाभव तेदग्निरिति चत्वारिशृङ्गाइतिच ध्यानावाहन पाद्यादिनीराजनान्तं
सम्पूज्य द्रव्यत्यागंकुर्य्यात् अद्येहेत्यादि अमुकोहं अमुकगोत्रः पुत्रस्य चूडाकर्म्मणायक्ष्ये
तत्रप्रजापतिमिन्द्रमग्निं सोममग्निंवायुं सूर्य्यं अग्नीवरुणावग्नी वरुणावग्निंवरुणं सवि
तारंविष्णुं विश्वान्मरुतः स्वर्कान् वरुणमदितिं प्रजापतिमग्निं स्विष्टकृतं चाज्येनाहं यक्ष्ये
इदमाज्यं तत्तद्देवताभ्यो मयापरित्यक्तं यथादैवतमस्तु इतिद्रव्यत्यागसंकल्पः दक्षिणं
जान्वाच्य ब्रह्मणान्वारब्धो मनसाप्रजापतिंध्यात्वाजुहुयात् ॐ प्रजापतयेस्वाहा इदंप्र॰
ॐ इन्द्रायस्वाहा इदमि॰ ॐ अग्नयेस्वाहा इदम॰ ॐ सोमायस्वाहा इदंसोमाय इत्याघा
राज्यभागौ हुत्वा भूरादिहोमंकुर्य्यात् ब्रह्मणे पूर्णपात्रदानम् अद्येहामुकोहं अमुक
गोत्रोमुकनाम्नः पुत्रस्यचूडाकर्म्माङ्गहोमकर्म्मणः साङ्गफलप्राप्तये साद्गुण्यार्थंच इदं
पूर्णपात्रं समस्तं ब्रह्मणेतुभ्यमहं सम्प्रददे अकन्कर्म्म कर्म्मकृता इतिमन्त्रपाठः ततो
दैवज्ञबोधित शुभलग्ने लग्नदानंकुर्य्यात् तत्रसंकल्पः अद्येहामुकगोत्रोस्यकुमारस्य
चूडाकर्म्म लग्नात्पत्रकुत्रस्थानस्थितानां अत्रादित्यादि नवग्रहाणां दुष्टानांदुष्टफलोप
शान्तये शुभानांविशेषतः शुभफलप्राप्तये इदंस्वर्णं स्वर्णनिष्क्रयीभूतं द्रव्यम्वा दैव
ज्ञायदातुमहमुत्सृजे ॐ तत्सत् दैवज्ञंसम्पूज्यदद्यात् तत उपकल्पितपात्रे शीतास्व
अप्सु उष्णा आप आसिञ्चति अनेनमंत्रेण उष्णेनवायउदइति परमेष्ठीऋषिः प्रतिष्ठा

छन्दोलिंगोक्तादेवता उष्णोदकासेचने विनियोगः ॐ उष्णेनवायउदकेनेह्यदिते केशान्वप इति
ततस्तूष्णींनवनीतपिण्डं घृतपिण्डंदधिपिण्डंचप्रक्षिपति ततःअपआदाय पूर्वमधिवासितं
दक्षिणंगोदानमुन्दयति क्लेदयति आर्द्रीकरोतीत्यर्थः तत्रमंत्रः सवित्रेतिप्रजापतिर्ऋषिर्गा
यत्रीछन्दः आपोदेवता उन्दनेविनियोगः ॐ सवित्राप्रसूतादैव्याआपउन्दन्तु तेतनूंदी
र्घायुत्वायवर्चसे इति ततस्त्रिश्वेतयाशलल्या तूष्णींकुमिश्रान्केशान्विनीय पृथ
क्कृत्य तेष्वेवकेशेषु कुशतरुणान्यंतर्दधाति तत्रमंत्रः ओषधइतिप्रजापतिर्ऋषिर्यजुश्छन्दः
ओषधिर्देवता कुशतरुणान्तर्द्धानेविनियोगः ॐ ओषधेत्रायस्वस्वधितेमैनꣳहिꣳसीः
इतिसकुशतरुणान्केशान्सव्यहस्ते धृत्वा दक्षिणहस्तेनक्षुरमादत्ते तत्रमंत्रः शिवोनामेति
प्रजापतिर्ऋषिर्यजुश्छन्दः क्षुरोदेवताक्षुरग्रहणेवि० ॐ शिवोनामासिस्वधितिस्ते पिता
नमस्ते अस्तुमामाहिꣳसीः इति ततः सकुशतरुणेषु केशेषु क्षुरंप्रवपति निदधाति सं
लग्नीकरोतीत्यर्थः तत्रमंत्रः निवर्त्तयामीति प्रजापतिर्ऋषिर्यजुश्छन्दः क्षुरोदेवता प्रवप
नेविनियोगः ॐ निवर्त्तयाम्यायुषेन्नाद्यायप्रजननाय रायस्पोषायसुप्रजास्त्वायसु
वीर्याय इतिततस्तान्केशान्क्षुरेणाच्छिनत्ति अनेनमन्त्रेण येनावपदिति लंवासनऋषिः
पंक्तिश्छन्दः सवितादेवताकेशच्छेदनेवि० ॐ येनावपत्सविताक्षुरेण सोमस्यराज्ञो वरुणस्य
विद्वान् तेनब्राह्मणोवपतेदमस्यायुष्मञ्जरदष्टिर्यथासत् इतिसकेशानि कुशतरुणा

निधायैव उत्तरतोध्रियमाणे आनडुहे गोमयपिण्डे निक्षिपेत् तत्रविशेषः पितासके
शानिपि कूलानिक्षिप्त्वा प्रागग्राणि त्रिकुमात् इतिनिदधाति माप्रागग्रायानडुहे
गोमयपिण्डे निदधाति एवं पश्चिमगोदाने उन्दनंविनयनं कुशतरुणान्तर्द्धानंच पू
र्वोक्तमन्त्रैः कुर्यात् क्षुरस्तुमन्त्रेणगृहीत्वा नपुनःसंस्कारमर्हति द्रव्याभेदात्
प्रवपनंच पूर्वोक्तमन्त्रेणकुर्यात् छेदनमन्त्रविशेषः आयुषमितिनारायणऋषि
रनुष्टुप्छन्दोऽग्निर्देवता केशच्छेदने विनियोगः ॐ आयुषंजमदग्नेः कश्यपस्यत्र्या
युषम् यद्देवेषु त्र्यायुषम् तन्नो अस्तु त्र्यायुषम् इतिछित्वा पूर्ववत्गोमयपिण्डे
निदध्यात् एवंपुनर्वारद्वयं ततस्तयोः पश्चिमगोदानेयोः पश्चिमगोदानयोः उन्दनं वि
नयनं कुशतरुणान्तर्द्धानं क्षुरादानं प्रवपनं छेदनं गोमयप्राशनं च तूष्णींकुर्यात् उत्त
रगोदाने उन्दनविनयन कुशतरुणान्तर्द्धान क्षुरादान प्रवपनानि कुर्यात् छेद
नेतु मन्त्रविशेषः येनेतिप्रजापतिऋषिर्यजुश्छन्दः क्षुरोदेवताकेशच्छेदने विनि॰
ॐ येनभूरिश्चरादिवं ज्योक्चपश्चाद्धि सूर्यम् तेनतेवपामिब्रह्मणाजीवातवेजी
वनाय सुश्लोक्याय स्वस्तये इतिमन्त्रेणछित्वा गोमयप्राशनम्पूर्ववत् एवंपुनर्वारद्व
यं ततोत्तरगोदानयोः उन्दनंविनयनं कुशतरुणान्तर्द्धानं क्षुरादानं प्रवपनं छेदनंगो
मयप्राशनं चतूष्णींकुर्यात् अथत्रिः क्षुरेणाशिरः प्रदक्षिणंपरिहरति शिरसः समन्तात्प्र

रामः

दक्षिणं परिभ्रामयतीत्यर्थः सकृन्मंत्रेणाद्वितूष्णीम् तत्र मंत्रः यत्क्षुरेणेति वामदेव ऋषिरनुष्टुप्छन्दः क्षुरो देवता क्षुरपरिहरणे वि० ॐ यत्क्षुरेण मज्जयिता सुपेशसा वप्ता वा वपति केशान्छिन्धि शिरो मास्यायुः प्रमोषीः इति अथोष्णेन शीतेन जलेन सर्वं शिर आर्द्रीकृत्य मुखवपनार्थं नापिताय क्षुरं प्रदत्वा क्षुरं संपरिक्षिपति अक्षण्वमिति वामदेव ऋषिर्मनुष्टुप् छन्दः क्षुरो देवता क्षुरप्रदाने विनियोगः ॐ अक्षण्वं परिवप इति परिवपामीति नापितो वदेत् अथ यथाकुलाचारं शिखावर्ज्जं वपनं कृत्वा ततः सकेशं गोमयपिण्डं पत्न्यञ्जले गोष्ठे उदकान्ते वा निधापयेत् ततः स्नातं पर्युप्तशिरसं पुष्पमालाभिरलङ्कृतं माणवकं आचार्यसमीपमानीय अग्नेः पश्चादवस्थापयेत् अथ पिता स्वाचार्याय वरं ददाति कुमारस्याचार्याभावात् अद्येहेत्यादि अमुकगोत्रः अमुकनाम्नः पुत्रस्य चूडाकर्माङ्गहोमकर्मणः चूडाकर्मणाभ्यसाङ्गफलप्राप्तये साद्गुण्यार्थं च इदं कृवरीं अग्निदैवतं आचार्याय तुभ्यमहं सम्प्रददे ॐ तत्सन्नममेति संकल्प्य दद्यात् इति चूडाकर्मपद्धतिः अथ उपनयनम् प्रथमं प्रायश्चित्तं कुर्यात् तत्र संकल्पः अद्येहेत्यादि अमुकोहं स्वस्योपनेतृत्वयोग्यतायै कृच्छ्रत्रयगोत्र्यनिष्क्रयीभूतं स्ववर्णतिलपात्रं ब्राह्मणाय दास्ये तथोपनेयस्यापि प्रायश्चित्तसंकल्पं कुर्यात् अद्येहेत्यादि अमुकोहं स्वस्योपनेतृत्वयोग्यतायै कृच्छ्रत्रयगोत्र्यनिष्क्र

बीभूतं सक्तवर्णतिलपात्रं ब्राह्मणायदद्यात् ॐ तत्सन्नममेति दद्यात् अथाचार्य्यः पिता उपनयनवेदीसमीपमागत्य वेद्याः पञ्चभूसंस्कारपूर्वकं समुद्भवनामाग्निमाधाय संस्थाप्य प्रधानसंकल्पं कुर्य्यात् अद्येहेत्यादि अमुकराशिरमुकशर्म्माहं अमुकराशेरस्य पुत्रस्य बीजगर्भसमुद्भवैनोनिबर्हणद्वारा ॐ तत्सत् श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं वेदाध्ययनादिकर्म्माधिकारसम्पादकद्विजत्वसंसिद्धिकाम उपनयनाख्यं कर्म्म करिष्ये तत्पूर्वांगत्वेन त्रीन्ब्राह्मणान्सहानेन वटुना भोजयिष्ये इति संकल्प्य ब्राह्मणान्भोजयित्वा तैः सह कुमारं च भोजयेत् अथाचार्य्यो ब्रह्मोपवेशनादि स्रुवेणमध्ये दीर्घाकाराहुतीरित्यन्तं विधाय विशेषोपकल्पनीयवस्तून्यासादयेत् तानि च कौपीनम् मेखला यज्ञोपवीतम् अजिनम् दण्डः समिधस्तिस्रः भिक्षापात्रं चेति अथ पर्य्युप्तशिरसं कुमारं मङ्गलद्रव्यै स्नापयित्वा पुष्पमालादिभिश्च समलंकृत्य वेदगीतवादित्रघोषपुरःसरं प्रदक्षिणमग्निं परिक्रममाणं आचार्य्यसमीपमानयन्ति आचार्य्यः पुरस्तात् अथाचार्य्यो माणवकं स्वस्य दक्षिणतोग्नेः पश्चात् उदङ्मुखं उपवेश्य ॐ ब्रह्मचर्य्यमागाः इति ब्रूयात् ॐ ब्रह्मचर्य्यमागाम् इति माणवको वदेत् पुन

रचार्य्यः ब्रह्मचार्य्यसीति पृच्छति माणवकोपि ब्रह्मचार्य्यसानि इति ब्रूयात् अथाचार्य्यो
माणवकं कौपीनं वासः परिधापयति मन्त्रेण येनेन्द्रायेत्यङ्गिरा ऋषिर्बृहती छन्दो बृहस्पति
र्देवता वासःपरिधाने विनियोगः ॐ येनेन्द्राय बृहस्पतिर्वासः पर्य्यदधामृतम् तेन त्वा परिदधा
म्यायुषे दीर्घायुत्वाय बलाय वर्चसे इत्याचार्य्यस्यैव मन्त्रपाठः परिदधामीति मन्त्रलिङ्गात्
अत्र हि एवमनम् भद्रेणाहि ममक्ता वधावेह देनयोजितः उपनेयो माणवको द्विरपः प्राश्
नंततः तदप्यमन्त्रकम् अथ मेखलां बध्नाति अनेन मन्त्रेण इयंदुरुक्तमिति वामदेव ऋषि
र्गायत्री छन्दो मेखला देवता मेखलाबन्धने विनियोगः ॐ इयंदुरुक्तं परिबाधमाना वर्णं
पवित्रं पुनती म आगात् प्राणापानाभ्यां बलमादधाना स्वसा देवी सुभगा मेखलेय
म् इति मन्त्रं पठतो माणवकस्य कटिप्रदेशे मेखलां त्रिरावेष्ट्य प्रवरसङ्ख्यया ग्रन्थीन् क
रोति माणवकस्यैव मन्त्रपाठः म आगादिति मन्त्रलिङ्गात् तत्र मेखलाश्च मौञ्जी
त्रिवृत्समा श्लक्ष्णा कार्य्या विप्रस्य मेखला धनुर्ज्या राजन्यस्य मौर्वी वैश्यस्येति
क्रमेण सूत्रोक्ता ग्राह्या अत्रावसरे प्रणवपूर्वया गायत्र्या शिखाबन्धनं कुर्य्यात्
यद्यप्यत्र यज्ञोपवीतदानधारणे सूत्रकारेणानोपात्ते तथापि बिभृयाद्दण्डकौपीनो
पवीताजिनमेखला इति व्यासवचनात् कार्य्ये अवसरस्त्वा प्रोचित्वान्मेखलाबन्ध
नानन्तरं एकं यज्ञोपवीतं धारयेत् अथ पृष्टत्वात् यज्ञोपवीतविधानम् कल्याद्यु

परिस्थापयेत् ॐ भूर्भुवः स्वरोम् इति संस्थाप्य ॐ यज्ञोपवीतं प्रतिगृह्णापयामीति वदेत् स
तन्तु इति प्रतिगृह्य ॐ कारदेवत्याय प्रथमतन्तवे नमः ॐ अग्निदैवत्याय द्वितीयतन्तवे न
मः ॐ भगदेवत्याय तृतीयतन्तवे नमः ॐ सोमदेवत्याय चतुर्थतन्तवे नमः ॐ पितृदेव
त्याय पंचमतन्तवे नमः ॐ प्रजापतिदेवत्याय षष्ठतन्तवे नमः ॐ वायुदेवत्याय सप्तमतन्त
वे नमः ॐ सूर्यदेवत्यायाष्टमतन्तवे नमः ॐ सर्वदेवत्याय नवमतन्तवे नमः इति तन्तुदेवताः
सम्पूज्य ग्रन्थित्रयाधिपान् हरिब्रह्मेश्वरान् सम्पूज्य ॐ हरये नमः ॐ ब्रह्मणे नमः ॐ
ईश्वराय नमः ॐ यज्ञोपवीतकारस्याधिपाय परब्रह्मणे नमः इति च सम्पूज्य तदादा
य ॐ आकृष्णेनेति मन्त्रेण आदित्याय प्रदर्शयेत् पुनः कलशोपरि संस्थाप्य अष्टो
त्तरशतकृत्वः प्रणवं सकृद्गायत्रीं च जपन् स्पृशेत् ततः प्राणानायम्य त्र्यम्बकमन्त्रं ज
पन् दक्षिणहस्तेन स्पृशेत् ततो दशकृत्वः सावित्र्याभिमन्त्रिताभिरद्भिः सिञ्चेत् एवं
संस्कृतं यज्ञोपवीतं धारयेत् अनेन मन्त्रेण यज्ञोपवीतमिति परमेष्ठी ऋषिः त्रिष्टु
प्छंदः लिंगोक्ता देवता श्रौतस्मार्त कर्मानुष्ठानसिद्ध्यै यज्ञोपवीतपरिधाने विनियोगः
ॐ यज्ञोपवीतं परमं पवित्रं प्रजापतेर्यत्सहजं पुरस्तात् आयुष्यमग्र्यं प्रतिमुञ्च शु
भ्रं यज्ञोपवीतं बलमस्तु तेजः ॐ यज्ञोपवीतमसि यज्ञस्य त्वा यज्ञोपवीतेनोपनह्या
मि एवं मन्त्रं पठतो माणवकस्य दक्षिणबाहुमुद्धृत्य वामांसोपरि निदध्यात् ततः प्रद

क्षिणमग्निंपरीत्य माणवकोग्नेः पश्चात्स्थित्वा आचमनंकृत्वा स्ववर्णोक्तंमैणमादिचर्म्मः यज्ञोपवीतवत्परिदध्यात् मन्त्रः मित्रस्यचक्षुरिति वामदेवऋषिस्त्रिष्टुप्छन्दः अजिनंदेवता अजिनधारणेविनियोगः ॐ मित्रस्यचक्षुर्द्धरुणंवलीयस्तेजोयशस्वी स्थविरꣳसमिद्धम् अनाहतस्यंवसनंजरिष्णु परीतंवाज्यजिनंदधेहम् इतिमन्त्रेण ऐणेयंब्राह्मणः रौरवंक्षत्रियः मेषचर्म्मवैश्यः परिदध्यात् अथाचार्य्यःपादादिकेशप्रमाणं स्ववर्णोक्तंपालाशंवैल्वोदुम्बरजातं दण्डंतत्तद्वर्णाय माणवकायप्रयच्छति सचमन्त्रेणादत्ते योमेदण्डइति प्रजापतिऋषि र्यजुश्छन्दो दण्डोदेवता दण्डग्रहणेविनियोगः ॐ योमेदण्डः परापतद्वैहायसोधिभूम्याम् तमहंपुनरादद आयुषे ब्रह्मणे ब्रह्मवर्चसाय इतिप्रतिगृह्य मन्त्रेणोच्छ्रयति- उच्छ्रयस्वेति प्रजापतिऋषिर्यजुश्छन्दो दण्डोदेवता दण्डोच्छ्रयणे विनियोगः ॐ उच्छ्रयस्व वनस्पतऊर्ध्वोमापाह्यꣳहसः आस्ययज्ञस्योदृचः अथाचार्य्योद्भिःस्वमञ्जलिमापूर्य्य तेनमाणवकाञ्जलिमापूरयति मन्त्रैः आपोहिष्ठेत्यादि तिसृणांसिन्धुद्वीपऋषिर्गायत्रीछन्दो आपोदेवताः माणवकाञ्जलिपूरणेवि० ॐ आपोहिष्ठामयोभुवस्तान ऊर्ज्जेदधातनः महेरणायचक्षसे १ ॐ योवःशिवतमोरसस्तस्यभाजयतेहनः उशतीरिवमातरः २ ॐ तस्माऽअरङ्गमामवोयस्यक्षयायजिन्वथ आपोजनयथाचनः ३ अथाचार्य्योमाणवकं प्रतीक्ष्वसूर्य्यमुदीक्षस्वेति प्रैषंददाति माणवकःसूर्य्यमुदीक्ष

न्नञ्जलिस्थं जलं सूर्य्याय प्रक्षिप्योर्द्ध्वबाहुरादित्यमुपतिष्ठते अनेन मन्त्रेण तच्चक्षुरिति दध्यङ्ङाथर्वणऋषिरुष्णिक्छन्दः सूर्य्यो देवता सूर्य्योपस्थाने विनियोगः ॐ तच्चक्षुर्देवहितम्पुरस्ताच्छुक्रमुच्चरत् पश्येम शरदः शतञ्जीवेम शरदः शतꣳ शृणुयाम शरदः शतम्प्रब्रवाम शरदः शतमदीनाः स्याम शरदः शतम्भूयश्च शरदः शतात् अथाचार्य्यो माणवकस्य दक्षिणांसोपरि स्वदक्षिणहस्तं नीत्वा हृदयमालभते अनेन मन्त्रेण मम व्रते त इति प्रजापतिरृषिस्त्रिष्टुप्छन्दो बृहस्पतिर्देवता हृदयालम्भने वि० ॐ मम व्रते ते हृदयन्दधामि मम चित्तमनु चित्तन्तेस्तु मम वाचमेकमना जुषस्व बृहस्पतिस्त्वा युनक्तु मह्यम् इति अथाचार्य्यो माणवकस्य निष्ठुकं दक्षिणहस्तं गृहीत्वा कोनामासीत्याह वटुः अमुकशर्म्माहं भोः इति प्रत्याह पुनराचार्य्यो माणवकं पृच्छति कस्य ब्रह्मचार्य्यसि भवतः इति माणवको वदेत् भवत इत्युच्यमाने ॐ इन्द्रस्य ब्रह्मचार्य्यस्यग्निराचार्य्यस्तवाहमाचार्य्यस्तव अमुकशर्म्मन् इति वटुनामादेशान्तमुक्त्वा अथैनं भूतेभ्यः परिददाति तत्र मंत्रः ॐ प्रजापतये त्वा परिददामि देवाय त्वा सवित्रे परिददाम्यद्भ्यस्त्वौषधीभ्यः परिददाम्यरिष्टयै इति अथ कुमारोऽग्निं प्रदक्षिणां परीत्य आचार्य्यस्योत्तरत उपविशति अथाचार्य्यो ब्रह्मोपवेशनादि पर्य्युक्षणान्तं कर्म्म कृत्वा समुद्भवनामाग्निं संस्थाप्य एतन्त इति प्रतिष्ठाप्य ॐ भूर्भुवः स्वः समुद्भवनामाग्ने इह प्रतिष्ठितो भव तद

एस:
९५

वाग्निरीति ध्यानाय हस्तादिना राजनानां सम्पूज्य देवताभिध्यानं करोति अद्येहामुकोहं
अमुकस्य वटोरुपनयन कर्म्मणायक्ष्ये तत्र प्रजापतिमिन्द्रमग्निं सोममग्निं वायुं सूर्य्यम
ग्नी वरुणावग्नि वरुणावग्निं वरुणं सवितारं विष्णुं विश्वान्मरुतः स्वर्कोन्वरुणामदितिं
प्रजापतिं स्विष्टकृतं चाज्येनाहं यक्ष्ये एतद्धुमद्रव्यं तत्तद्देवताभ्यो मया परित्यक्तं ॐ
तत्सवथादेवतमस्तु इत्याघाराज्यभागौ हुत्वा भूरादिनवाहुतिहोमे स्विष्टकृतं च
हुत्वा संस्रवप्राशनम् प्रणीताविमोकः ब्रह्मणे पूर्णपात्रदानम् अद्येहामुकोहं अमु
कराशेः पुत्रस्य उपनयनाङ्गहोमकर्म्मणः साङ्गतार्थं अपूर्णपूर्णार्थं च इदं पूर्णपा
त्रं सकवर्णं ब्रह्मन् तुभ्यं सम्प्रददे इति दद्यात् अथाचार्य्यो बटुं संशास्ति ह्रीस्वती
त्यर्थः यथा ब्रह्मचार्यसि इत्याचार्य्यो वदेत् आसानि इति बटुः कर्म्म कुरु करवा
णि मादिवास्वप्साः नस्यपाशि वाचंयच्छ यच्छानि समिधमादेहि आदधानि
इति अथ दैवज्ञबोधित दीक्षालग्ने लग्नदानं कुर्य्यात् अद्येहामुकोहं अमुकराशेः
अस्य पुत्रस्य सावित्रीग्रहणलग्नात् अमुकस्थानस्थितेन अमुकग्रहेण सूचितारि
ष्टनिवृत्तिद्वारा शुभफलप्राप्तये ग्रहाणां प्रीतये इदं सकवर्णं सपूर्णनिष्क्रयीभूतं द्रव्यं
वा दैवज्ञाय ब्राह्मणाय सम्प्रददे ॐ तत्सत्नमम इति अथास्मै सावित्रीमन्वाहोत्तर
तोग्नेः प्रत्यङ्मुखायोपविष्टाय सप्रसन्नाय गुरुंसमीक्षमाणाय गुरुणांसमभिज्ञाता

स दक्षिणतस्तिष्ठत आसीनायवा स्वयंपूर्वाभिमुखोगुरुः अथवटुः फलपुष्पादिभिर्गुरोः पा
दावुपसंगृह्णीयात् गीतवादित्रेवाद्यमाने व्यस्तहस्ताभ्यां दक्षिणहस्तेन दक्षिणंपादं वाम
हस्तेनवामंपादंगृहीत्वा अमुकगोत्रो अमुकप्रवरो अमुकवेदान्तर्गता मुकशाखाध्यायी अ
मुकशर्माहं भोगुरो त्वामभिवादये इत्येतदुपसङ्ग्रहणंनाम गुरुश्च आयुष्मान्भवसौम्यामुक
शर्मन्भो इत्याशिषंप्रयुञ्जीत ततः सावित्रीदानम् गायत्र्याविश्वामित्रऋषिर्गायत्रीछं
दः सवितादेवता सावित्रीदानेविनियोगः इत्यार्षादिकंस्मृत्वा प्रणवव्याहृतिपूर्वां गाय
त्रींपच्छोब्रूयात् तद्यथा ॐ भूर्भुवःस्वः तत्सवितुर्वरेण्यं इतिप्रथमंवारं ॐ भूर्भुवःस्वः त
त्सवितुर्वरेण्यं भर्गोदेवस्यधीमहि इतिद्वितीयंवारं ॐ भूर्भुवःस्वःतत्सवितुर्वरेण्यं
भर्गोदेवस्य धीमहिधियोयोनःप्रचोदयात् ॐ इतितृतीयंवारं सर्वांगायत्रींप्रतिब्रूया
त् इतिब्राह्मणगायत्री क्षत्रियायत्रिष्टुप्छन्दस्कां बृहस्पतिऋ[illegible] सवितृदेवत्यां दे
वस्यसवितुरित्यादिकामृचंब्रूयात् ॐ देवस्यसवितुर्मतिमासवम्विश्वदेव्यम् धि
याभगम्मनामहे इतिक्षत्रियगायत्री वैश्यायजगतीछन्दस्कांविश्वारूपाणीति ऋ
चंब्रूयात् ॐ विश्वारूपाणिप्रतिमुञ्चतेकविः प्रासावीद्भद्रंद्विपदेचतुष्पदे विनाक
मख्यत्सवितावरेण्योनुप्रयाणमुषसोविराजति इतिवैश्यगायत्री ततोब्रह्मचा
रीस्वाचार्यायवरंदद्यात् अद्येह अमुकगोत्रो अमुकशर्म्मा अमुकवर्म्मा अमुकगुप्ता

वा अहं कृतैतत्सावित्रीग्रहणकर्मणः साङ्गुण्यार्थमिदं सुवर्णमग्निदैवतं वरूपेणाचार्याय तु
भ्यंसम्प्रददे इतिसंकल्प्य गुरोः पादयोः प्रणिपत्य समर्पयेत् गुरुराशीर्भिरभिनंद्य ततो
ब्रह्मचारी कालोपस्थितां मध्याह्नसंध्यामुपास्य समिधादानंकुर्यात् तत्रोपकल्पनीयानि
वस्तून्यासादयेत् इन्धनं पञ्चधा त्रिधा वा विभक्तम् पर्युक्षणार्थमुदकम् समिधस्तिस्रः
होमार्थं पुनरिन्धनवारिणी ततो ब्रह्मचारी अग्नेः पश्चादुपविश्य प्रथमतोऽग्निं पञ्चभिर्म
न्त्रैः सन्धुक्षयति पाणिनाग्निं परिसमूहयति सम्मृष्टीकरोतीत्यर्थः पाणिनेति स्रुवादेर्नि
रासः अग्ने सुश्रव इत्यादीनां पञ्चानां ब्रह्मा ऋषिर्गायत्री छन्दः अग्निर्देवता परिसमू
हने वि० ॐ अग्ने सुश्रव सुश्रव सम्माकुरु १ ॐ यथा त्वमग्ने सुश्रव सुश्रवाऽअसि २ ॐ
एवम्मां सुश्रवः सौश्रवसं कुरु ३ ॐ यथा त्वमग्ने देवानां यज्ञस्य निधिपाऽअसि ४ एव
महम्मनुष्याणां वेदस्य निधिपो भूयासꣳ स्वाहा इत्यग्निं परिसमूह्य ततः उपकल्पितो
दकेन प्रदक्षिणमग्निं पर्युक्ष्योत्थाय अग्नय इति मन्त्रेण समिधमादधाति अग्नय इति प्र
जापतिर्ऋषिः पङ्क्तिश्छन्दः समिद्देवता समिधादाने वि० ॐ अग्नये समिधमाहार्षं बृह
ते जातवेदसे यथा त्वमग्ने समिधा समिध्यस एवमहमायुषा मेधया वर्चसा प्रजया
पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन समिन्धे जीवपुत्रो ममाचार्यो मेधाव्यहमसान्यनिराकरिष्णुर्यश
स्वी तेजस्वी ब्रह्मवर्चस्यन्नादो भूयासꣳ स्वाहा इत्येकां समिधमादाय घृताक्तां कृत्वा

दक्षिणाकरांस्मृज्याज्जुहुयात् एवंद्वितीयां तृतीयां च समिधं होमयित्वा ततः तूष्णीमुपवि
श्य पूर्ववत् अग्नेसुश्रवइत्यादि पञ्चभिर्मन्त्रैः परिसमूहनं उपकल्पिताभिरद्भिः प्रदक्षि
णं पर्युक्षणं च विधाय तूष्णींपाणीप्रताप्य मुखंविमृज्य यथा तनूपाऽअग्ने इत्यादीनां
वृहद्देवाऋषयो यजुश्छन्दोग्निर्देवता मुखमार्जनेविनियोगः ॐ तनूपाऽअग्नेसितन्वं
मेपाहि ॐ आयुर्दाऽअग्नेस्यायुर्मेदेहि ॐ वर्चोदाऽअग्नेसिवर्चोमेदेहि ॐ अग्नेय
न्मे तन्वाऽऊनंतन्मऽआपृण ॐ मेधांमेदेवः सविताऽआदधातु ॐ मेधांदेवीसरस्वती
आदधातु ॐ मेधामश्विनौदेवावाधत्तांपुष्करस्रजौ इतिसप्तभिर्मन्त्रैः प्रतिमन्त्रं
ललाटाच्चिबुकपर्य्यन्तं मुखंप्रोञ्छति ततः अङ्गानिचमऽआप्यायन्तां इतिवाहु
भ्यां सर्वाङ्गमालभेत शिरसआपादम् वाक्चमऽआप्यायताम् इतिमुखे प्राणश्चम
ऽआप्यायताम् इतिनासिकायाम् ॐ चक्षुश्चमऽआप्यायताम् इतिनेत्रयोः श्रो
त्रंचमऽआप्यायताम् इतिश्रोत्रयोः यशोवलञ्चमऽआप्यायताम् इतिवाह्वोः अ
ङ्गालम्भननिमित्तकउदकस्पर्शः ततोऽनामिकया अग्नेः भस्मगृहीत्वा त्र्यायुषंकु
रुते त्र्यायुषमितिनारायणऋषिः उष्णिक्छन्दोग्निर्देवता त्र्यायुषकरणेविनियोगः
ॐ त्र्यायुषंजमदग्नेः इतिललाटे कश्यपस्य त्र्यायुषम् इतिग्रीवायाम् यद्देवेषु
त्र्यायुषम् इतिदक्षिणांसे तन्नोअस्तुत्र्यायुषम् इतिहृदि अथाभिवादनम्

रामः
६५

अमुकगोत्रो अमुकप्रवरो यजुर्वेदान्तर्गता मुकशाखाध्यायी अमुकशर्माहं भो अग्ने त्वां अभिवादये ततो व्यस्तपाणिभ्यां गुरोः पादावुपसंगृह्णीयात् यथा दक्षिणेन पाणिना दक्षिणं पादं वामेन वामं पादं गृहीत्वा अमुकगोत्रो अमुकप्रवरो यजुर्वेदान्तर्गता मुकशाखाध्यायी अमुकशर्माहं भो गुरो त्वामभिवादये इति वाक्यमुक्त्वा शिरसाभिवादयेत् अभिवादितो गुरुस्त्वं आयुष्मान्भव सौम्य अमुकशर्मन् इत्याशिषं दद्यात् इति गुरुवंदनं विधाय अन्यानप्यभिवादयेत् केचित्तु अभिवादनात्पूर्वं सन्ध्योपासनमामनन्ति तत्र ब्रह्मचारी सन्ध्यामुपास्याग्निकार्यं गुरुपसङ्ग्रहणं पुनर्नमस्कारं च कृत्वा भिक्षार्थं गच्छेत् तदुक्तं याज्ञवल्क्येन गुरुं चैवाप्युपासीत स्वाध्यायार्थं समाहितः आहूतश्चाप्यधीयीत लब्धं चास्मै निवेदयेत् आदिमध्यावसानेषु भवच्छब्दोपलक्षिता ब्राह्मणक्षत्रियविशां भैक्षचर्या यथाक्रमम् इति सूत्रं च भवत्पूर्वां ब्राह्मणो भिक्षेत भवन्मध्यां राजन्यो भवदन्त्यां विशः तिस्रोऽप्रत्याख्यायिन्यः अष्टादश वा अपरिमिता वा मातरं प्रथमाम् इति तत्र क्रमः भिक्षापात्रे स्कन्धेऽवलम्ब्य भवति भिक्षां देहि मातः इति ब्राह्मणो याचेत भिक्षां भवति देहि मातः इति राजन्यस्य देहि भिक्षां भवति मातः इति वैश्यस्य ब्राह्मणो दत्तां भिक्षां ॐ स्वस्तीत्युक्त्वा प्रतिगृह्य आचार्या

ननिवेदयेत् भोगुरो इदंभिक्षान्नमालब्धा इतिनिवेद्य आत्मभोजनार्थंस्वीकुर्य्यात् इति
भिक्षाचरणम् गायत्र्यानुज्ञातेन जपित्वा सन्ध्यांविदध्यात् लोपेत्वयुतंजपेत् इति ततोहो
मदक्षिणा अद्येहामुकोहं अमुकशर्म्मपुत्रस्योपनयनाङ्ग होमकर्म्मणः साद्गुण्यार्थं
इदंसुवर्णं वररूपेण आचार्य्यायतुभ्यं सम्प्रददे ॐ तत्सत् इतिदत्वा आशिषंप्रतिगृह्णी
यात् इत्युपनयनम् अथवेदारम्भप्रयोगः आचार्य्योवेदारम्भेवेदीसमीपमागत्योप
विश्याचम्य गणेशंनमस्कृत्य पञ्चभूसंस्कारपूर्वकमग्निस्थापनंविधाय अर्घ्यं
संस्थाप्य ब्रह्मोपवेशनादि पर्य्युक्षणान्तं कर्म्मकृत्वा संकल्पंकुर्य्यात् अद्येहास्या
दि अमुकशर्म्मणोस्यबटोः यजुर्वेदादिक्रमेण वेदारम्भंकरिष्ये इतिप्रतिज्ञाय स्रुवेण
मध्येदीर्घाकारांकृतीरेखांविधाय अग्निंप्रतिष्ठाप्य एतन्नइत्यादि ॐ भूर्भु
वः स्वः हरिनामाग्ने सुप्रतिष्ठितोवरदोभव तेदयाग्नेरितिमन्त्रेण ध्यानादिनीरा
जनान्तंसम्पूज्य दक्षिणंजान्वाच्य ब्रह्मणान्वारब्धोमनसाप्रजापतिंध्यात्वाद्रव्य
त्यागसंकल्पः अद्येह अस्यबटोः वेदारम्भकर्म्मणाहंयक्ष्ये तत्रप्रजापतिमिन्द्रम
ग्निंसोममन्तरिक्षंवायुं ब्रह्माणंछन्दांसि प्रजापतिंदेवान् ऋषीन् श्रद्धांमेधां
सदसस्पतिमनुमतिमग्निं वायुंसूर्यं अग्निवरुणावग्नि वरुणावग्निं वरुणंसवि
तारं विष्णुंविश्वान् मरुतः स्वर्कान् वरुणमदितिं प्रजापतिंस्विष्टकृतं आज्येनाहं

यम:
९६

यसे आघारावाज्यभागौ हुत्वा ॐ प्रजापतयेस्वाहा इदंप्रजापतये ॐ इन्द्रायस्वाहा इदमिन्द्राय
ॐ अग्नयेस्वाहा इदमग्नये ॐ सोमायस्वाहा इदंसोमाय अथयजुर्वेदाहुतयः ॐ अन्तरि
क्षायस्वाहा इदमन्तरिक्षाय ॐ वायवेस्वाहा इदंवायवे ॐ ब्रह्मणेस्वाहा इदं ब्रह्मणे ॐ
छन्दोभ्यःस्वाहा इदंछन्दोभ्यः ॐ प्रजापतयेस्वाहा इदंप्र॰ ॐ देवेभ्यस्वाहा इदंदेवेभ्यः ॐ
ऋषिभ्यःस्वाहा इदंऋषिभ्यः ॐ श्रद्धायैस्वाहा इदं॰ ॐ मेधायैस्वाहा इदंमे॰ ॐ सद
सस्पतयेस्वाहा इदंस॰ ॐ अनुमतयेस्वाहा इदमनुमतये अथ ऋग्वेदाहुतयः ॐ पृथि
व्यैस्वाहा इदंपृथिव्यै ॐ अग्नयेस्वाहा इदमग्नये इतिह व्याहुति ब्रह्मणेछन्दोभ्य इ
त्यादयोनवाहुतयः पूर्ववत् अथसामवेदाहुतयः ॐ दिवेस्वाहा इदंदिवे ॐ सूर्याय
स्वाहा इदंसूर्याय इतिह ब्रह्मणेछन्दोभ्य इत्यादयोनवपूर्ववत् अथाथर्ववेदाहु
तयः ॐ दिग्भ्यःस्वाहा इदंदिग्भ्यः ॐ चन्द्रमसेस्वाहा इदंचन्द्रमसे इतिह ब्रह्मणे
छन्दोभ्य इत्यादयोनवपूर्ववत् ततोभूरादिनवाहुतिहोमंस्विष्टकृतंचहुत्वा संश्रव
प्राशनम् पवित्रप्रतिपत्तिः प्रणीताविमोकः ब्रह्मणेपूर्णपात्रदानसंकल्पः अद्ये
हामुकोहं अमुकगोत्रस्यपुत्रस्य वेदारम्भाङ्गहोमकर्म्मणः साङ्गफलप्राप्तये अ
पूर्णपूर्णार्थं इदंपूर्णपात्रंसदक्षिणाकं ब्रह्मन्तुभ्यंसम्प्रददे इतिदद्यात् ब्रह्माच अक्र
न्कर्म्मेति मन्त्राशिषंदद्यात् अथवेदारम्भकर्म यथा अद्येहामुकोहं अमुकगो

वे०

मेरोणेः वेदारम्भकर्मणः पूर्वाङ्गत्वेन गणेशादीनां स्थापनं आवाहनं पूजनं करिष्ये ताम्र
स्थाल्यादौ स्वस्यक्षतान् गृहीत्वा उत्तरपुञ्जास्थापयेत् ॐ भूर्भुवः स्वः गणेशाइहागच्छेह
तिष्ठ पूजार्थं त्वामावाहयामि ॐ भूर्भुवः स्वः विष्णो ॐ भूर्भुवः स्वः सरस्वति ॐ भूर्भुवः
स्वः लक्ष्मि ॐ भूर्भुवः स्वः स्वविद्यासूत्रकार कात्यायन एतानञ्जतिप्रतिष्ठाप्य नाम
मन्त्रेणाध्यावाहनादिनीराजनान्तं सम्पूज्य ततो ब्रह्मचारिणो वेदमध्यापयेत् यथा अग्ने
रुत्तरतो ब्रह्मचारिणमुदङ्मुखं प्राङ्मुखं वा प्रागग्रेषु कुशेषूपवेश्य स्मार्त्ताचमनं
प्राणायामं ५ ब्रह्माञ्जलिं कारयित्वा महाव्याहृतिपूर्वं ॐकारपूर्वं त्रिवारं गायत्रीं
पठित्वा सावेदारम्भं कुर्यात् तत्र यजुर्वेदारम्भे विनियोगः ॐ इषेत्वादिखम्ब्रह्मान्तस्य
माध्यन्दिनीयकस्य वाजसनेयकस्य विवस्वानृषिः गायत्र्यादीनि सर्वाणि छन्दां
सि सर्वाणि यजूंषि सामानि प्रतिलिंगोक्तादेवता यजुर्वेदारम्भे विनियोगः ॐ हरिः
ॐ भूर्भुवः स्वः ॐ इषेत्वोर्जे त्वा वायवः स्थ देवो वः सविता प्रार्पयतु श्रेष्ठतमाय
कर्म्मण ऽ आप्यायध्वमघ्न्या ऽ इन्द्राय भागम् प्रजापतीरनमीवा ऽ अयक्ष्मा मा वस्तेन
ऽ ईशत माघशंसो ध्रुवा ऽ अस्मिन्गोपतौ स्यात बह्वीर्यजमानस्य पशून्पाहि ॐ व
सोः पवित्रम् इतिस्वेदौ त्यारम्भं कारयित्वा अध्यायादीन्प्रतिब्रूयात् ॐ कृष्णोसि २
समिधाग्निम् २ एदम् ४ अग्नेस्तनूः ५ देवस्यत्वा ६ वाचस्पतये ७ उपयामगृ

रामः

६९

हीतोसि ८ देवसवितः ९ अपोदेवाः १० युञ्जानः प्रथमम् ११ दृशानोरुक्मः १२ मयिगृह्णामि १३
ध्रुवक्षितिर्ध्रुवयोनिः १४ अग्निंजातान् १५ नमस्ते १६ अश्मन्नूर्जम् १७ वाजस्य १८ स्वाद्वीं
त्वा १९ क्षत्रस्ययोनिः २० इमम्मे २१ तेजोसि २२ हिरण्यगर्भः सम् २३ अश्वस्तूपरः २४
शादन्दद्भिः २५ अग्निश्च २६ समास्त्वा २७ होतायक्षत् २८ समिद्धो अञ्जन् २९ देवसवि
तः ३० सहस्रशीर्षापुरुषः ३१ तदेव ३२ अस्याजरासः ३३ यज्जाग्रतः ३४ अपेतः जे
लस्यथः विलोर्वास्मराणाम् ३५ ऋचंवाच ३६ देवस्यत्वा ३७ देवस्यत्वा ३८ स्वाहाप्रा
णेभ्यः ३९ — ॐ ईशावास्यमिदꣳ सर्वंयत्किञ्च जगत्यांजगत् तेनत्यक्तेनभुञ्जीथामा
गृधः कस्यस्विद्धनम् ४० ॐ हिरण्मयेनपात्रेण सत्यस्यापिहितम्मुखम् योसावादि-
त्ये पुरुषः सोसावहम् इतियजुर्वेदारम्भः अथऋग्वेदादिमन्त्रस्य मधुछंदऋषि
गायत्रीछन्दो अग्निर्देवता स्वाध्यायेविनियोगः ॐ अग्निमीळेपुरोहितं यज्ञस्यदेवमृ
त्विजम् होतारंरत्नधातमम् इति ऋग्वेदारम्भः अथसामवेदादिमन्त्रस्य गोतमऋषि
गायत्रीछन्दो अग्निर्देवता स्वाध्यायेविनियोगः ॐ अग्नऽआयाहिवीतये गृणानोहव्य
दातये निहोतासत्सिबर्हिषि इतिसामवेदारम्भः शन्नोदेवीरिति दध्यङ्ङाथर्वणऋ
षिर्गायत्रीछन्दो अग्निर्देवता स्वाध्यायेविनियोगः ॐ शन्नोदेवीरभिष्टयऽआपोभवन्तु
पीतये शंय्योरभिस्रवन्तुनः इत्यथर्ववेदारम्भः पुनः पूर्ववत् महाव्याहृतिप्रणवपु

र्षिको गायत्रीं त्रिरुक्त्वा ॐ विरमोस्त्विति वदन्तं गुरुं शिष्यः पादोपसङ्ग्रहणपूर्वकं प्रणम्य विरमेत् अधीतानिराकरणमन्त्रान्पठेत् अथातोधीत्याधीत्या निराकरणम् प्रतीक स्मेवियक्षणं जिह्वामेमधुमद्वचः कर्णाभ्याम्भूरिश्रुव मात्याहार्षी श्रुतम्मयि ॐ ब्रह्मणः प्रवचनमसि ब्रह्मणः प्रतिष्ठानमसि ब्रह्मकोशोसि सनिरसि शान्तिरस्यनि मृत्य निराकरणमसि ब्रह्मकोशम्मेविश वाचात्वापिदधामि तिष्ठप्रतिष्ठकरण इत्यो ष्पकरणेषो रस्यग्रहधा णाधारणो धारणशक्तिम्मयिभवत्वाप्यायन्तु मेङ्गानि वाक्प्रा णचक्षुः श्रोत्रं यशोबलं यन्मे श्रुतमधीतन्तन्मे मनसितिष्ठतु तिष्ठतु ॐ मृ इतिस्वथा चारात् अस्मिन्वसरे वटुं पाठाय वाराणसीं प्रति प्रस्थापयन्ति वेदानां ग्रहणे सूत्रम् अथ चत्वारिंशद्वर्षाणि वेदब्रह्मचर्यं चरेत् द्वादशद्वादशावा प्रतिवेदं यावद्ग्रहणं वेति अध्ययननियमाः आचार्येणाहूतोऽधीयीत प्रयान्तं चेदासीनः आसीनं चेत्ति ष्ठन् तिष्ठन्तं चेदभिधावन् अभिधावन्तं चेदभिक्रामन् गुरुमेवं वर्त्तमानो ब्रह्मचारी ब्रह्मभूयायकल्पते इति अथ दक्षिणासंकल्पः अद्येहामुकोहं अमुकशर्म्मणोव वटोः वेदारम्भहोमकर्म्मणः वेदारम्भकर्म्मणश्च साङ्गतासिद्ध्यर्थं साद्गुण्यार्थं च इदं स्वर्णमग्निदैवतं यद्रूपेणाचार्य्याय तुभ्यं सम्प्रददे इति दद्यात् आचार्य्या याशिषं दद्यात् इति वेदारम्भविधिः अथ समावर्त्तनविधिः अथ स्नातकोपकरणा

गवादिकमाचार्य्यायदद्यात् तत्रसंकल्पः अद्येहामुकोहं स्नातकत्वाधिकारसिद्धये इ
मांगांगोप्रत्याम्नायीभूतंस्वर्णं वा आचार्य्याय तुभ्यंसम्प्रददे इतिगुरवेवरंदत्वा भो
गुरो अहं स्नास्ये इतिसम्पृच्छ्य स्नाहीति लब्धानुज्ञः स्नायात् अत्रस्नानादौ ब्रह्म
चार्य्येवाधिकारी स्नायादितिकर्त्तरि प्रत्ययविधानात् अथाचार्य्यः समावर्त्तनवे
दीसमीपमागत्य उपविश्य तत्रपञ्चभूसंस्कारपूर्वकमग्निंसंस्थाप्य प्रतिज्ञासं
कल्पं कुर्य्यात् अद्येह अमुकोहं अमुकेरणोरस्यवटोः स्नातकत्वसिद्धये समाव
र्त्तनकर्म्मकरिष्ये इतिसंकल्प्य ब्रह्मोपवेशनादि पात्रासादनान्ते विशेषोपकल्प
नीयानि वस्तून्यासादयेत् तानिच अग्निकार्य्ये इन्धनंपञ्चधाविभक्तम् पर्य्यु
क्षणार्थमुदकम् समिधस्तिस्रः पुनरिन्धनवारिणी हरिताः कुशाः स्नानाधिकरण
भूताः सर्वौषधिमिश्रित तीर्थवारिपूर्णा अष्टौकुम्भाउदकसंस्थाः सूर्य्योपस्था
नार्थंपत्रम् भोजनार्थंदधितिलाः सौरभ्यंगापित्त स्नानार्थंवारि औदुम्बरं दन्त
धावनम् उत्सादनीयमुष्णमुदकम् चन्दनम् अहतेवाससी पुष्पमालाशिरोवेष्ट
नम् कञ्चुकादीनि परिधानवस्त्राणि कर्णवेष्टन हस्तभूषण मुद्रिकादीनिभूष
णानि अञ्जनम् दर्पणम् नूतनम् छत्रम् उपानहौ वैणवोदण्डः सहस्रधाराव
नि ततः पवित्रच्छेदनादि पर्य्युक्षणान्तं कर्म्मकृत्वा राजपुत्रनामाग्निंस्थापयेत्

एतन्त इत्यादि ॐ भूर्भुवः स्वः राजपुत्रनामाग्ने सुप्रतिष्ठितो वरदो भव ततो देवाग्निरित्यादिभि
र्ध्यानावाहनपाद्यादीनी राजनामानं सम्पूज्य दक्षिणं जान्वाच्य ब्रह्मणान्वारब्धो मन
सा प्रजापतिं ध्यात्वा आघारावाज्यभागौ कृत्वा वेदारम्भवत्प्रधानाहुतिर्जुहुयात् इध्म
त्यागं कुर्यात् अद्येह अस्य वटोः समावर्तन कर्म्मण्यहं यक्ष्ये तत्र प्रजापतिमिन्द्रम
ग्निं सोमं अन्तरिक्षं वायुं ब्रह्माणं छन्दांसि प्रजापतिं देवान् ऋषीन् श्रद्धां मेधां
सदस्पतिमनुमतिं पृथिवीमग्निं दिवं सूर्यं दिशश्चन्द्रमसं अग्निं वायुं सूर्यं अग्नि
वरुणावग्नि वरुणावग्निं वरुणं सूर्यं सवितारं विष्णुं विश्वान्मरुतः स्वर्कान् वरुण
मदितिं प्रजापतिं स्विष्टकृतं चाज्येनाहं यक्ष्ये इदमाज्यं तत्तद्देवताभ्यो मया परि
त्यक्तं यथादैवतमस्तु ॐ प्रजापतये स्वाहा इदं प्रजापतये ॐ इन्द्राय स्वाहा इदमि:
ॐ अग्नये स्वाहा इदमग्नये ॐ सोमाय स्वाहा इदं सोमाय अथ यजुर्वेदाहुत
यः ॐ अन्तरिक्षाय स्वाहा इदमन्तरिक्षाय ॐ वायवे स्वाहा इदं वायवे ॐ ब्रह्म
णे स्वाहा इदं ब्रह्मणे ॐ छन्दोभ्यः स्वाहा इदं छन्दोभ्यः ॐ प्रजापतये स्वाहा-
इदं प्रजापतये ॐ देवेभ्यः स्वाहा इदं देवेभ्यः ॐ ऋषिभ्यः स्वाहा इदं ऋषिभ्यः
ॐ श्रद्धायै स्वाहा इदं श्रद्धायै ॐ मेधायै स्वाहा इदं मेधायै ॐ सदसस्पतये स्वा
हा इदं सदसस्पतये ॐ अनुमतये स्वाहा इदमनुमतये अथ ऋग्वेदाहुतयः ॐ

ॐ पृथिव्यैस्वाहा इदंपृथिव्यै ॐ अग्नयेस्वाहा इदमग्नये इतिद्वे आहुती ब्रह्मणोछन्दोभ्य
इतिनवपूर्ववत् अथसामवेदाहुतयः ॐ दिवेस्वाहा इदंदिवे ॐ सूर्यायस्वाहा इदंसूर्या
य इतिद्वे आहुती ब्रह्मणेछन्दोभ्य इत्यादेशोनवपूर्ववत् अथाथर्ववेदाहुतयः ॐ
दिग्भ्यः स्वाहा इदंदिग्भ्यः ॐ चन्द्रमसेस्वाहा इदंचन्द्रमसे इतिद्वे ब्रह्मणेछन्दोभ्य इ
त्यादेशोनवपूर्ववत् ततोभूरादिनवाहुतिहोमस्विष्टकृतंचकृत्वा संस्रवप्राशनम् पवि
त्रप्रतिपत्तिः प्रणीताविमोकः ब्रह्मणेपूर्णपात्रदानसंकल्पः अद्येहत्यादि अमुकोहं
अमुकगोत्रस्यवटोः समावर्त्तनाङ्गहोमकर्म्मणः साङ्गफलप्राप्तये अपूर्णपूर्णार्थं
चइदंपूर्णपात्रं सदक्षिणं ब्रह्मन्तुभ्यंसम्प्रददे अकर्म्मेतिमन्त्रपाठः ततोब्रह्म
पाणि अग्नेसुश्रवइत्यादिमन्त्रैः अग्निमु परिसमूहनंकुर्य्यात् अग्नेसुश्रव इत्या
दीनांपञ्चानां ब्रह्माऋषिः यजुश्छन्दोग्निर्देवता अग्निपरिसमूहनेविनियोगः
ॐ अग्नेसुश्रवसुश्रवसम्माकुरु १ ॐ यथात्वमग्नेसुश्रवसुश्रवा ऽ असि २ ॐ
एवमांसुश्रवसौश्रवसंकुरु ३ ॐ यथात्वमग्नेयज्ञस्यनिधिपा ऽ असि ४ ॐ ए
वमहंमनुष्याणां वेदस्यनिधिपाभूयासंस्वाहा प्रदक्षिणमग्निंपर्युक्ष्योत्थाय
एकांसमिधमादायतिष्ठन् अग्नयेसमिधमिति प्रजापतिरृषिः बृहतीच्छन्दः
समिद्देवतासमिधादानेविनियोगः ॐ अग्नयेसमिधमाहार्षं बृहतेजातवेदसे

यथात्वमग्नेसमिधासमिध्यस एवमहमायुषा मेधयावर्चसाप्रजयापशु ब्रह्मवर्चसेनसमिन्धेजीवपुत्रोममाचार्य्यो मेधाव्यहमसान्यनिराकरिष्णु र्यशस्वी तेजस्वी ब्रह्मवर्चस्यन्नादो भूयासꣳ स्वाहा इतिमन्त्रेणादक्षिणाकरांस्पृक्याहोमयेत् एवंद्वितीयांतथा तृतीयांचसमिधंहोमयित्वा उपविश्य-अग्नेसुश्रवइत्यादिपञ्चभिर्मन्त्रैः पूर्ववत्परिसमूहनं पर्युक्षणंचविधाय तूष्णींपाणिप्रतप्य मुखंविमृज्य ॐ तनूपाऽअग्नेसितन्वंमेपाहि ॐ आयुर्दाऽअग्नेस्यायुर्मेदेहि ॐ वर्चोदाऽअग्नेसिवर्चोमेदेहि ॐ अग्नेयन्मेतन्वाऽऊनंतन्मऽआपृण ॐ मेधाम्मेदेवः सविताऽआदधातु ॐ मेधांदेवीसरस्वतीऽआदधातु ॐ मेधामश्विनौदेवावाधत्तांपुष्करस्रजौ इतिप्रतिमन्त्रंललाटादिचिबुकपर्यन्तं मुखंप्रोञ्छति ततः अङ्गानिचमऽआप्यायन्ताम् इतिशिरस्याप्रादमङ्गान्यालभेत् ॐ वाक्चमऽआप्यायतामितिमुखम् ॐ प्राणश्चमऽआप्यायताम् इतिनासिकायाम् ॐ चक्षुश्चमऽआप्यायताम् इतिचक्षुषी ॐ श्रोत्रंचमऽआप्यायताम् इतिश्रोत्रे ॐ यशोबलञ्चमऽआप्यायताम् इतिबाहू ततउदकस्पर्शः अथानामिकयाग्नेर्भस्मगृहीत्वा त्र्यायुषाणिकुरुते ॐ त्र्यायुषंजमदग्नेः इतिललाटे ॐ कश्यपस्यत्र्यायुषम् इतिग्रीवायाम् ॐ यद्देवेषुत्र्यायुषम् इतिदक्षिणांसे ॐ तन्नोऽअस्तुत्र्यायुषम् इतिहृदि ॐ त्र्यायुषमितिसर्वमन्त्रेणसर्वाङ्गे

अथाग्न्यभिवादनम् व्यस्तपाणिभ्यां कार्य्यम् अमुकगोत्रो अमुकप्रवरो अमुकवेदान्त
र्गता ऽमुकशाखाध्यायी अमुकशर्म्माहं भो अग्ने त्वामभिवादये इत्यग्निमभिवाद्य ततः
कर्णौ स्पृष्ट्वा गुरुमियात् व्यस्तपाणिभ्यां अमुकगोत्र इत्यादि पूर्ववदभिवादनवाक्यमुक्त्वा
भो गुरो त्वामभिवादये इति गुरुमभिवादयेत् गुरुश्च आयुष्मान्भव सौम्य अमुकशर्म्मन्
इत्याशिषं ददाति अथ परिश्रितः स्थाप्य ततः कुम्भानां पुरस्तात् प्रागग्रान्कुशानास्ती
र्य तेषु स्वदेशस्थितो ब्रह्मचारी प्राञ्चि उदञ्चि कर्म्माणि भवन्तीति न्यायात् दक्षिण
स्य प्रथमत्वं सूत्रकारेणोपात्तं तस्मादित्थं क्रमेण प्रथमादुदकुम्भादपमादत्ते अने
न मन्त्रेण ये अप्स्वन्तरिति प्रजापतिर्ऋषिर्यजुश्छन्दः आपो देवता अपामादाने विनियोगः
ॐ ये अप्स्वन्तरग्नयः प्रतिगोह्यः ऽउपगोह्यो मयूखो मनोहास्खलो विरुजस्तनूदूषु
रिन्द्रियहान्तान्विजहामि यो रोचनस्तमिह गृह्णामि इति प्रथमोदककुम्भाद्दक्षिणाञ्जलि
केन अपो गृहीत्वा आत्मानमभिषिञ्चति मन्त्रेण तेनेति प्रजापतिर्ऋषिर्यजुश्छन्दः
आपो देवता अभिषेचने विनियोगः ॐ तेनाभिषिञ्चे तेनमामभिषिञ्चामि श्रियै
यशसे ब्रह्मणे ब्रह्मवर्चसाय इति १ अथ द्वितीयोदककुम्भात् पूर्ववत् ये अप्स्वन्त
रिति जलादानम् अभिषिञ्चने तु मन्त्रविशेषः येनेति प्रजापतिर्ऋषिर्यजुश्छन्द
आपो देवता अभिषेचने विनियोगः ॐ येन श्रियमकृणुतां येनावमृशतां सुरा
म् येनाक्षावभ्यषिञ्चतां यद्वां तदश्विना यशः इति अथ तृतीयोदककुम्भात्

ये संतरीति पूर्ववदपो गृहीत्वा आपो हि ष्ठेति त्र्यृचस्य सिन्धुद्वीप ऋषिर्गायत्री छन्दः
आपो देवता अभिषेचने विनियोगः ॐ आपो हि ष्ठा मयोभुवस्ता न ऊर्जे दधातन महे र
णाय चक्षसे इत्यभिषिञ्च्य अथ चतुर्थकुम्भात् ये संतरीति पूर्ववज्जलमादाय ॐ
यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः उशतीरिव मातरः इति सिञ्चेत् अथ पञ्चमकु
म्भात् ये प्सवन्तरीति पूर्ववज्जलमादाय ॐ तस्मा अरङ्गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथ
आपो जनयथा च नः इति शिरोऽभिषिञ्चेत् ततः षष्ठात् सप्तमात् अष्टमात् चतुरः कु
म्भात् ये प्सवन्तरीति मन्त्रेणापो गृहीत्वा तूष्णीं शिरोऽभिषेचनं कुर्यात् ततोऽभिषेका
वशिष्टं जलेन सहस्रधारां शिरसि धृत्वा स्नायात् समाख्यानात् उत्साद्य पुनः स्नातेति
पुनः पादादानान्ते अथ मेखलामोक्षः तत्र पूर्वबद्धां मेखलां वटुः मन्त्रं पठन् स्व
यमेव शिरोमार्गेण निस्सारयेत् उदुत्तममिति शुनःशेप ऋषिः त्रिष्टुप् छन्दः मेख
ला देवता मेखलामोक्षे वि० ॐ उदुत्तमं वरुण पाशमस्मदवाधमं वि मध्यमं श्रथा
य अथा वयमादित्य व्रते तवानागसो अदितये स्याम मेखलामुन्मुच्य निधायेति
सूत्रात् साहचार्यात् दण्डमजिनं च तूष्णीं निधाय आचामेत् तत उपकल्पितमन्य
द्वासः तूष्णीं परिधाय आदित्यमुपतिष्ठेत मन्त्रेण उद्यन्भ्राजिष्णुरिति प्रजापतिर्ऋषिः
शक्करी छन्दः आदित्यो देवता आदित्योपस्थाने विनियोगः ॐ उद्यन्भ्राजिष्णुरिन्द्रोमरु

यमः
७२

द्भिरस्नात्प्रातर्व्वसुभिरस्नाद्द्युम्नसनिरसि द्युम्नसनिं मा कुर्व्वाविदन्मागमेयो यन्वाग्निंद्दुरि
न्द्रो मरुद्भिरस्नाद्दिवाया वसुभिरस्ना ब्रतसनिरसि व्रातसनिं मा कुर्व्वाविदन्मागमस्य इति मन्त्रे-
णाऽर्द्रबाहुः सूर्य्योपस्थानं कुर्य्यात् ततो दधितिलान् दक्षिणहस्तगतान् सोमतीर्थेन प्रा-
श्य जटालोमनखानिः संहृत्य वपननिमित्तकं शीतलोदकेन स्नात्वा आचम्य ततः द्वादशां-
गुल अष्टांगुलदीर्घेण कनिष्ठिकाग्रस्थूलेन उदुम्बरकाष्ठेन ब्राह्मणक्षत्रियवैश्याक्र-
मेण दन्तधावनं कुर्य्यात् अन्नाद्यायेत्यस्याथर्व्वण ऋषिः अनुष्टुप्छन्दः सोमो देवता दन्तधा-
वने विनि० ॐ अन्नाद्याय व्यूहध्वं सोमो राजायमागमत् स मे मुखं प्रमार्क्ष्यते यशसा च भ-
गेन च इति ततः आचम्य गन्धद्रव्ययुक्तेन कटुतैल अथवादि-चूर्णेन शरीरोद्वर्त्तनं कृत्वा
तेष्णोदकेन सशिरस्कं स्नात्वाचम्य चन्दनाद्यनुलेपनं गृहीत्वा गृहवेदीसमीपमागत्य-
उपविश्याचम्य अनुलेपनेन हस्तावुपलिप्य नासिकयोर्मुखस्य चोपगृह्णीते मन्त्रेण
प्राणापानावित्यि प्रजापतिर्ऋषिः अनुष्टुप्छन्दः प्राणापानादिलिंगोक्तादेवताः चन्दनोप
संग्रहणे विनियोगः ॐ प्राणापानौ मे तर्प्पय नासिकाभ्यां चक्षुर्मे तर्प्पय चक्षुर्भ्यां-
श्रोत्रं मे तर्प्पय श्रोत्राभ्यां ततः अपसव्यं विधाय पाणी प्रक्षाल्य तदवनेजनं दक्षिणांगुष्ठ
पितृतीर्थेन दक्षिणस्यां दिशि निषिञ्चेत् पितर इति प्रजापत्यऋषि सरस्वतीन्द्राक्षम
पो यजुश्छन्दः पितरो देवता निषेचने विनि० ॐ पितरः शुन्धध्वम् इति पाण्योरवनेजनज-
लं भूमौ निषिञ्चेत् पित्र्यत्वात्तस्य नोदकस्पर्शः ततोऽनुलेपनानन्तरं केशवादिनाम

भिर्द्वादशतिलकान्धारयेत् यथा ॐ केशवायनमो ललाटे ॐ नारायणायनम उदरे ॐ माधवा
यनमो हृदये ॐ गोविन्दायनमः कण्ठकूपके ॐ विष्णवेनमो दक्षिणकुक्षौ ॐ मधुसूदनायन
मो बाहौ ॐ त्रिविक्रमायनमः कर्णमूलयो ॐ वामनायनमो वामकुक्षौ ॐ श्रीधरायनमो
वामबाहौ ॐ पद्मनाभायनमः पृष्ठदेशे ॐ दामोदरायनमः ककुदि ॐ वासुदेवायनमो मूर्द्धि
इतिललाटेवंशपत्राकृतिकं मध्यशून्यंधारयेदितिच एवंतिलकंधृत्वा जपेत् मायक्षा
इतिप्रजापतिर्ऋषिर्यजुश्छन्दोलिंगोक्तादेवताजपविनियोगः ॐ मायक्षाब्रह्मक्षिभ्यां
भूयासम् स्मयशामुखेन सुप्रुत्कर्णाभ्यांभूयासमिति अथोपकल्पितं महत्वंवासः परि
धत्ते परिधास्यइत्याथर्वणऋषिः पंक्तिश्छन्दोवासोदेवता वासःपरिधानेविनियोगः ॐ
परिधास्ये यशोधास्ये दीर्घायुत्वाजरदष्टिरस्मिः शतंजीवामिशरदः पुरुचीरायस्पोषम
भिसंव्ययिष्ये अथोत्तरीयम् यशसामेत्याथर्वणऋषिः पंक्तिश्छन्दो लिंगोक्तादेवता
उत्तरीयपरिधानेविनियोगः ॐ यशसामाद्यावापृथिवी यशसेन्द्रावृहस्पति यशोभगश्च
माविदयशोमाप्रतिपद्यताम् इतिएकस्यवासस्य तदापूर्वोत्तरेणाच्छादयेत् ततोद्विराच
म्य द्वितीययज्ञोपवीतधारणंकुर्यात् ब्रह्मचारिणएकंतु स्नातकस्य द्वेबहूनिचेति
वचनात् केचित्तुपूर्वयज्ञोपवीतमुत्तार्य जलेप्रक्षिप्य परंनवं उकल्लकरणं उपवीतद्वये यज्ञोप
वीतमितिमन्त्रेणायमितिवदंति ततआचम्य मालारूपाः सुमनसोगृह्णाति याश्चाहर

दितिभारद्वाजऋषिरनुष्टुप्छन्दः सुमनसो देवता पुष्पमालाग्रहणे विनियोगः ॐ याहरज्जमदग्निः श्रद्धायै कामायेन्द्रियाय ताअहं प्रतिगृह्णामि यशसा च भगेन च अथावबध्नीते यद्यशोप्सरसामिति भारद्वाजऋषिरनुष्टुप्छन्दः सुमनसो देवताः पुष्पमालाबंधने विनियोगः ॐ यद्यशोप्सरसामिन्द्रश्चकार विपुलं पृथु तेन संग्रथिताः सुमनस आबध्नामि यशो मयि अथोष्णीषेण शिरो वेष्टयते युवा सुवासा इति विश्वामित्रऋषिर्यजुश्छन्दो बृहस्पतिर्देवता शिरोवेष्टने वि० ॐ युवा सुवासाः परिवीत ऽआगात् स उ श्रेयान् भवति जायमानः तं धीरासः कवय उन्नयन्ति स्वाध्यो मनसा देवयन्तः इति ततोन्यान्यपि कञ्चुकादीनि वासांसि धारयास कर्णवेष्टकौ परिधत्ते अलङ्करणमसि भूयोलङ्करणं भूयात् इति मन्त्रेण कुण्डले कर्णयोर्ददाति अथाक्षिणी अञ्जनेनाङ्क्ते वृत्रस्यासीति प्रजापतिऋषिर्यजुश्छन्दः अञ्जनं देवता अक्ष्यञ्जने वि० ॐ वृत्रस्यासि कनीनकश्चक्षुर्दा ऽअसि चक्षुर्मे देहि ततः आत्मानमादर्शे प्रेक्षते रोचिष्णुरिति प्रजापतिऋषिर्यजुश्छन्द आदर्शो देवता आदर्शप्रेक्षणे वि० ॐ रोचिष्णुरसि ततश्छत्रं प्रतिगृह्णाति बृहस्पतेश्छदिरिति गौतमऋषिर्बृहती छन्दः छत्रं देवता छत्रग्रहणे वि० ॐ बृहस्पतेश्छदिरसि पाप्मनो मामन्तर्धेहि तेजसो यशसो मामन्तर्धेहि तत उपानहौ युगपत्प्रतिमुञ्चते प्रतिष्ठस्थ इति जमदग्निऋषिर्विराट्छन्दो लिंगोक्ता देवता उपानत्प्रतिमोके वि० ॐ प्रतिष्ठस्थो विश्वतो मा पातम् ततो वैणवं दण्डमादत्ते विश्वाभ्य इति याज्ञवल्क्यऋषिर्यजु

तथास्तत्कर्म्मणः साङ्गफलप्राप्त्यर्थं साद्गुण्यार्थं यथोपपन्नेन सिद्धान्नेनामान्नेन वा
यथासंख्याकान् ब्राह्मणान्भोजयिष्ये इतिसंकल्प्य नवग्रहादीनांविसर्ज्जनम् मन्त्रः
ॐ उस्त्रावेतो धूर्षाहौ युज्येथामनः सु अवीरहणौ ब्रह्मचोदनौ स्वस्तियजमानस्य
गृहान्गच्छतम् यान्तुदेवगणाः सर्वे पूजामादाय पार्थिवीम् इष्टकामसमृद्ध्य
र्थं पुनरागमनायच गच्छ गच्छेति पठेत् यस्यस्मृत्येति च पठित्वा ॐ अच्युताय नमः इ
प्रमादात्कुर्वतां कर्म्म प्रच्यवेताध्वरेषु यत् स्मरणादेव तद्विष्णोः सम्पूर्णं स्यादिति
श्रुतिः ॐ विष्णवे नमः ब्राह्मणेभ्यो दक्षिणां दत्वा अभिषेकतिलकरक्षाबंधन
घृतच्छायामन्त्रपाठादिकारयित्वा ततः मंगलतूर्य्य घंटादिवादित्र वहिःशालातः
शिविकादियानेन स्वस्तिवाचनंपठन् गृहंगत्वाजीवमातॄणांपूजनंकुर्य्यात् सु
मुखश्चेत्यादि पठित्वा आसन उपविश्याचम्य अर्घ्यं संस्थाप्य पूजासंकल्पः
अद्येहेत्यादि अमुकोहं अमुकगोत्रः पुत्रस्य चूडोपनयनवेदारम्भसमावर्त्तन
कर्म्मणां उत्तरांगत्वेन गृहप्रवेशाकर्म्मणि सर्वाभ्युदयप्राप्त्यै भित्तिलिखितानां
कल्याण्यादिसप्तजीवमातॄणां यथामिलितोपचारैः पूजनंकरिष्ये एतन्त इ
त्यादि ॐ भूर्भुवः स्वः कल्याण्यादि सप्तजीवमातरः इहागच्छत इह सुप्रतिष्ठिता
वरदाभवत इति प्रतिष्ठाप्य ध्यानम् कल्याणी मंगलाभद्रा पुण्या पुण्यजनम्

रवी तथाजयाचविजयाचैव सप्तैताजीवमातरः इतिध्यात्वा नाममन्त्रेणपाद्यादिनीराजनान्तंसम्पूज्य वसोर्धाराः पातयित्वा ब्राह्मणानिति सम्प्रार्थ्य दक्षिणासंकल्पः अद्येहामुकोहं एतत्कर्म्मणः उत्तरांगत्वेन जीवमातृणां पूजनकर्म्मणः साङ्गुण्यार्थं इमां दक्षिणां ब्राह्मणायदास्ये ॐ तत्सत् इतिदद्यात् ततश्चाचारान्मातृभ्यस्तु भगिन्यादिभिर्वरोः महानीराजनंतिलकादिच कार्य्यम् ततोब्राह्मणान्भोजयित्वा इष्टबंधुभिः सहभुञ्जीत यथासुखंविहरेत् इतिसंस्कारपद्धतौ चूडोपनयनवेदारम्भसमावर्तनपद्धतिः

अथविवाहपद्धतिः अथपूर्वांगविधिः विवाहदिनात्पूर्वदिने तस्मिन्नेवदिनेवा पित्रादिः पत्न्यासह कृताभ्यंगस्नानः अहताक्लीमादि सितवासाः शुभासने प्राङ्मुखउपविश्याचम्य पत्नीसहितं स्वकार्य्यमपत्यं चोपवेश्य गणेशमुक्तविधिना सम्पूज्य प्रधानसंकल्पंकुर्य्यात् अर्घ्यं संस्थाप्य अद्येहेत्यादि अमुकगोत्रो ऽमुकप्रवरोऽमुकशर्म्माहं अमुकरण्योः ऽस्याः कन्यायाः वीजगर्भसमुद्भवैनो निवर्हणद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं भर्त्रासह धर्मप्रजोत्पादन द्रव्यपरिग्रह अधिकारसिद्धये पुत्रपक्षे अमुकगोत्रस्यपुत्रस्य पत्न्यासहधर्मप्रजोत्पादन पूर्वकसकलगार्हस्थ्यसिद्धये इत्यादिसंकल्प्य मातृपूजाभ्युदयिक पुण्याहवाचनानिविधाय कलशस्थापनंकृत्वा नवग्रहानावाह्यसम्पूज्य लेख्यचन्दनादिना लिखितयोर्गौरीहरयोः पूजनंकन्याहस्तेनकारयेत् संकल्पः अद्येहेत्यादि अमुकगोत्रामुकी अहं सर्वसौभाग्यस

क. पै.
८

मृदुम्मे विवाहकर्म्मणः पूर्वांगत्वेन लेख्यगौरीहरयोः पूजनंकरिष्ये एतन्तइति ॐभूर्भुवः
स्वः गौरीहरौ सुप्रतिष्ठितौ वरदौ भवतम् ध्यानम् सिंहासनस्थां देवेशीं सर्वालंकारसं
युताम् पीताम्बरयुतां देवं चन्द्रार्द्धकृतशेखरम् १ करेणाधः सुधापूर्णं कलशं दक्षिणे
नतु वरदं वामं वामे नाक्लिष्य वतनुः प्रियाम् एवं ध्यात्वा पूजयेन्मन्त्रैः पुण्यभाज
स्तथा स्त्रियः पूजामंत्रः गौरीहर महेशान सर्वमंगलदायक पूजां गृहाण देवेश सर्वदा
मंगलं कुरु इति मन्त्रेण पाद्यादिनीराजनान्तं सम्पूज्य कन्यादेहप्रमाणेन सप्तविंशति
तन्तुभिः वर्त्तिकां दीपयेत्पश्चा द्वृतसम्पत्ति हेतवे एवं वर्त्तिकां प्रज्वाल्य सम्प्रार्थ्य-
भोजनीयान्ब्राह्मणांश्च सुवासिन्यः सुपूजिताः दशाष्टपंच युग्मं वा हिरण्येनार्च
तो भवेत् अत्र कात्यायनी महालक्ष्मी इन्द्राणीपूजनमपि कार्य्यम् ततः कन्याह
स्ते कंकणं पञ्चीमालं तिलकाद्याशिषं च दद्यात् इति कन्यापक्षे पूर्वांगविधिः अथ
वरपक्षे वरपिता विवाहात्पूर्वदिने तद्दिने वा नित्यं कर्म्म वैश्वदेवान्तं कृत्वा शुचिः शु
क्लवासाः वरं अभ्यंगपूर्वकं मंगलद्रव्यैः संस्नाप्य शुभासने प्राङ्मुखउपविश्यात्म-
न्य अर्घस्थापनं विधाय प्राणानायम्य देशकालस्मरणान्ते अमुकोहं अमुकराशे
रस्मपुत्रस्य विवाहकर्म्मणि निर्विघ्नतयाकार्य्यसिद्ध्यर्थं पूर्वांगत्वेन श्रीभगवतो गणे
श्वरस्य पूजनं करिष्ये इति यथाविधि गणेशं सम्पूज्य प्रधानसंकल्पं कुर्यात् अद्ये
हेत्यादि देशकालकीर्त्तनान्ते अमुकगोत्रो अमुकराशिः अमुकशर्म्मा सपत्नीकोहं अमु-

रामः
७८

करोरस्य पुत्रस्य देवपितृमनुष्यर्णापाकरणहेतु धर्मप्रजोत्पादन सिद्धिद्वारा श्रीपरमेश्वर
प्रीतये विवाहाख्यं संस्कारं करिष्ये तत्पूर्वाङ्गत्वेन मातृपूजानान्दीश्राद्ध पुण्याहवाचनानि
करिष्ये इति मातृपूजानान्दीश्राद्ध पुण्याहवाचनानि विधाय कलशस्थापनं तत्र ब्रह्म
वरुणसहितानादित्यादिनवग्रहानावाह्य सम्पूज्य रक्षाविधानेन कंकणमभिमंत्र्य प्र
तिष्ठापयेत् वरहस्ते तन्मातृहस्ते च बध्वा सुरक्षितं कुर्यात् चतुर्थीकर्मदिवसे मोच
येत् कंकणमध्यस्थ दूर्वासर्षपाङ्कुराण्येव बालकं चूतपल्लवाः हरिद्राखण्डसिद्धा
र्थ त्रिशिखिपत्रोरगत्वचः कंकणे मध्यस्थेताः कौतुकाख्या नव स्मृताः ततो ब्राह्म-
णान् भोजनदक्षिणादिभिः संतोष्य ततः एकं ज्योतिर्विदं सुशीलं मंगलादिद्रव्यस
हितं घटिकापात्रयुतं पुरुषं विवाहलग्ननिश्चयार्थं कन्यापितृगृहं प्रति प्रथमं प्रे
षयेत् ततो वरं सालिकाहारं भोजयित्वा नेदिष्टे वधूगृहे दिवाविवाहलग्ने च भोज
यित्वा सर्वां विवाहसामग्रीं उपकल्पयित्वा वरं रक्ततूल कंचुकोष्णीष कटिवेष्टो
त्तरीय कुण्डलग्रैवेयकाद्यलंकार मुकुटादिभिरलङ्कृत्य शिबिकादियानमा
रोहयित्वा उपकल्पितां सर्वां विवाहसामग्रीं अग्रतः कृत्वा वस्त्रालंकारादिभूषित
मुदितबान्धवापुरतः सपुरोहितादि द्विजो मंगलतूर्यघोषेण कन्यापितृगृहं व्रजे
त् अथ कन्यापिता मार्गागतं वरं श्रुत्वा उपकल्पितां वरपूजासामग्रीं स्वसविधेऽत्रा
नीय स्वलिप्तायां भुवि उपविश्य त्रिराचम्य प्राणानायम्य कलशादिविधिनाकल्

र्थं संस्थाप्य तत्र गृहानावाह्य सम्पूज्य वरागमनं प्रतीक्षेत् अथ वरस्य पिता मार्गागतस्य वर
स्य जनतादिवृत्तांतं निवेदनार्थं सफलदधिपात्रसहितं सौम्यवेषं मनुष्यद्वयं वराभ्यंगायशि
सृ हरिद्रारंजित तैलकुसुम्भकं कतिकापट्टसूत्रसहितं नापितादिकं च प्रेषयति ततः कन्यापिता
पितृप्रेषितं गृहीत्वा मनुष्यो मनुष्याणां वा अर्चां कृत्वा यथाशक्तितद्योग्यद्रव्यं दत्वा
सुभोज्येन भोजयित्वा स्वयमपि स्वीयमाप्तं मनुष्यद्वयं फलसहितं वरस्य शीघ्रमाकारणा
र्थं प्रेषयति ततः कन्यापिता निजमंदिराद्दूरागतं समाजसमध्ये स्थितं वरं विलोक्य
जनतया सह वरमानेतुं कतिचित्पदानि गत्वा द्वारमानाय्य द्वारे यथाशक्ति वराध्युषित
यानं चोढ्वा वरं यानादुत्तार्य वरहस्तात् श्रीफलादि सादरं गृहीत्वा स्वानीय स्वस्तिका
दिशोभितायां भद्रासनाख्यां शुद्धायां भूमौ स्वासने प्राङ्मुखमुपवेश्य स्वयमुदङ्मु
ख उपविशेत् वरस्य दक्षिणत आचार्यः आचार्यो वरस्य पादप्रक्षालनार्थं पात्रस्
गं प्रयच्छति मंत्रः ॐ आपद्घनध्वांतसहस्रभानवः समीहितार्थार्पणकामधे
नवः समस्ततीर्थांबु पवित्रमूर्तयो रक्षन्तु मां ब्राह्मणपादपांसवः १ समस्तसंपत्
समवाप्तिहेतवः समुत्थितापत्कुलधूमकेतवः अपारसंसारसमुद्रसेतवः पुनन्तु मां ब्रा
ह्मणपादपांसवः २ आधिव्याधिहरं नृणां मृत्युदारिद्र्यनाशनम् श्रीपुष्टिकाम
दं वन्दे विप्रश्रीपादपंकजम् ३ इत्याचार्यो वरस्य पादप्रक्षालनं कृत्वा ततः कन्या
पिता आचम्य प्राणानायम्य अर्घ्यं संस्थाप्य प्रथमं वाग्दानसंकल्पं कुर्यात्

एम्मः
७८

अद्येहेत्यादि अमुकराशिरमुकशर्म्माहं करिष्यमाणकन्यादानांगत्वेन वाग्दानं करिष्ये इति संकल्प्य कुंकुमाक्तानि पंच पूगीफलान्यादाय अमुकगोत्रो अमुकप्रवरो अमुकवेदान्तर्गतामुकशाखाध्यायी अमुकशर्म्माहं अमुकगोत्रस्यामुकशर्म्मणः प्रपौत्राय अमुकशर्म्मणः पौत्राय अमुकशर्म्मणः पुत्राय अमुकशर्म्मणे विष्णुस्वरूपिणे कन्यार्थिने वराय अमुकगोत्रस्यामुकप्रवरस्यामुकवेदान्तर्गतामुकशाखाध्यायिनो अमुकशर्म्मणः प्रपौत्रीं अमुकशर्म्मणः पौत्रीं अमुकशर्म्मणः पुत्रीं अमुकनाम्नीं श्रीरूपिणीं वरार्थिनीं कन्यां ज्योतिर्विदादिष्टे मुहूर्ते तुभ्यं दास्ये तत्प्रतिग्रहार्थं एभिर्गंधाक्षतपुष्पपूगीफलद्रव्यभूषणाद्युपचारैस्त्वामहं वृणे वृतोस्मीति प्रत्युक्तिः इति वाग्दानम् ततः पुनरर्घं संस्थाप्य वरणसंकल्पं कुर्य्यात् अद्येहेत्यादि अमुकगोत्रो अमुकराशिरमुकशर्म्माहं करिष्यमाणकन्यादानप्रतिग्रहार्थं द्वारदेशागतस्य पूजनपूर्वकं वरणं करिष्ये तत्पूर्वांगत्वेन वरकन्ययोः पाणिग्रहणकर्म्मणि आचार्य्यकर्म्मकर्त्तुं आचार्य्यस्य पूजनपूर्वकं वरणं च करिष्ये भूमिदेवेत्यर्घं दत्वा गंधद्वारामिति गंधं नमोस्त्वनन्तायेति अक्षतपुष्पैः सम्पूज्य सम्पादिताङ्गेनार्घेण आचार्य्यसम्मुखः अर्घोर्घोर्घः प्रतिगृह्यताम् ॐ अहं प्रतिगृह्णामीत्याचार्य्यः प्रतिब्रूयात् ततः कन्यापिता वरणसामग्रीं करे कृत्वा एभिर्गंधाक्षतपुष्पपूगीफलयज्ञोपवीतद्रव्यवासोलंकरणपुष्पमालाभिर्वरकन्ययोर्विवाहकर्म्मणि आचार्य्यकर्म्म कर्त्तुं आचार्य्यत्वेन त्वामहं वृणे आचार्य्यस्य ततः प्रति

रस्त्र
१०

गृहस्य वृतोस्मीति प्रतिब्रूयात् आचार्य्येस्तु यथास्वं गो इति सम्प्रार्थ्य पुनरर्घं दद्यात्
अर्घोर्घोर्घः प्रतिगृह्यताम् अहं प्रतिगृह्णामि इति ततः कन्यापिता सम्पादित मधुपर्कमर्घं
हस्तयोः कृत्वा उत्थाय वराचार्य्याभिमुखस्तिष्ठेत् तत आचार्य्यप्रमुखाः वरचार्य्यास
मेनं मन्त्रं यथाश्रुत मुखैः पठेयुः ॐ अयं वरं वृणीते बलवद्धु वै देवा एतस्य गृहस्य हो
मे प्रपन्नंतिति तस्मादेनं वर ७ समृद्धयति क्षिप्रेण ऽयं गृहं जुहु कुर्यादिति तस्माद्वरं वृणी
ते १ अयं वरं वृणीते ह्यस्य हये फन्चसुकुमारो वरं वृणीते सास्मेसर्वसमृद्धयते तं
स्माद्वरं वृणीते २ अथ वाराह्या ऽउपानहा ऽउपमुञ्चते अग्नेर्होवै देवा घृतकुम्भं
प्रवेशयाञ्चक्रुः ततो वराहः संबभूव तस्माद्वाराहो मेदुरो घृताद्धि संबभूव तस्माद्वार
हे गावः सञ्जानते स्वमेवैतद्रसं सञ्जानते तत्पशूनां वै तद्रसे प्रतितिष्ठति तस्मा
द्वाराह्या ऽउपानहा ऽउपमुञ्चते ३ स ऽआजगाम गौतमो यत्र प्रवाहणस्य जैवले
रास तस्मादासनमाहार्य्योदकमाहारयाञ्चकार अस्माकमर्घ्यं चकार सहोवाच
वरं भवते गौतमाय दद्म इति सहोवाच प्रतिज्ञातो म एष वरो यां तु कुमारस्यान्ते
वाचमभाषत तां मे ब्रूहीति सहोवाच दैवेषु वै गौतम तद्वरेषु मानुषाणां ब्रूहीति
सहोवाच विज्ञायते हास्ति हिरण्यस्यापात्तं गा ऽअश्वानां दासीदासानां पत्नी वारा
णां परिधानानां मा नो महानपर्य्यन्तस्याप्यवदान्यो भूदिति स ह सर्वे गौतमतीर्थे
नोषुमास ऽइत्युपैम्यहं भवन्तमिति वाचा ह स्मैव पूर्व उपयन्ति सहोपायन

रामः
८०

प्रदातव्यं

नकीर्त्यो उवाचवाचा स्वधाच ४ इतिपठतेवरायअर्घ्यंगमर्घंनिवेदयेत् यथा अद्भिः
क्षीरैः कुशाग्रैश्च दध्याक्षततण्डुलैः यवैः सिद्धार्थकैश्चैव अष्टांगोर्घः प्रकीर्तितः अष्टा
गानितु नाभौ हस्ते स्कन्धे शिरसि पादयोः जानुभ्यां मुखे चैव अष्टांगोर्घः प्रकीर्त्तितः
अर्घदानमन्त्रः आगतोसि वरश्रेष्ठ सर्वकामार्थसिद्धये प्रतिगृह्णस्वमेआसि अर्घंगृह्ण
नमोस्तुते ॐ असौयस्ताम्रो ऽअरुण ऽउतबभ्रुः सुमङ्गलः येचैनꣳरुद्रा ऽअभितो
दिक्षुश्रिताः सहस्रशो वैषाꣳहेडईमहे १ ॐ असौयोवसर्पति नीलग्रीवोविलो
हितः उतैनङ्गोपा ऽअदृश्रन्नदृश्रन्नुदहार्य्यः सदृष्टो मृडयातिनः २ एवमर्घंदत्वा नमो
स्त्वनन्तायेति गन्धाक्षतपुष्पमालादिभिर्वरंसम्पूज्य वरणसामग्रीं हस्ते गृहीत्वा ए
भिर्गंधाक्षतपुष्पपूगीफल दूर्वायज्ञोपवीत ताम्बूल पादुकोपानह पुष्पमालो
लोमकंचुक कटिवेष्टोपसंव्यान हस्तभूषणकर्णविभूषण वरमुद्रिकादिभिः करिष्य
माण कन्यादानप्रतिग्रहार्थं अमुकगोत्रं अमुकप्रवरं अमुकशाखिनं अमुकवे
दाध्यायिनं अमुकशर्माणं विष्णुस्वरूपिणं कन्यार्थिनं वरं वरत्वेन त्वामहं वृणे
वृतोस्मीति वरः प्रतिवदेत् ततो वरः वस्त्रयज्ञोपवीतभूषण पुष्पमाला वरमुद्रिका
धारणंविधाय सुचक्षाहमंत्रंजपेत् ॐ सुचक्षाहमक्षिभ्यां भूयासꣳ सुवर्चामुखे
न सुश्रुत्कर्णाभ्यांभूयासम् इति ततआचार्यः वरस्य उत्थाय यजमानामातिलका
शीर्वादादिकं कुर्यात् मंत्रास्तु ॐ अग्नेयत्वामहं यशोदसात् सोमृतत्वम

शीय ऽ आयुर्दात्र ऽ एधि मयो मह्यं प्रतिगृहीत्रे १ ॐ रुद्राय त्वा मह्यं वरुणो ददातु सो
ऽमृतत्वमशीय प्राणो दात्र ऽ एधि मयो मह्यं प्रतिगृहीत्रे २ ॐ बृहस्पतये त्वा मह्यं
वरुणो ददातु सो ऽमृतत्वमशीय त्वग्दात्र एधि मयो मह्यं प्रतिगृहीत्रे ३ ॐ यमाय
त्वा मह्यं वरुणो ददातु सो ऽमृतत्वमशीय हयो दात्र एधि मयो मह्यं प्रतिगृहीत्रे ४
ॐ को दात् कस्मा ऽ अदात् कामो ऽदात् कामायादात् कामो दाता कामः प्रतिगृहीता कामैत
त्ते इति मन्त्राच्छ्रियं प्रतिगृह्य दास्यादिभिः सुवासिनीभिर्वरस्य महानीराजनं कारयेत्
इति पूर्व्वार्धविधिः ततउभयपक्षीया बान्धवाः पुरस्सरं स्वस्तिवाचनं पठन्तो विवाह
शालायां प्रविशेयुः ततः कन्यापिता वरं पाण्डुकंबला स्तृतस्थाने समुपवेश्य यथा
र्थं चोक्तिलकं कृत्वा सत्यवसरे वरपित्रादीनां मन्येमानेदितृबांधवादीनां च गं
धमाल्यादिभिः पूजनं विधाय सुखोपविष्टान्कुर्य्यात् ततः प्राङ्मुखं वरं पश्चि
माभिमुखीं कन्यां समुपवेश्य स्वयं दाता उदङ्मुखो भूत्वा अपेक्षितां विवाह
सामग्रीं यथास्थानमासाद्य रक्तकंबलादिना अन्तःपटं विधाय स्वासन उपवि
श्य मधुपर्केणायरमर्चयेत् दीपं प्रज्वाल्य आचम्य अर्घ्यं संस्थाप्य प्राणानायाम्य
कृत्वा अद्येत्यादि संकीर्त्य अमुकगोत्रोऽमुकशर्म्माऽहं कन्यादानप्रतिग्रहार्थं
गृहागतं स्नातकं वरं मधुपर्केणार्चयिष्ये तथा वरोऽपि अर्घ्यं संस्थाप्य अमुक
गोत्रोऽमुकशर्म्माऽहं धर्मप्रजात्यर्थं यजुःशाखोक्तविधिना विवाहकर्म्म करिष्ये

रामः
८१

इतिसंकल्प्य मधुपर्कंगृह्णीयात् मधुपर्कविधिस्तु परशाखोक्तः कार्यः अथय
जमानः पीठमासनमाहार्य्यमाह साधुभवानास्तामर्चयिष्यामो भवंतमिति ॐ अर्च
यत इति परस्योक्तिः ततो वक्ष्यमाणाः विष्टरं पाद्यं पाद्यार्थमुदकं अर्घ्यं आचम
नीयं मधुपर्कं दधिमधुघृतं अपिहितं कांस्येनन्यस्तं कांस्ये तत्समीपमानयेति
अथयजमान एकंविष्टरमादाय विष्टृति यजमानपत्नीयोन्यः कश्चि ब्राह्मणो
विष्टरो विष्टरो विष्टरः इति त्रिः श्रावयति प्रतिगृह्यतामिति सकृदुक्त्वा यजमानो
न्यस्यहस्तयोर्ददाति वरश्च प्रतिगृह्णामीत्युक्त्वा उदगग्रं विष्टरं तूष्णीमादाय व
र्ष्मोस्मीत्यस्याथर्वणऋषिः अनुष्टुप् छंदो विष्टरो देवता उपवेशने विनि० ॐ वर्ष्मोस्मि
समानानामुद्यतामिव सूर्यः इमंतमभितिष्ठामि योमाकश्चाभिदासति अनेन
मन्त्रेण विष्टरमुदगग्रमासनेनिधाय तदुपरि उपविशति ततः पाद्यं २ प्रतिगृह्य
तामिति त्रिः श्राविते वरः प्रतिगृह्णामीत्युक्त्वा प्रतिगृह्य तत्पात्रं भूमौ निधाय अ
ञ्जलिना जलमादाय दक्षिणं पादं प्रक्षालयति विराजोदोहोसीति प्रजापति
र्ऋषिर्यजुश्छन्दः आपो देवता दक्षिणपादप्रक्षालने विनियोगः ॐ विराजोदो
होसि विराजोदोहमशीय मयि पाद्यायै विराजो दोहः इति मन्त्रेण प्रथमं दक्षि
णं पादं प्रक्षाल्य अनेनैव वामं पादं प्रक्षालयेत् क्षत्रियादीनां तु वामं प्रथमम्

अत्रावसरे यथाशक्ति कलशद्रव्यं दद्यात् तद्द्रव्यमानीय अद्येहामुकोहं दशायाम-
न्तर्दशायां गोचरे अष्टकवर्गे सर्वतोभद्रे नेष्टस्थाने वर्षफलेपि वा यत्र कुत्र स्थान-
स्थितानां आदित्यादिनवग्रहाणां दुष्टानां दुष्टदोषोपशान्त्यर्थं शुभानां शुभफ-
लाधिक्यप्राप्तये इदं सुवर्णं सुवर्णनिष्क्रयीभूतं द्रव्यं वा कन्यापक्षीयपुरोहि-
ताय दास्ये इति कलशद्रव्यं दत्वा पुनर्द्वितीयं विष्टरं प्रतिगृह्णीयात् ॐ विष्टरो
विष्टरो विष्टरः प्रतिगृह्यतामित्युक्ते वरः अहं प्रतिगृह्णामीत्युक्त्वा पूर्ववद्वर्ष्मोस्मी-
ति मन्त्रेण आसने प्रागग्रं पादयोरधस्तान्निदधाति ततो यजमानः अर्घोर्घोर्घः
प्रतिगृह्यतामिति वदेत् वरः अहं प्रतिगृह्णामीत्युक्त्वा प्रतिगृह्य आपःस्थेति
प्रजापतिर्ऋषिरनुष्टुप् छं० आपो देवता अर्घग्रहणे वि० ॐ आपः स्थयुष्मा-
भिः सर्वान्कामान्वाप्नुवान् वान् इत्यर्घमभिमन्त्रयते अग्रिममन्त्रेणाथवा समु-
द्रमित्यर्घेण ऋषिरनुष्टुप् छ० आपो देवता अर्घाभिमन्त्रणे विनियोगः
ॐ समुद्रं वः प्रहिणोमि स्वां योनिमभिगच्छत अरिष्टास्माकं वीरा मा परासे-
चि मत्पयः इति अथ आचमनीयं ३ प्रतिगृह्यतां वरश्च प्रतिगृह्णामीत्युक्त्वा
हस्ताभ्यां प्रतिगृह्य आमागन्निति परमेष्ठी ऋषिर्बृहती छन्दः आपः देवता
आचमने वि० ॐ आमागन्यशसा सꣳसृज वर्चसा तम्मा कुरु प्रियं प्रजानां।

माधिपतिं भूतानामरिष्टं तनूनाम् इतिमन्त्रेणमक्कदाचमन ततः तूष्णींस्यातो यमनंकु
र्यात् अथ मधुपर्को मधुपर्को मधुपर्कः प्रतिगृह्यतामित्युक्त्वा दधिमधुघृतं कांस्य
पात्रस्थापितं कांस्येनपिहितं मधुपर्कं निवेदयति वरश्च प्रतिगृह्णामीत्युक्त्वा यजमान
हस्तोद्घाटितं मधुपर्कमीक्षमाणो मंत्रं पठति मित्रस्य त्वा इति बृहस्पतिर्ऋषिर्यजुश्छन्
दो मधुपर्को देवता मधुपर्कप्रेक्षणे वि० ॐ मित्रस्य त्वा चक्षुषा सर्वाणि भूतानि समी
क्षन्ताम् मित्रस्य चक्षुषा सर्वाणि भूतानि समीक्षे मित्रस्य चक्षुषा समीक्षामहे इति
प्रतीक्ष्य देवस्य त्वेति बृहस्पतिर्ऋषिः यजुश्छन्दः सविता देवता मधुपर्कग्रहणे वि०
ॐ देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यां प्रतिगृह्णामि इत्युक्त्वा
मधुपर्कपात्रं गृहीत्वा स्ववामकरे निधाय दक्षिणहस्तानामिकया त्रिः प्रयौवल
ति मिश्रयति नमः श्यावास्येति प्रजापतिर्ऋषिः यजुश्छन्दः सविता देवता मिश्रणे वि०
ॐ श्यावास्यायान्नशने यत्त आविद्धं तत्ते निष्कृन्तामि इतिमन्त्रेण मधुपर्कं सकृ
त्प्रदक्षिणमालोड्य अङ्गुष्ठानामिकाभ्यां सकृद्भूमौ बहिर्निक्षिपति एवं द्विवारमा
लोडनं निक्षेपणं च कृत्वा ततः त्रिः प्राश्नाति यन्मधुन इति कुत्स ऋषिर्जगती छ
न्दो मधुपर्को देवता मधुपर्कप्राशने विनियोगः ॐ यन्मधुनो मधव्यं परमꣳ रूपमन्ना
द्यं तेनाहं मधुनो मधव्येन परमेण रूपेणान्नाद्येन परमो मधव्योऽन्नादोऽसानि इति

क्र. वि.

अनामिकाङ्गुष्ठाभ्यां प्राश्नाति एवं पुनर्द्विवारं मंत्रवत्प्राशनम् मधुवातानृतायते इत्यादिति
सृभिर्ऋग्भिः प्रत्यृचं प्रतिमंत्रं वा त्रिः प्राशनं कृत्वा प्राशितशेषं शिष्याय पुत्राय वोत्तरत
आसीनाय दद्यात् सर्वं वा प्राश्नीयात् पूर्वस्यां दिशि असंचरे पात्रं क्षिपेत् ततः आचम्य प्राणा
नायम्य अंगान्युपस्पृशति यथा दक्षिणाकराग्रेण संहताभिस्तिसृभिः तर्जनी मध्यमा
नामिकाभिः वाङ्म आस्येस्तु इति मुखं स्पृशेत् अंगुष्ठप्रदेशिनीभ्यां नासोर्मे प्राणो-
स्त्विति नासिकारंध्रम् अंगुष्ठप्रदेशान्यनामिकाभिः अक्ष्णोर्मे चक्षुरस्त्विति चक्षु
षी तथैव कर्णयोर्मे श्रोत्रमस्त्विति कर्णौ संहतांगुल्यग्रे बाह्वोर्मे बलमस्त्विति बा
हू असंहतांगुलिभ्यां पाणिभ्यां ऊर्वोर्मे ओजोस्त्विति युगपदूरू अरिष्टानि मे अंगा
नि सन्तु तनूस्तन्वा मे सह इति शिरः प्रभृति पादपर्यन्तं आलभेत् ततो द्विराचामेत्
ततो यजमानः खड्गप्रतिनिधिं कुशतरुमादाय गौर्गौर्गौः आलभ्यतामित्याह प
रश्चमालभ्यतामित्युक्त्वा मंत्रं पठेत् मातारुद्राणामिति ब्रह्मा ऋषिस्त्रिष्टुप्छ
न्दो गौर्देवता गोरभिमंत्रणे विनियोगः ॐ मातारुद्राणां दुहिता वसूनां स्वसादि
त्यानाममृतस्य नाभिः प्रणुवोचं चिकितुषे जनाय मा गामनागामदितिं वधिष्ट
मम अमुकयजमानस्य च पाप्मा हतः इत्युपांशु उत्सृज तृणान्यत्तु इत्युच्चैर्ब्रूयात्
ततः कृष्णपक्षस्योत्सर्जनस्यालम्भनम् कलौ गवालम्भनस्य निषिद्धत्वात् गोनि
ष्क्रयीभूतसुवर्णदाने तन्निष्क्रयीभूतद्रव्यदानं वा उत्सर्गः तत्र संकल्पः अद्ये

एमः
२

इत्यादि-अमुकोहं मधुपर्कोपयोगि गोत्सर्गकर्म्मणः साद्गुण्यार्थं गोप्रत्याम्ना
यीभूतं सावर्णं द्रव्यम्या ब्राह्मणाय दास्ये ॐ तत्सत् इति संकल्प्य ब्राह्मणाय द
द्यात् इति मधुपर्कविधिः अस्मिन्नवसरे कश्चिद्वरपक्षीयो ब्राह्मणो वहिःशाला
यामागत्य वेद्यां पञ्चभूसंस्कार पूर्वकमग्निं संस्थाप्य प्रतिष्ठापयेत् अग्निस्था
पनानन्तरं कन्यापिता वराय वस्त्रचतुष्टयं ददाति तत्र संकल्पः अद्येह अमुकश
र्म्माहं कन्यादानकर्म्मणः पूर्वाङ्गत्वेन वराय सद्रव्यं वस्त्रचतुष्टयं सम्प्रददे इति दद्या
त् वरश्च स्वस्तीत्युक्त्वा प्रतिगृह्य तेषु वस्त्रेषु वस्त्रयुग्मं कन्यायै प्रयच्छति वस्त्र
द्वयं स्वयं परिधत्ते तत्र प्रथमं कन्याया वस्त्रपरिधानमंत्रो जरां गच्छेति प्रजापतिर्ऋ
षिस्त्रिष्टुप्छन्दो वासो देवता वस्त्रपरिधाने विनियोगः ॐ जरां गच्छ परिधत्स्व वा-
सो भवा कृष्टीनामभिशस्तिपावा शतञ्जीवामि शरदः सुवर्च्चा रयिं च पुत्राननुसं
व्ययस्वायुष्मतीदं परिधत्स्व वासः अथोत्तरीयमंत्रः या अकृन्तन्निति प्रजापति
र्ऋषिस्त्रिष्टुप्छन्दः वासो देवता उत्तरीय परिधाने विनियोगः ॐ या ऽ अकृन्तन्नव
यन्या ऽ अतन्वत याश्च देवीस्तन्तूनभितो ततन्थ तास्त्वा देवी र्जरसे संव्ययस्वायुष्म
तीदं परिधत्स्व वासः अथ वरः स्वयं परिधत्ते परिधास्यै इत्यास्य परा ऋषिः पंक्ति
श्छन्दो वासो देवता वासः परिधाने विनियोगः ॐ परिधास्यै यशोधास्यै दीर्घायु
त्वाय जरदष्टिरस्मि शतञ्जीवामि शरदः पुरूची रायस्पोषमभिसंव्ययिष्ये अ

ग्रोत्तरीयं यशसामेत्याथर्वण ऋषिः पंक्तिश्छन्दो लिंगोक्ता देवता उत्तरीयपरिधाने वि॰
ॐ यशसामाद्यावापृथिवी यशसेन्द्राबृहस्पती यशोभगश्च माविदद्यशोमाप्रतिपद्य
ताम् ततो द्विराचमनम् अथ कन्यापिता कन्यावरौ परस्परं समञ्जयामिति प्रेष्य
यित्वा सम्मुखौ कुर्यात् ततो वरः सम्मुखीभूतः पठत्येवमंत्रं पठति समञ्जन्त्विति
आथर्वण ऋषिस्त्रिष्टुप्छन्दो लिंगोक्ता देवताः परस्परसमञ्जने वि॰ ॐ समञ्जन्तु
विश्वेदेवाः समापो हृदयानि नौ सम्मातरिश्वा सन्धाता समुदेष्ट्री दधातु नौ अथ
वरगोत्रप्रवरशाखादिज्ञानार्थं गोत्रोच्चारः कर्त्तव्यः तत्र प्रथमं कन्यापक्षीयः
आशीर्वादश्लोकं पठति जेतुं यस्त्रिपुरं हरेण हरिणा व्याजाद्बलिं बध्नता स्रष्टुं
वारिभवोद्भवेन भुवनं शेषेण धर्तुं धराम् पार्वत्या महिषासुरप्रमथने सिद्धादि
भिर्मुक्तये ध्यातः पञ्चशरेण विश्वविजये पायात्स नागाननः १ किं गोत्रस्य किं
प्रवरस्य किं शाखिनः किं वेदाध्यायिनः किं शर्मणः प्रपौत्राय किं गोत्रस्य
किं प्रवरस्य किं शाखिनः किं वेदाध्यायिनः किं शर्मणः पौत्राय किं गोत्रस्य
किं प्रवरस्य किं शाखिनः किं वेदाध्यायिनः किं शर्मणः पुत्राय आयु
ष्मते कन्यार्थिने विष्णुस्वरूपिणे किंनाम्ने वराय अथ वरपक्षीयो ब्राह्म
णः आशीर्वादं पठति कौपीनं परिधाय पन्नगपतिं गौरीपतौ श्रीपतेः शय्
यां समुपागते कमलया सार्द्धं स्थिते तस्यासने आयाते गरुडे ऽथ पन्नगप

तो त्रासाद्बहिर्निर्गते शम्भुं वीक्ष्य दिगम्बरं जलभुवः स्मेरं स्मितं पातु वः २ अमुकगोत्र
स्येत्यादि अमुकनाम्ने वराय किंगोत्रस्येत्यादि श्रीरूपिणीं वरार्थिनीं किंनाम्नीं
कन्यां अथ कन्यापक्षीयः पठेत् अत्तोर्णिन्दोर्नखा रतिकलहभग्नं च वलयं द्वयं
चक्रीकृत्य प्रहसितमुखी शैलतनया अवोचद्यं पश्य त्वयवत्स्यकितवः सा च गिरिजा
स च क्रोडा चन्द्राद्द्यानकिरणपूरिततनुः ३ अमुकगोत्रस्येत्यादि अमुकनाम्नीं कन्यां
किंगोत्रस्येत्यादि किंनाम्ने वराय अथ वरपक्षीयः आशीर्वादं पठेत् रासोल्लास
भरेणाविभ्रमभृता माभीरवामभ्रुवा अभ्यर्णं परिरभ्य निर्भरमुरः प्रेमान्धया राधयासा
धु त्वद्वदनं सुधामयमिति व्याहृत्य गीतस्तुति व्याजालिङ्गनचुम्बितः स्मितमनो
हारी हरिः पातु वः ४ अमुकगोत्रस्येत्यादि अमुकनाम्ने वराय किंगोत्रस्येत्यादि
श्रीरूपिणीं वरार्थिनीं किंनाम्नीं कन्यां अथ कन्यापक्षीयः पठेत् दिव्यं वारिकथं
यतः सरफनी मौलौ कथं पावको दीव्यं तद्धि विलोचने कथमहि दीव्यं स्रवाङ्गेन तव
तस्माद्द्यूतविधौ त्वयाद्य मुषितो हारः परित्यज्यता मित्थं शैलसुताविहस्य लपि
तः शम्भुः शिवायास्तु वः ५ अमुकगोत्रस्येत्यादि अमुकनाम्नीं कन्यां किंगोत्र
स्येत्यादि किंनाम्ने वराय अथ वरपक्षीयः पठेत् सानन्दं नन्दिहस्ताहतमुरजरवा
हूतकौमारबर्हि त्रासान्नासाग्ररन्ध्रं विशति फणिपतौ भोगसंकोचभाजि गंडोड्डीना
लिमाला मुखरितककुभस्ताण्डवे शूलपाणेर्वैनायक्यश्चिरं वो वदनविधुतयः पान्तु
चीत्कारवत्यः ६ अमुकगोत्रस्येत्यादि अमुकनाम्ने वराय किंगोत्रस्येत्यादि किं

क. वी.

नाम्नीं कन्याम् इति त्रिवारं शाखोच्चारं विधाय पक्षद्वये व्याशीर्वादश्लोकपाठः दूषवर्णाय स्वसूतिर्हि जगति विदिता रुक्मिणी धर्मपत्नी पुत्राः प्रद्युम्नमुख्या स्मरनगजितो यानं पक्षिराजः वृन्दारण्यविहारी व्रजपुरवनिता वल्लभा राधिकाद्या श्यक्रं विख्यातमूं संसजयति जगतां स्वस्तये नन्दसूनुः ७ कौशल्याविशदालवालजनितः सीतालतालिङ्गितः सिक्तः पंक्तिरथेन सोदरमहाशाखाभिः संवर्द्धितः रक्षस्तीव्रनिदाघपाटनपटुः छायाश्रितानन्दकृत् युष्माकं स विभूतयेस्तु भगवान् श्रीरामकल्पद्रुमः ८ इति पठित्वा कन्यापिता त्रिवारं ददाति २ वरं प्रतिवदेत् ततः पक्षद्वये शाखोच्चारदक्षिणासंकल्पः अद्येहेत्यादि अमुकशर्माहं विवाहकर्मणि द्विजद्वारा कारितस्य शाखोच्चारकर्मणः सांगतासिद्ध्यर्थं इमां दक्षिणां ब्राह्मणेभ्यो दास्ये ॐ तत्सत् दक्षिणां दद्यात् ततः लग्नसमागमप्राक्काले कन्यां वस्त्रभूषणादिभिर्भूषयित्वा गंधाक्षतपुष्पादिभिस्तां पूजयेत् ॐ श्रीश्च ते लक्ष्मीश्च· ॐ अम्बे अम्बिके· ॐ समल्ये· इतिमन्त्रैः कन्यां पूजयेत् अत्र कन्यादानलग्नानुरोधेन कन्यादानात्पूर्वं पश्चाद्वा आचाराः कोलिकाभरणं कुर्वन्ति अथ पाणिग्रहणे हे लग्निसमागते उभयपक्षयोः लग्नदानविधानम् वरपिता अद्येहामुकोहं अमुकगोत्रस्य वरस्य विवाहलग्नात् अष्टकुजस्थानस्थितानां ग्रहाणां दुष्टफलनिरास पूर्वक शुभफलप्राप्तये आदित्यादिनवग्रहाणां प्रीतये इदं फलवत्ताम्बूलं क्रमुकीसहितं द्रव्यमस्मै ब्राह्मणाय प्रदास्ये ॐ तत्सत् अथ कन्यापिता अद्येहेत्यादि अमुको

एमः
२

हं अमुकगोत्रो रस्याः कन्यायाः कन्यादानलग्नात् अन्यत्क्षमानम् दक्षिणां दत्वा इतिल
ग्नदानं विधाय ततः शंखघंटातूर्य्यमंगलघोषकुर्वत्सं प्राङ्मुखोपविष्टः कन्यापिता
प्रत्यङ्मुखोपविष्टायाः कन्यायाः दक्षिणहस्तांगुष्ठं गृहीत्वा प्राङ्मुखोपविष्टा
य वराय दातुं कन्यादानसंकल्पं कुर्य्यात् कुशतिलयवजलान्यादाय ॐ विष्णुः३ नमः
परमात्मने श्रीपुराणपुरुषोत्तमाय ॐ तत्सत् श्रीहंसस्वचित्सदानंदरूपिणो ब्रह्म
णो निर्वाच्य मायाशक्तिविजृम्भिता विद्यायोगात्कालकर्म्म स्वभावाविर्भूत मह
तत्वोदिताहंकारतृतीयोद्भूत वियदादिपंचेन्द्रियदेवता निर्म्मिताण्ड कटाह चतुर्द
शलोकात्मके लोके लीलयातन्मध्यवर्त्तिभगवतः श्रीनारायणस्यांगनाभिः क
मलोद्भूतेन सकललोकपितामहेन ब्रह्मणस्सृष्टिं कुर्वता तदुद्धरणाय प्रजापति
प्रार्थितेन महापुरुषरूपिणा श्वेतवाराहावतारेण ध्रियमाणायामस्यां भूर्लोक
संज्ञितायां धरित्र्यां सप्तद्वीपमण्डितायां क्षीराब्धि द्विगुणद्वीपवलयीकृत लक्ष
योजनविस्तीर्णे जम्बूद्वीपे भरतखण्डे स्वर्गस्थिताद्याशासितावतार गंगादिसरि
द्भिः पावितनिखिलजनपापेन शौनकादिमुनिकृत निवसति नैमिषारण्ये आ
र्य्यावर्त्ते पुण्यक्षेत्रे हिमवत्पर्वतैकदेशे श्रीभगवन्मार्त्तण्ड कृपापात्र कालचिन
यद्ध गंगवाराहवार्ष्यादि गणितायां परार्द्धादिसंख्यायां श्रीब्रह्मणो द्विती
यपरार्द्धस्य द्वितीययामे तृतीयमुहूर्त्ते श्रीश्वेतवाराहनाम्नि प्रथमकल्पे स्वायंभु

वस्वारोचिषोत्तम तामसरैवत चाक्षुषेति षण्मनूनामतिक्रम्यमाणे सम्प्रति सप्तमेवैव
स्वतमन्वन्तरे अष्टाविंशतिकलियुगस्य प्रथमचरणे श्रीमन्नृपतिविक्रमार्के समया
तीतसम्वत्सराणां समयेनातिक्रान्तानां प्रभवादीनामध्ये अमुकनामसम्वत्सरे अ
मुकायने अमुकर्त्तौ अमुकमासे अमुकपक्षे अमुकतिथौ अमुकवासरे अमुकना
मदिवसनक्षत्रे अमुकनाममहानक्षत्रे अमुकयोगे अमुकनामकरणे अमुकनाम
मुहूर्त्ते अमुकस्थसूर्य्ये अमुकस्थचन्द्रे भौ· बु·जी· भृके· शनौ· राहौ· अमुकस्थके
तौ एवंगुणविशेषणविशिष्टायां अस्यां शुभावस्थायां अमुकगोत्रो अमुकप्रवरो अ
मुकशर्म्माहं सपत्नीकोऽहं अमुकगोत्रस्यामुकप्रवरस्यामुकशाखिनो अमुकवे
दाध्यायिनो अमुकशर्म्मणः प्रपौत्राय अमुकशर्म्मणः पौत्राय अमुकशर्म्मणः
पुत्राय आयुष्मते विष्णुस्वरूपिणे कन्यार्थिने वराय अमुकनाम्ने वराय अमु
कगोत्रस्यामुकप्रवरस्यामुकशाखिनो मुकवेदाध्यायिनो मुकशर्म्मणः प्रपौ
त्रीं अमुकशर्म्मणः पौत्रीं अमुकशर्म्मणः पुत्रीं आयुष्मतीं श्रीरूपिणीं व
रार्थिनीं अमुकनाम्नीमिमां कन्यां यथाशक्त्यलंकृतां यथाशक्त्युपकल्पित
कौतुकयुतां प्रजापतिदैवत्यां पुराणोक्तशतगुणीकृत ज्योतिष्टोमातिरात्र
समस्तफलप्राप्तिकामः मम समस्तपितॄणां निरतिशयसानन्द ब्रह्मलोका
वाप्त्यादि कन्यादानकल्पोक्तफलावाप्तये अनेनवरेणास्यां कन्यायां उत्पाद

एमः

सिष्यमाणासंतत्याद्वादशावरान् पितॄन्पवित्रीकर्तुं आत्मनश्च श्रीलक्ष्मीनारायणप्रीतये देवाग्निगुरुब्राह्मणसन्निधौ अग्निसाक्षिकंतयासह धर्म्मचरणाय तुभ्यमहं संप्रददे प्रतिगृह्णातु भवान् इतिदाता उत्थाय सकुशाक्षतजलं कन्याहस्तं वरहस्ते समर्पयेत् कन्यापिता उत्थाय दानवाक्यं पठेत् कन्यां कनकसम्पन्नां कनकाभरणैर्युताम् दास्यामि विष्णवे तुभ्यं ब्रह्मलोकजिगीषया १ विश्वंभरः सर्वहिताः साक्षिण्यः सर्वदेवताः इमां कन्यां प्रदास्यामि पितॄणां तारणाय च २ गौरीं कन्यामिमां विप्र यथाशक्तिविभूषिताम् गोत्राय शर्म्मणे तुभ्यं दत्तां विप्रसमाश्रय ३ कन्या लक्ष्मीः समाख्याता वरोनारायणः स्मृतः तस्मात्कन्याप्रदानेन प्रीतोमे प्रीयतामिति ४ इतिकन्यादानवाक्यानि ततः कन्यां प्रार्थयेत् कन्ये ममाग्रतोभूयाः कन्ये मे देवि पार्श्वयोः कन्ये मे पृष्ठतोभूयाः त्वद्दानान्मोक्षमाप्नुयाम् इतिपठित्वा श्रीलक्ष्मीनारायणप्रीतये वरकन्ययोः पूजनं कृत्वा प्रार्थयेत् त्रैलोक्यपनाक्षेदेवेश सर्वभूतदयानिधे दानेनानेन सम्प्रीतः सदाशान्तिं प्रयच्छमे ततोवरः ॐ देवस्यत्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णोहस्ताभ्याम् प्रजापतये प्रतिगृह्णामि द्योस्त्वाददातु पृथिवीत्वाप्रतिगृह्णातु ॐ स्वस्तीत्युक्त्वा दक्षांगुष्ठं गृहीत्वा कामस्तुतिं पठेत् ॐ कोदात्कस्माऽअदात्कामोदात् कामायादात्कामोप्रतिगृहीता कामैतत्ते ततोदाता पुनः पठेत् कन्यां मम कुले जाता पालिता वत्सराष्टकम् तुभ्यं विप्र मया दत्ता पुत्रपौत्रविवर्द्धि

वि. क.
७

नी धर्मे चार्थे च कामे च नातिचरितव्या त्वया ॐ नातिचरामीति वरः प्रतिवदेत्
ततो दाता उपविश्य कन्यादानप्रतिष्ठां कुर्यात् तिलकुशयवजलान्यादाय अद्ये
ह अमुकोहं कन्यादानकर्मणः साङ्गतार्थं फलप्रतिष्ठासिद्ध्यर्थं इदं सुवर्णं अ
ग्निदैवतं वराय तुभ्यं सम्प्रददे तथा दास्यमानं धेनुकादिकं च वराय तुभ्यं सम्प्रददे
इति सुवर्णं दद्यात् वरश्च ॐ स्वस्तीति प्रतिवदेत् अथाचारात्कन्यापिता तदान्यबान्धवो
पि यथाशक्ति धेनुकल्पेन सुवर्णरजत ताम्रपित्तलपात्र गोमहिष्यश्व शय्या
दासीदासग्रामादिकं च वरकन्याभ्यां प्रयच्छन्ति केचिदेतद्धर्मान्वदन्ति तदे
शाचारतोऽवगंतव्यम् अथाचारात्शिष्टाचारपरंपराप्राप्तं उभयोर्वरकन्ययोरुत्त
रीयप्रान्तग्रन्थिकरणं मंगलद्रव्यसहितमामनन्ति तत्र द्रव्यपूगीफल सर्षपाक्षत
हरिद्राभिर्वरकन्ययोर्वस्त्राञ्चल ग्रन्थिं यज्ञोपवीतेन दृढं बध्वा कलशोपरि सं
स्थाप्य एतन्नशत्यादि ॐ भूर्भुवः स्वः अचलग्रन्थे सुप्रतिष्ठितो भव इति प्रति
ष्ठाप्य चतुर्थीकर्मदिवसे मोचयेत् ततो वरवध्वाः अंगुष्ठं त्यजेत् लग्नात्पूर्वम
सम्भवे अथावसरे होलिकाभरणं वा ततो यथाशक्ति धेनुकादिकं दद्यात् तत्र प्र
थमं कन्यापक्षे एकस्मिन्कांस्यपात्रोपरि सर्वफलानि संस्थाप्य वा तण्डुलपिष्ट
तिलमोदकादि निसद्रव्याणि संस्थाप्य फलानि द्राक्षादाडिमपूगीफलजातीफ
ल नारिंगनारिकेल कदलीफलबीजपूर जम्बूजम्बीर निम्बूफलाम्रफल पनस

रामः
७

मातृकुम्भैक दण्डोन्नरणि रौप्यादिकांस्यपात्रोपरिस्थापितानि पतिपुत्रवतीनां
स्त्रीणांहस्तेन कुमारी छोलिकां दद्यात् मन्त्रः ॐ याः फलिनीर्या ऽ अफला ऽ अ
पुष्पायाश्च पुष्पिणीः बृहस्पतिप्रसूतास्तानोमुञ्चन्त्वंहसः इति गृहीत्वा मंडप
ताभिरितिमंत्रंपठित्वा कन्यावरायप्रयच्छति अथकन्यापितावरपिताच आत्मीया
त् पंचसप्तलड्डुकानि सद्द्रव्याणिब्राह्मणेभ्योदद्यात् ततोवरपक्षेपि आचारप्रा
प्तं महालड्डूकादि छोलिकाभरणं कुर्य्यात् शाल्यादिपिष्टघटितलवंगैलामरि
च कर्पूरजातीफल जातीपत्र्यादि सुगंधिद्रव्यसंमिश्रित पिष्टतिलमहालड्डुका
नि अपूपशष्कुली सोहालिका फेणिकादिविविध पक्वान्नयुत सद्योघृत
पाचितानि रौप्यादिकांस्यपात्रोपरि स्थापितानि पतिपुत्रवती हस्तेन गृही
त्वाप्रयच्छेत् मंत्रः ॐ अन्नपते ऽन्नस्यनो धेह्यनमीवस्य शुष्मिणः प्रप्रदाता
रंतारिष ऽ ऊर्ज्जंनोधेहिद्विपदे चतुष्पदे गंतोपासांसि हरितपीतश्वेतरक्तनील
माञ्जिष्ठ कौसुम्भकाश्मीरयक्षकर्द्दम मृगमदादि नानारंगरंजितानि विचित्र
कार्पासकौशेय पट्टसूत्रतूलनस्वर्णसूत्राङ्कितानि नानादिग्देशजातानि बहुक्रय
क्रीतानि बहुमौल्यानि नानानामधेयानि दुकूलोत्तरीयकञ्चुकादीनि रौप्या
दिकांस्यपात्रोपरि स्थाप्य मंत्रः ॐ यदश्यावासउपस्तृणान्यधिवासं याहि

स्याभ्यस्मै संदानमयंतो पठ्ठी ॐ प्रियादेवभ्यां चामसेति परिधेयभूषणानि मणिमौ
क्तिकहीरक गारुत्मत मरकत पुष्परागनीलमहानीलेन्द्र वैदूर्यगोमेदादि महार्घवि
विधोपलशोभित स्वर्णरचितकटककेयूरपादांगुलीयककाञ्चीहारग्रैवेयककना
सिकाभरण तिलक तांटक स्वर्णांगुष्ठ कंकण करांगुलीयक बाहुबन्धकिरीटशिरः
पुष्पादीनि विविधस्वर्णशृंखला पट्टसूत्रग्रथितानि नानानामधेयानि भूषणानि
रौप्यादिकांस्यपात्रोपरि स्थाप्य मन्त्रः ॐ रूपेणवोरूपमभ्यागां तुथोवोविश्ववेदा
विभजतु ऋतस्यपथाप्रेत चंद्रदक्षिणाविस्वः पश्यव्यंतरिक्षं यतस्वसदस्यै १ ॐ
स्वर्णघर्म्मः स्वाहा ॐ स्वर्णार्कः स्वाहा ॐ स्वर्णज्योतिः स्वाहा स्वर्णसूर्यः स्वाहा
इतिकौलिकाभरणम् अथकन्यापितादक्षिणासंकल्पं कुर्यात् अद्येहेत्यादि
अमुकगोत्रो अमुकोद्विरमुकशर्म्मा सपत्नीकोहं श्रुतिस्मृतिपुराणोक्त फला
वाप्त्ये श्रीलक्ष्मीनारायणप्रीतये कन्यादानकर्म्मणः साङ्गफलप्राप्त्यर्थं इमांभू
यसीं दक्षिणां नानानामगोत्रेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो दीनानाथेभ्यो नटनर्त्तकगाय
केभ्यश्च विभज्यदास्ये ॐ तत्सत् इतिसंकल्प्य ब्राह्मणेभ्योदक्षिणांदत्वा अभि
षेकतिलक मंत्रपाठादिकं कारयेत् अत्रावसरे गायंत्यो वृद्धाः पुरंध्र्यो वरदत्तानि
भूषणानि वासांसि च कन्यांपरिधापयंति सम्यक् शृंगारादिना भूषयंति च
अथवरः पित्राप्रदत्तामादाय निष्क्रामयति अस्यार्थः पित्राजनकेन प्रदत्तां संक

ल्यदत्तां आदाय प्रतिग्रहविधिना प्रतिगृह्य हस्ते गृहीत्वा गृहमध्यान्मंडपा द्वाग्निस
मीपंगन्तुं निष्क्रामतीति अथाग्नेः समीपंगच्छन्तौ वधूवरौ कन्यापिता परस्परं समीक्ष
ध्वामिति प्रेषेण समीक्षयति ततः प्रेषितो वरः समीक्षमाणां कन्यां अनुरागेण समीक्ष
माणः चतुरो मंत्रान्पठति अघोरचक्षुरित्यादीनां च तुर्णां मंत्राणां प्रजापतिर्ऋषि
स्त्रिष्टुप्छन्दः कुमारी देवता परस्परसमीक्षमाणे विनियोगः ॐ अघोरचक्षुरपतिघ्न्येधि
शिवा पशुभ्यः सुमनाः सुवर्चाः वीरसूर्देवकामा स्योना शन्नो भव द्विपदे चतुष्पदे १
ॐ सोमः प्रथमो विविदे गंधर्वो विविद उत्तरः तृतीयोग्निष्टे पतिस्तुरीयस्ते मनु
ष्यजः २ ॐ सोमोददद्गंधर्वाय गंधर्वोददग्नये रयिं च पुत्रांश्चादादग्निर्मह्यम
थो इमाम् ३ ॐ सा नः पूषा शिवतमामैरय सा न ऊरू उशती विहर यस्यामुशन्तः
प्रहराम शेपं यस्यामु कामा बहवो निविष्ट्यै ४ एवं मंत्र चतुष्टयं पठित्वा निष्क्रा
मणं कुर्यात् तत्र मंत्रः यदैषीत्याथर्वण ऋषिः अनुष्टुप्छन्दो लिंगोक्ता देवता
निष्क्रमणे विनियोगः ॐ यदैषि मनसा दूरं दिशोनुपवमानो वा हिरण्यपर्णो वै
कर्णः स त्वा मन्मनसां करोतु असौ अमुकी लक्ष्मीति सम्बुध्यन्तं नाम गृह्णीयात्
ततः स्वदक्षिणहस्तेन वध्वा वामकरं गृहीत्वा विवाहशालातो अग्निसमीपं गन्तुं
बहिर्निष्क्रामति अत्र निष्क्रमणप्रभृति आमूर्द्धाभिषेकात् कश्चिद्ब्राह्मणः जल
पूर्णकुम्भं स्कन्धे धृत्वा वाग्यत उत्तरतस्तिष्ठेत् अथ वरो वध्वाः सह बहिः शाला

मागत्याग्निं प्रदक्षिणीं कृत्य वधूं दक्षिणतः कृत्वा दक्षिणादेम तृणाङ्गुलिकां परेषा
प्रहृत्योल्लंघ्य दक्षिणपादमग्रतः कृत्वा उपविशति ततोयदक्षिणावस्थ त्रिः प्राणाना
मम्य वधूं दक्षिणत उपवेश्य अर्घ्यं संस्थाप्य प्रधानसंकल्पं कुर्य्यात् अद्येह
त्यादि अमुकगोत्रो अमुकराशिरमुकशर्म्माहं धर्म्मार्थकामसिद्धिद्वारा ॐतत्सत्
श्रीपरमेश्वरप्रीतये ब्राह्मविधिना पितृदत्तां इमां गौरीं कन्यां विवाहयिष्ये
तत्पूर्वाङ्गतया विवाहहोमकर्म्मणि कृताकृतावेक्षणाय ब्रह्मकर्म्म कर्त्तुं ब्रह्म
णः पूजनपूर्वकं वरणं च करिष्ये इति संकल्प्य भूमिर्देवायेति ब्रह्मणे अर्घ्यं
दत्वा गन्धाक्षतपुष्पैः सम्पूज्य वरणसामग्रीं करे कृत्वा एभिर्गंधाक्षतपुष्प
पूगीफलद्रव्यवासोभिः विवाहकर्म्मणि कृताकृतावेक्षणाय ब्रह्मकर्म्मक
र्त्तुं अमुकशर्म्माणं ब्रह्मत्वेन त्वामहं वृणे वृतोस्मीति प्रत्युक्तिः एवमुत्तरासने
वृतो ब्रह्मा पूर्वकल्पितदक्षिणासने उपविशेत् ततो ब्रह्मोपवेशनादि पर्य्यु
क्षणान्तं कर्म्म कुर्य्यात् ततः प्रणीताप्रणयनाद्याज्यासादनान्ते विशेषोपकल्प
नीयानि वस्तून्यासादयेत् शमीपलाशमिश्राः लाजाः आवरडोश्माल्लोहित
मानडुहं चर्म्म कुमारीभ्रातानवीनं शूर्पम् आलाञ्चोआलपद्व्यम् ततः पर्य्यु
क्षणान्तं कर्म्म कृत्वा यथोद्देवताभिध्यानं करोति अद्येह अमुकोहं विवाहकर्म्म
णायक्षे तत्र प्रजापतिमिन्द्रमग्निं सोममग्निं वायुं सूर्यं अग्निं वरुणावग्नि

वरुणावग्निं वरुणं सवितारं विष्णुं विश्वान्मरुतः स्वर्कान्वरुणमदितिं प्रजापतिं ऋताषाह
ऋतधामाग्निं गंधर्वं ४ ओषधीरप्सरसो मुदः २ संहितविश्वसामानं सूर्यं
गंधर्वं ४ मरीचीरप्सरस आयुवः २ सुषुम्णं सूर्यरश्मिं चन्द्रमसं गंधर्वं ४ नक्षत्राण्य
प्सरसो भेकुरीः २ इषिरं विश्वव्यचसं वातं गंधर्वं अपो अप्सरस ऊर्जः २ भुज्युं सु
पर्णं यज्ञं गंधर्वं ४ दक्षिणा अप्सरस स्तावाः २ प्रजापतिं विश्वकर्माणं मनो गंधर्वं ४
ऋक्सामान्यप्सरस एष्टीः २॥ ४२ चित्तं १ चित्तिं १ आकूतं १ आकूतिं १ विज्ञातं १ विज्ञातिं १
मनः शक्वरीं १ दर्शं १ पौर्णमासं १ बृहतं १ रथंतरं १ प्रजापतिं १ जयं १ इन्द्रं १ १५ अग्निं भू
तानामधिपतिं १ इन्द्रं ज्येष्ठानामधिपतिं १ यमं पृथिव्यानामधिपतिं १ वायुमंतरिक्ष
स्याधिपतिं १ सूर्यं दिवोधिपतिं १ चन्द्रमसं नक्षत्राणामधिपतिं १ बृहस्पतिं ब्रह्म
णोधिपतिं १ मित्रं सत्यानामधिपतिं १ वरुणमपामधिपतिं १ समुद्रं स्रोत्यानाम
धिपतिं १ अन्नं साम्राज्यानामधिपतिं १ सोममोषधीनामधिपतिं १ सवितारं
प्रसवानामधिपतिं १ रुद्रं पशूनामधिपतिं १ त्वष्टारं रूपाणामधिपतिं १ विष्णुं
पर्वतानामधिपतिं १ मरुतो गणानामधिपतीन् १ पितॄन् १ पितामहान् १ परान् १
अवरान् १ ततान् १ ततामहान् १ २२ अग्निं १ अग्निं १ अग्निं १ वैवस्वतं १ मृत्युं
चाज्येनाहं यक्ष्ये अत्रावसरे कन्यादत्ताभिध्यानं करोति अर्य्यमणमग्निं १
अर्य्यमणमग्निं २ अर्य्यमणमग्निं ३ भगं ४ लाजैरहं यक्ष्ये पुनर्वरः प्रजापतिं १

अग्निंस्विष्टकृतं २ यज्ञेनाहुयस्ते इदमाज्यं मयापरित्यक्तं यथादैवतमस्तु इमेला
जाश्च मयापरित्यक्ता यथादैवतमस्तु एवं कृत्वाग्न्याधानविधाय अग्निंप्रज्वाल्य वरए
नन्तइत्यादि ॐ भूर्भुवः स्वः योजकनामाग्ने स्त्र प्रतिष्ठितो भव वरदो भव ॐ अग्नि
प्रज्वलितं ॐ चत्वारि इतिमंत्राभ्यां अग्निध्यानादिनीराजनान्ते सम्पूज्य दक्षि
णोजान्वाच्य ब्रह्मणान्वारब्धो मनसाप्रजापतिंध्यात्वा आघारावाज्यभागौ जुहु
यात् ॐ प्रजापतये स्वाहा इदंप्रजापतये ॐ इन्द्राय स्वाहा इदमिन्द्राय ॐ अ
ग्नये स्वाहा इदमग्नये ॐ सोमाय स्वाहा इदंसोमाय ततोमहाव्याहृतिहोमः
कार्यः ततोदक्षिणासंकल्पः अद्येह अमुकगोत्रोऽमुकशर्म्मा सवधूकोऽहं
आघाराज्यभाग महाव्याहृति सर्वप्रायश्चित्तहोमस्य सांगतासिद्ध्यै इमांद
क्षिणां आचार्यब्रह्मभ्यां विभज्यदास्ये ॐ तत्सत् इतिदद्यात् आचार्यब्र
ह्मणौ च मन्त्राशिषंदद्याताम् यथा उत्तमोत्तमनुष्टिरेच कल्याणविहुना सह
तुष्टिपुष्टिकरोनित्यं उभयोः स्त्रीकुमारयोः इति अथराज्यभ्रंशहोमः ऋताषा
डिति प्रजापतिर्ऋषिर्यजुश्छन्दः ऋताषाड्धामाग्निर्गन्धर्वो देवता होमेवि०
ॐ ऋताषाडृतधामाग्निर्गन्धर्वः सनः इदंब्रह्मक्षत्रंपातु तस्मै स्वाहा वाट्
इदमृताषाहे ऋतधाम्नेऽग्नयेगन्धर्वाय पुनः ऋताषाडिति प्रजापतिर्ऋ
षिर्यजुश्छन्दः ओषधयोऽप्सरसोमुदोदेवता हो० ॐ ऋताषाडृतधामाग्नि

एम्ह
८०

गंधर्वं स्तस्यौमधयो ऽप्सरसो मुदो नामताभ्यः स्वाहा इदमोषधीभ्यो ऽप्सरोभ्यो मु
द्भ्यः संहित इति प्रजापतिर्ऋषिः यजुश्छन्दः संहितो विश्वसामा सूर्यो गंध
र्वो देवता होमे वि० ॐ संहितो विश्वसामा सूर्यो गंधर्वः स न इदं ब्रह्म क्षत्रं
पातु तस्मै स्वाहा वाट् इदं संहिताय विश्वसाम्ने सूर्याय गंधर्वाय पुनः सं
हित इति प्रजापतिर्ऋषिर्यजुश्छन्दः मरीचयो ऽप्सरस ऽआयुवो नामताभ्यः
स्वाहा इदं मरीचिभ्यो ऽप्सरोभ्य आयुभ्यः सुषु सुम्णा इति प्रजापतिर्ऋषि
र्यजुश्छन्दः सुषुम्णः सूर्यरश्मिश्चन्द्रमा गंधर्वो देवता हो० ॐ सुषुम्णः सूर्य
रश्मिश्चन्द्रमा गंधर्वः स न इदं ब्रह्म क्षत्रं पातु तस्मै स्वाहा वाट् इदं सुषुम्णाय
सूर्यरश्मये चन्द्रमसे गंधर्वाय पुनः सुषुम्णा इति प्रजापतिर्ऋषिर्यजुश्छन्दः
नक्षत्राण्यप्सरसो भेकुरयो देवता हो० ॐ सुषुम्णः सूर्यरश्मिश्चन्द्रमा गंधर्व
स्तस्य नक्षत्राण्यप्सरसो भेकुरयो नामताभ्यः स्वाहा इदं नक्षत्रेभ्यो ऽप्सरोभ्यो
भेकुरीभ्यः इषिर इति प्रजापतिर्ऋषिर्यजुश्छन्दः इषिरो विश्वव्यचा वातो गं
धर्वो देवता हो० ॐ इषिरो विश्वव्यचा वातो गंधर्वः स न इदं ब्रह्म क्षत्रं पातु त
स्मै स्वाहा वाट् इदमिषिराय विश्वव्यचसे वाताय गंधर्वाय पुनरिषिर इति
प्रजापतिर्ऋषिर्यजुश्छन्दः आपो ऽप्सरस ऊर्जो देवता होमे वि० ॐ इषिरो वि

श्री

ष्व्यचावातोगंधर्व्वः स्तस्यापोप्सरस ऊर्ज्जोनामताभ्यः स्वाहा इदमद्भ्योप्सरोभ्य
ऊर्ग्भ्यः भुज्युरिति प्रजापतिर्ऋषिर्यजुश्छन्दः भुज्युस्सुपर्णो यज्ञोगंधर्व्वोदेव
ताहो० ॐ भुज्युः सुपर्णो यज्ञोगंधर्व्वः स्तनइदं ब्रह्मक्षत्रंपातु तस्मैस्वाहावाट्
इदंभुज्यवेसुपर्णाय यज्ञायगंधर्व्वाय पुंनः भुज्युरितिप्रजापतिर्ऋषि यजु
श्छन्दो दक्षिणाप्सरसस्तावा देवताहोमेवि० ॐ भुज्युः सुपर्णो यज्ञोगंधर्व्व
स्तस्यदक्षिणाप्सरसस्तावानामताभ्यः स्वाहा इदंदक्षिणाभ्योप्सरोभ्य स्ता-
वाभ्यः प्रजापतिरितिप्रजापतिर्ऋषि र्यजुश्छन्दः प्रजापतिर्व्विश्वकर्म्मामनो
गंधर्व्वोदेवताहोमेविनियोगः ॐ प्रजापतिर्व्विश्वकर्म्मा मनोगंधर्व्वः स्तनइदं
ब्रह्मक्षत्रंपातुतस्मैस्वाहावाट् इदंप्रजापतयेविश्वकर्म्मणे मनसे गंधर्व्वाय
पुंके प्रजापतिरिति प्रजापतिर्ऋषि र्यजुश्छन्दः ऋक्सामान्यप्सरसो एष्टृ
योदेवताहोमेवि० ॐ प्रजापतिर्व्विश्वकर्म्मा मनोगंधर्व्वस्तस्य ऋक्सामा
न्यप्सरस ऽ एष्टयोनामताभ्यः स्वाहा इदमृक्सामभ्योप्सरोभ्य एष्टीभ्यः
अत्रान्विदक्षिणा अद्येह अमुकगोत्रो सपत्नीकोऽहं कृतैतद्राष्ट्रभृद्धोम
स्य साङ्गफलप्राप्तये साद्गुण्यार्थं इमांदक्षिणां आचार्यब्रह्मभ्यां
यथांशेनदास्ये ॐ तत्सत् मन्त्रपाठः गोविन्दोगोकुलेशोथ गोपीभिर्वहेः

रामः
९१

सह तुष्टिपुष्टिकोनित्य शुभयोः स्त्रीकुमारयोः इति राष्ट्रभृद्धोमः अथ जयाहोमः चित्तं चेत्यादीनां त्रयोदशानां मंत्राणां परमेष्ठी ऋषिर्यजुश्छन्दः चित्तादयो मंत्रोक्ता देवताः प्रतिमंत्रं होमे विनियोगः अन्यञ्च चित्तं चेति परमेष्ठी ऋषिर्यजुश्छन्दः चित्तं देवता होमे० ॐ चित्तं च स्वाहा इदं चित्ताय ॐ चित्तिश्चेति परमेष्ठी ऋषिर्यजुश्छन्दः चित्तिर्देवता होमे वि० ॐ चित्तिश्च स्वाहा इदं चित्त्यै आकूतं चेति परमेष्ठी ऋषिर्यजुश्छन्दः आकूतं देवता होमे वि० ॐ आकूतं च स्वाहा इदमाकूताय आकूतिश्चेति परमेष्ठी ऋषिर्यजुश्छन्दः आकूतिर्देवता हो० ॐ आकूतिश्च स्वाहा इदमाकूत्यै विज्ञातं चेति परमेष्ठी ऋषिर्यजुश्छन्दः विज्ञातं देवता हो० विज्ञातं च स्वाहा इदं विज्ञाताय विज्ञातिश्चेति परमेष्ठी ऋषिर्यजुश्छन्दः विज्ञातिर्देवता हो० विज्ञातिश्च स्वाहा इदं विज्ञात्यै मनश्चेति परमेष्ठी ऋषिर्यजुश्छन्दः मनो देवता हो० ॐ मनश्च स्वाहा इदं मनसाय शक्करीश्चेति परमेष्ठी ऋषिर्यजुश्छन्दः शक्कर्यो देवता हो० ॐ शक्करीश्च स्वाहा इदं शक्कर्यै दर्शं चेति परमेष्ठी ऋषिर्यजुश्छन्दः दर्शो देवता हो० ॐ दर्शं च स्वाहा इदं दर्शाय पौर्णमासं चेति परमेष्ठी ऋषिर्यजुश्छन्दः पौर्णमासो देवता हो० ॐ पौर्णमासश्च स्वाहा इदं पौर्णमासाय बृहच्चेति परमेष्ठी ऋषिर्यजुश्छन्दः बृहद्देवता हो० ॐ बृहच्च स्वाहा इदं बृहते रथंतरं चेति परमेष्ठी ऋषिर्यजुश्छन्दः रथंतरं देवता होमे० रथंतरं च स्वाहा इदं रथंतराय प्रजापतिरिति परमेष्ठी ऋषिर्य

गुप्छन्दः प्रजापतिर्देवताहो० ॐ प्रजापतिर्ज्जयानिन्द्रायवृष्णे प्रायच्छदुग्रः पृतनाजयेषु
तस्मैविशः समनमन्तसर्व्वाः सऽउग्रः सऽ इहव्योवभूव स्वाहा इदंप्रजापतयेजयानि
न्द्राय उदकस्पर्शः ततोदक्षिणा अद्येह अमुकगोत्रः सवधूकोहं विवाहादिहोमक
र्म्मणः साङ्ग फलप्राप्तये साद्गुण्यार्थं इमांदक्षिणां आचार्यब्रह्मभ्यां यथांशेन
दास्ये ॐ तत्सत् अभिषेकः चिरंजीव्यं महोदजा स्थितायाश्चदिवौकसः प्रकुर्व
न्तुके रक्षा मुभयोः स्त्रीकुमारयोः इतिजयाहोमः अथाभ्यातानहोमः अग्नि
र्भूतानामधिपतीत्यादि पितरः पितामहा इत्यन्तानाम अष्टादशमंत्राणां प्रजा
पतिर्ऋषि त्रिष्टुप्छन्दोमंत्राम्नाता अग्न्यादिदेवताः प्रतिमन्त्रं होमेविनियोगः
अन्त्यस्य अग्निर्भूतामधिपतिरिति प्रजापतिर्ऋषिस्त्रिष्टुप्छन्दः अग्निर्भूताना
मधिपतिर्देवताहो० ॐ अग्निर्भूतानामधिपतिः समावत्वस्मिन् ब्रह्मण्यस्मि
न्क्षत्रेऽस्यामाशिष्यस्यां पुरोधायामस्मिन् कर्म्मण्यस्यांदेवहूत्याꣳ स्वाहा
इदमग्नयेभूतानामधिपतये इन्द्रोज्येष्ठानामधिपतिरिति प्र० त्रि० इन्द्रोज्येष्ठा
नामधिपतिर्देवता हो० ॐ इन्द्रोज्येष्ठानामधिपतिः समावत्वस्मिन् ब्रह्म
ण्यस्मि० देवहूत्याꣳ स्वाहा इदमिन्द्रायज्येष्ठानामधिपतये यमः पृथि
व्यानामधिपतिरिति प्र० त्रि० यमः पृथिव्यानामधिपतिर्देवता हो० ॐ यमः पृ
थिव्यानामधिपतिः समावत्वस्मिन्० देवहूत्याꣳ स्वाहा इदंयमायपृथि

एमः
९२

ख्यानामधिपतये पित्र्यत्वादुदकस्पर्शः वायुरंतरिक्षस्याधिपतिरिति प्र· त्रि· वा
युरंतरिक्षस्याधिपतिर्देवता हो· ॐ वायुरंतरिक्षस्याधिपतिः समा० देवकृत्याव
स्वाहा इदं वायवे अन्तरिक्षस्याधिपतये सूर्यो दिवोधिपतिरिति प्र· त्रि· सूर्यो
दिवोधिपतिर्देवता हो· ॐ सूर्यो दिवोधिपतिः समावर्त्यास्मिन्० इदं सूर्याय दि
वोधिपतये चन्द्रमा नक्षत्राणामधिपतिरिति प्र· त्रि· चन्द्रमा नक्षत्राणामधिपति
र्देवता हो· ॐ चन्द्रमा नक्षत्राणामधिपतिः समा० इदं चन्द्रमसे नक्षत्राणामधिप
तये बृहस्पतिब्रह्मणोधिपतिरिति प्र· त्रि· बृहस्पतिब्रह्मणोधिपतिर्देवता हो·
ॐ बृहस्पतिब्रह्मणोधिपतिः समा० इदं बृहस्पतये ब्रह्मणोधिपतये मित्रः
सत्यानामधिपतिरिति प्र· त्रि· मित्रः सत्यानामधिपतिर्देवता हो· ॐ मित्रः स
त्यानामधिपतिः समा० इदं मित्राय सत्यानामधिपतये वरुणोऽपामधिपति
रिति प्र· त्रि· वरुणोऽपामधिपतिर्देवता हो· ॐ वरुणोऽपामधिपतिः समा० इदं
वरुणायापामधिपतये ॐ समुद्रः स्रोत्यानामधिपतिरिति प्र· त्रि· समुद्रः स्रो
त्यानामधिपतिर्देवता हो· ॐ समुद्रः स्रोत्यानामधिपतिः समा० इदं समुद्रा
य स्रोत्यानामधिपतये अन्नꣳ साम्राज्यानामधिपतिरिति प्र· त्रि· अन्नꣳ
साम्राज्यानामधिपतिर्देवता हो· ॐ अन्नꣳ साम्राज्यानामधिपतिः समा०

इदमन्नायसाम्राज्येनामधिपतये सोमश्चौषधीनामधिपतिरिति प्र॰ त्रि॰ सोम
श्चौषधीनामधिपतिर्देवता हो॰ ॐ सोमश्चौषधीनामधिपतिः स मा॰ इदं सोमाय
श्चौषधीनामधिपतये सविताप्रसवानामधिपतिरिति प्र॰ त्रि॰ सविताप्रसवाना
मधिपतिर्देवता हो॰ ॐ सविताप्रसवानामधिपतिः स मा॰ इदं सवित्रे प्रसवाना
मधिपतये ॐ रुद्रःपशूनामधिपतिरिति प्र॰ त्रि॰ रुद्रःपशूनामधिपतिर्देवता हो॰
ॐ रुद्रःपशूनामधिपतिः स मा॰ इदं रुद्राय पशूनामधिपतये त्वष्टारूपाणा
मधिपतिरिति प्र॰ त्रि॰ त्वष्टारूपाणामधिपतिर्देवता हो॰ ॐ त्वष्टारूपाणामधि
पतिः स मा॰ इदं त्वष्ट्रे रूपाणामधिपतये विष्णुः पर्वतानामधिपतिरिति प्र॰ त्रि॰
विष्णुः पर्वतानामधिपतिर्देवता हो॰ ॐ विष्णुः पर्वतानामधिपतिः स मा॰ इदं वि
ष्णवे पर्वतानामधिपतये मरुतोगणानामधिपतिरिति प्र॰ त्रि॰ मरुतोगणाना
मधिपतिर्देवता हो॰ ॐ मरुतोगणानामधिपतिः स मा॰ इदं मरुद्भ्यो गणाना
मधिपतिभ्यः पितरःपितामहा इति प्रजापतिर्ऋषिः त्रि॰ पितरःपितामहा
परेवरेस्तता ततामहा देवता होमे वि॰ ॐ पितरःपितामहाः परेवरे तता स्तता
महा इहमावन्त्वस्मिन्॰ इदं पितृभ्यः पितामहेभ्यः परेभ्यो वरेभ्य स्ततेभ्य
स्ततामहेभ्यः एतेष्टादशमन्त्राः अभ्यातानसंज्ञाः प्राशितोदकस्पर्शः

रामः

८३

अत्रापिदक्षिणत अग्नेहेत्यादि अनुकर्मभ्यो सवधूकोहं अन्वातानं होमस्य साद्गुण्य
त्प्राप्तये साद्गुण्यार्थं दर्भादक्षिणतो आचार्य्यब्रह्मभ्यां धर्मज्ञोनदास्ये ॐ तत्स
त् मंत्रपाठः उत्संगे चतुर्थिके च वरुणेनालिङ्गनामह दुर्भिक्षं कुक्षिके णालिल्स सुभयोः
स्त्रीकुमारयोः अथ पाणिग्रहादि पञ्चके होमः अग्नेरित्यादीनां पञ्चानां मंत्रा
णां प्रजापतिर्ऋषिर्यजुश्छन्दो अग्निर्देवता होमे वि० अन्यस्य अग्नेरैतु इति प्रजा
पतिर्ऋषिर्यजुश्छन्दः अग्निर्देवता हो० ॐ अग्निरैतु प्रथमो देवानाꣳ सोस्यै
प्रजां मुञ्चतु मृत्युपाशात् तदयꣳ राजा वरुणोऽनुमन्यतां यथेयꣳ स्त्रीपौत्र
वन्नरोदात्स्वाहा इदमग्नये इमामग्निरिति प्रजापतिर्ऋषिर्यजुश्छन्दः अग्निर्दे
वता हो० ॐ इमामग्निस्त्रायतां गार्हपत्यः सास्यै प्रजामस्यै नयतु दीर्घमायुः
अशून्योपस्था जीवतामस्तु माता पौत्रमानन्दमभिविबुध्यतामियꣳ स्वाहा
इदमग्नये स्वस्ति न इति प्रजापतिर्ऋषिर्यजुश्छन्दः अग्निर्देवता होमे वि०
ॐ स्वस्ति नो अग्ने दिवा पृथिव्या विश्वानि धेह्ययथा यजत्र यदस्यां महि दि
वि जातं प्रशस्तं तदस्मासु द्रविणं धेहि चित्रꣳ स्वाहा इदमग्नये सुगन्निति
प्रजापतिर्ऋषिर्यजुश्छन्दः अग्निर्देवता हो० ॐ सुगन्नु पन्थां प्रदिशन्न ए
हि ज्योतिष्मध्येह्यजरन्न आयुः अपैतु मृत्युरमृतं म आगाद्वैवस्वतो नो
अभयं कृणोतु स्वाहा इदं वैवस्वताय अथ शिष्टाचारादूर्ध्वं वस्त्रेणान्तर्धाय

मनसामन्त्रंपठन् परंमृत्यवितिसंक शुकऋषिस्त्रिष्टुप्छन्दो मृत्युर्देवतोहो॰ ॐ परंमृत्यो
ऽनुपरेहिपन्थां यस्तेऽअन्यऽइतरोदेवयानात् चक्षुष्मतेशृण्वते तेब्रवीमि मानःप्रजां
रीरिषोमोतवीरान्स्वाहा इदंमृत्यवे प्रणीतोदकस्पर्शः अत्रापिदक्षिणा अद्येह अमुक
गोत्रो सपत्नीकोहं कृतैतदग्न्यादि पञ्चकहोमस्य साङ्गफलप्राप्त्यै साद्गुण्या
र्थं इमांदक्षिणां आचार्यब्रह्मभ्यां यथांशेनदास्ये ॐ तत्सत् मंत्रपाठः गोविन्दो
गोकुलेस्मिन्नृन् गोपीभिर्विहरन्सह भुक्तिमुक्तिकरोनित्यं शुभयोः स्त्रीकुमारयोः
ततआचम्य अथपाणिग्रहणांगभूतो लाजाहोमः अत्रकन्याः कर्तृत्वम् आ
युष्मानस्तुमेपतिरितिमन्त्रलिङ्गात् संहितेनातिकृती जुहोतीतिवचनात् ततस्ति
ष्ठतीकुमारी अञ्जलिंविदधाति वरस्यतिम्न्कुमार्या अञ्जलिमालभते अथकु
मार्या ज्येष्ठः कनिष्ठोवाभ्राता लौकिकाग्निसिद्धान् लाजान् घृतेनाभिघार्य
सम्प्रोक्ष्य नवीनशूर्पेन्यस्तुं कृत्वा तेभ्येकभागं कुमार्यञ्जलावावपति कुमारी
चताञ्जलिनागृहीत्वा प्राङ्मुखीतिष्ठती मन्त्रंपठन्ती जुहुयात् अर्यमणमि
त्यस्याथर्वणऋषिरनुष्टुप्छन्दः अर्यमादेवता लाजाहोमविनियोगः ॐ अर्य
मणंदेवंकन्याअग्निमयक्षत सनोऽअर्यमादेवः प्रेतोमुञ्चतुमापतेःस्वाहा
इदमर्यम्णे इत्यञ्जलिस्थलाजानां तृतीयांशंजुहोति नावसंस्रवधारणं
होमस्यहोम्यमाणत्वात् इयंनारीत्यस्याथर्वणऋषिरनुष्टुप्छन्दः अर्यमा
देवतालाजाहोमेवि॰ ॐ इयंनार्युपब्रूते लाजानावपन्तिका आयुष्मानस्तु

मे पतिरेधंतां ज्ञातयो मम स्वाहा इदमर्य्यम्णे ऽग्नये इत्यर्द्धं जुहोति इमाँल्लाजानित्यस्या-
थर्वण ऋषिरनुष्टुप्छन्दोऽग्निर्देवता लाजाहोमे वि० ॐ इमाँल्लाजानावपाम्यग्नौ समृ-
द्धिकरणं तव मम तुभ्यं च संवदनं तदग्निरनुमन्यतामियꣳ स्वाहा इदमग्नये इति स-
र्वान् लाजान् जुहोति अथ वरो वध्वाः सांगुष्ठं दक्षिणहस्तमुत्तानं कृत्वा गृह्णाति तत्र
मंत्राः गृभ्णामीत्यादीनां चतुर्णां मंत्राणां याज्ञवल्क्यभारद्वाजा अथर्वाप्रजापतय ऋ-
षयः त्रिष्टुबनुष्टुबुष्णिग्जगत्यश्छंदांसि भगोऽर्य्यमा सविता पुरन्ध्र्यो देवताः वधू-
पाणिग्रहणे वि० ॐ गृभ्णामि ते सौभगत्वाय हस्तं मया पत्या जरदष्टिर्यथासः भगो
ऽर्य्यमा सविता पुरन्धिर्मह्यं त्वादुर्गार्हपत्याय देवाः ॐ अमोऽहमस्मि सा त्वꣳ
सा त्वमस्यमोऽहम् सामाहमस्मि ऋक् त्वं द्यौरहं पृथिवी त्वम् ॐ तावेहि
विवहावहै सह रेतो दधावहै प्रजां प्रजनयावहै पुत्रान्विंदावहै बहून् ॐ ते सन्तु
जरदष्टयः संप्रियौ रोचिष्णू सुमनस्यमानौ पश्येम शरदः शतं जीवेम शरदः शतꣳ
शृणुयाम शरदः शतं प्रब्रवाम शरदः शतमदीनाः स्याम शरदः शतं भूयश्च शरदः
शतात् अथैनमश्मानमारोहयति अग्नेरुत्तरतः स्थितेऽश्मनि वरो वध्वाः दक्षि-
णं पादं स्वदक्षिणहस्तेन गृहीत्वा मंत्रपठन् स्थापयेत् आरोहेममित्यस्याश्व-
घेया ऋषिरनुष्टुप्छन्दो वधूर्देवता अश्मारोहणे विनियोगः ॐ आरोहेममश्मा-
नमश्मेव त्वꣳ स्थिरा भव अभितिष्ठ पृतन्यतो ववाधस्व पृतनायते इति तामश्मा-
न्यारोप्य तस्याः शिरसि हस्तं नीत्वा वरो गाथां गायति सरस्वती प्रेदमिति वि

श्वामित्रऋषिरनुष्टुप्छंदः सरस्वतीदेवता गाथागानेविनियोगः ॐ सरस्वतिप्रेदमव
सुभगेवाजिनीवति यांत्वाविश्वस्य भूतस्य प्रजायामस्याग्रतः यस्यांभूतꣳसमभव
द्यस्यांविश्वमिदंजगत् तामद्यगाथांगास्यामि यास्त्रीणामुत्तमंयशः इति गाथागा
नेवरस्यैव अथवधूवरौ प्रदक्षिणमग्निं परिक्रामतः वरएवमंत्रंपठेत् तुभ्यमग्र
इत्यस्य अथर्वणऋषिरनुष्टुप्छन्दो ऽग्निर्देवता परिक्रमणेवि० ॐ तुभ्यमग्नेपर्य्यवह
न्त्सूर्यां वहतुनासह पुनः पतिभ्योजायांदा ऽग्नेप्रजयासह इतिपठेत् सवधू
कः परिक्रामेत् एवंपुनर्वारद्वयं लाजाहोमपाणिग्रहणाश्मारोहणगाथागान
परिक्रमणानिकृत्वा तृतीयपरिक्रमणानन्तरं कुमार्य्याभ्राताशूर्पकोणप्रदेशेन
सर्वान्लाजान्कुमारीहस्तेददाति साचतीर्थेनजुहोति ॐ भगायस्वाहा इदंभगा
य इतिहुत्वा ततः समाचारात् तूष्णीं चतुर्थपरिक्रमणंकृत्वा यथास्थानमागत्यो
पविश्य वधूमरणान्वारब्धो मनसाप्रजापतिंध्यात्वा ॐ अग्नयेप्रजापतये स्वाहा
इदमग्नयेप्रजापतये इतिहुत्वा अथाचारात् सस्वताः सपुष्पाःघृताक्ताः सप्त
वर्त्तिकाः प्रज्वाल्य तण्डुलमध्येस्थाप्य वरोवध्वांदक्षिणपादक्रमेण मंत्रान्प
ठन् एनामुदीचीं सप्तपदानिनिष्क्रामयति मन्त्राः ॐ एकमिषेविष्णुस्त्वानयतु १
ॐ द्वेऊर्जेविष्णुस्त्वानयतु २ ॐ त्रीणिरायस्पोषायविष्णुस्त्वानयतु २ ॐ च
त्वारिमायोभवायविष्णुस्त्वानयतु ४ ॐ पञ्चपशुभ्योविष्णुस्त्वानयतु ५ ॐ

षड्ऋतुभ्यो विष्णुस्त्वानयतु इतिसप्तमन्त्रैः सद्वर्त्तिकाः क्रमेणनिर्वाप्य सप्तमींस्थलं
नीत्वैवस्थापयतिवधूः तत्रसप्तमोमंत्रः ॐ सखेसप्तपदाभव सामामनुव्रताभववि
ष्णुस्त्वानयतु ७ अथवरः निष्क्रमणप्रभृति स्पर्शितात् उत्तरतोवाग्यतस्थित
द्विजस्कंधस्थितात् उदककुम्भादुदकमादाय पिञ्जूलेन दूर्वागुच्छया पल्लवितशाख
या वा वधूंमूर्द्धन्यभिषिञ्चति ॐ आपःशिवाइति प्रजापतिर्ऋषिः प्रतिष्ठाछन्दः आ
पोदेवता वधूमूर्द्धाभिषेचनेविनियोगः ॐ आपः शिवाःशिवतमाः शान्ताः शान्ततमा
स्तास्ते कृण्वन्तुभेषजम् ॐ आपोहिष्ठेतितृचस्य सिन्धुद्वीपऋषिर्गायत्रीछन्दः
आपोदेवतावधूमूर्द्धाभिषेकविनियोगः ॐ आपोहिष्ठामयोभुवस्तानऽऊर्जेदधा
तन महेरणायचक्षसे योवः शिवतमोरस स्तस्यभाजयतेहनः उशतीरिवमातरः
तस्माऽअरंगमामवोयस्यक्षयायजिन्वथ आपोजनयथाचनः अथदिवावि
वाहे सूर्यमुदीक्षस्वेति वरेणप्रेषितावधूः सूर्यमुदीक्षते तच्चक्षुरितिदध्य
ङ्ङाथर्वणऋषिः पुरउष्णिक्छंदः सूर्योदेवता सूर्योदीक्षणेविनियोगः ॐ तच्च
क्षुर्देवहितम्पुरस्ताच्छुक्रमुच्चरत् पश्येमशरदः शतंजीवेमशरदः शतंशृणुयाम
शरदः शतंप्रब्रवामशरदः शतमदीनाः स्यामशरदः शतम्भूयश्चशरदः शतात्
अथवरोवध्वाः दक्षिणांसस्योपरि स्वदक्षिणहस्तंनीत्वा तस्याहृदयमाल
भेत ममव्रतेतइति प्रजापतिर्ऋषिः त्रिष्टुप्छन्दः प्रजापतिर्देवता वधूहृदया

लम्भनेविनियोगः ॐ ममव्रतेतेहृदयन्दधामि ममचित्तमनुचित्तन्तेऽअस्तु ममवाचमे
कमनाजुषस्व प्रजापतिष्ट्वानियुनक्तुमह्यम् अथवरोवधूमभिमन्त्रयेत सुमङ्गलि
रिति प्रजापतिर्ऋषिस्त्रिष्टुप्छन्दोलिङ्गोक्तादेवतावध्वाभिमन्त्रणेविनियोगः ॐ
सुमङ्गलीरियंवधूरिमाꣳ समेतपश्यत सौभाग्यमस्यैदत्वा यथास्तान्व्यपरेतन
इतिमन्त्रेणवध्वाः सीमन्तेसिन्दूरमपि दापयन्तिवृद्धाः अत्रावसरेशिष्टाचारात्
वरस्यवामभागेवधूमुपवेशयन्ति सापिवरस्याञ्चलंप्रतिगृह्य तेयथास्थानं
निवेशयति अथाग्नेःपश्चादुत्तरवा पूर्वकल्पिते अनुगुप्ते आगारे उत्तरलोम्नि
प्राग्ग्रीवे आनडुहेचर्म्मणि आस्तीर्णे रक्तवस्त्रखण्डेवा कम्बलटकपुरुषोवर
एववा मंत्रंपठन् वधूमुत्थाप्योपवेशयति तत्रमंत्रः इहगावइति प्रजापतिर्ऋ
षि रनुष्टुप्छन्दोलिङ्गोक्तादेवता वधूपवेशनेविनियोगः ॐ इहगावोनिषीदन्त्वि
हाश्वाऽइहपूरुषाः इहोसहस्रदक्षिणोयज्ञऽइहपूषानिषीदतु इतिसमंत्र
कमुपवेश्य तूष्णीमुत्थाप्य पूर्ववद्यथास्थानमुपवेश्य स्वयंचोपवेश्यब्रह्म
णान्वारब्धोजुहुयात् ॐ अग्नयेस्विष्टकृतेस्वाहा इदमग्नयेस्विष्टकृते
इतिस्विष्टकृद्धोमंविधाय ग्रामवचनंकुर्यात् ग्रामनिस्थकुलवृद्धाःस्त्रि
यश्चेतिकथयन्ति ततोवधूहस्तेनवरस्यपादप्रक्षालनम् वरवध्वोःपरस्परं
तिलकाक्षतारोपणम् दधिगुडप्राशनं परस्परोच्छिष्टप्राशनंच यथादेशकु
लाचारंकुर्यात् विवाहश्मशानयो ग्रामवचनंप्रमाणमिति श्रुतिवचनम्

रामः
३६

ततः संस्रवप्राशनम् सजलपवित्राभ्यां मुखमार्जनम् पवित्रप्रतिपत्तिः प्रणीताविमो
कः ब्रह्मणे पूर्णपात्रदानसंकल्पः अद्येत्यादि अमुकशर्म्मा सवधूकोऽहं विवा
हांगहोमकर्म्मणः सांगफलप्राप्त्यर्थं साद्गुण्यार्थं इदं पूर्णपात्रं सद्रव्यं ब्रह्मन्
तुभ्यं सम्प्रददे अकृत्कर्म्मकर्म्मकृतः सह वाचामयोभुवा देवेभ्यः कर्म्मकृत्वाते प्र
तसचाभुव इति मंत्रपाठः अथैतस्याचार्य्याय वरं ददाति गोर्ब्राह्मणस्य वरः
ग्रामो राजन्यस्य अश्वो वैश्यस्य तदभावे विभवानुसारेण स्वर्णादिद्रव्यं
दद्यात् तत्संकल्पः अद्येत्यादि अमुकगोत्रोऽमुकशर्म्मा सवधूकोऽहं विवा
हांगहोमकर्म्मणः साङ्गफलप्राप्त्यै साद्गुण्यार्थं इमां गां इदं गोप्रत्याम्नायी
भूतं स्वर्णादिद्रव्यं वा वरत्वेन आचार्य्याय तुभ्यं सम्प्रददे यज्ञसाधनभू
ताया इत्यादिमंत्रेण आचार्य्याय गव्यादिकं समर्प्य भूयसीं संकल्पयेत्
अद्येत्यादि अमुकशर्म्मा सपत्नीकोऽहं विवाहकर्म्मणः साद्गुण्यार्थं इमां
भूयसीं दक्षिणां नानागोत्रेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो नटनर्त्तकगायकेभ्यो दीनाना
थेभ्यश्च विभज्य दास्ये ॐ तत्सत् इति संकल्प्य भूयसीं विभज्य अभि
षेकतिलक आसुककरण रक्षासूत्रबंधन घृतच्छायादर्शन मंत्रपाठादि
कं कारयेत् अथ दिवा चेद्विवाहस्तदा अस्तमितेर्के रात्रौ चेद्विवाहस्तदा
वरदानानन्तरं वधूं वरो ध्रुवं दर्शयति अमुकी ध्रुवमीक्षस्वेति प्रेक्षिता वधू

ध्रुवंमन्त्रेणप्रेक्षते ध्रुवमसीति प्रजापतिर्ऋषिः पंक्तिश्छन्दः ध्रुवोदेवताध्रु
वादीक्षणेविनियोगः ॐ ध्रुवमसि ध्रुवंत्वापश्यामि ध्रुवैधिपोष्यामह्यं
त्वादाद्बृहस्पतिः मयापत्याप्रजावती सञ्जीवशरदः शतम् इतिवरोप्यरि
नेन मन्त्रेणसहवधूः पश्येत् सायदिध्रुवंनपश्येत् तथापिपश्यामित्येव
ब्रूयात् अथवरवध्वोः त्रिरात्रनियमाः अक्षारालवणाश्यातां अधःशायी
योताम् सम्वत्सरं मद्दरात्रं त्रिरात्रंवानमिथुनीभावमुपेयाताम् इतिनियमाः
ततः पञ्चघोषपूर्वकं विवाहमंडपाद्भ्यन्तरेगत्वा जीवमातृपूजनंकुर्य्यात्
ततः श्वश्र्वादिभिः सुवासिनीभिर्म्महानीराजनपूर्वकं कृतपिष्टपूतकादिति
लको वधूवरोञ्चलिग्रन्थिवद्धं स्ववध्वास्यसमीपे निधाय धौतमुजी
मं धौतेवाससीचपरिधाय स्वपक्षीयैः पुरुषैः सह श्वशुरगृहे पक्वविधमो
दनादिभक्ष्यंभुक्त्वा रात्रौयथासुखंशयीत अर्द्धरात्रादूर्ध्वं विवाहलग्ने
सति भोजनानन्तरं विवाहलग्नंकुर्य्यात् ततः प्रभातेश्वशुरगृहात्स्वगृह
मानीय कृतमुकुटादिधारणं वधूमग्रतः कृत्वा स्वगृहेयथाविधिद्वारमा
तृणांपूजनंकुर्य्यात् जीवमातृणांपूजनंकुर्य्यात् भूसर्सींविभज्य तत्रैव
रमात्राद्याः सुवासिन्योवधूवरयोः तदितराणांबांधवानांच महानीराजन
पूर्वकंतिलकादिकुर्य्युः ततोभिषेकमंत्रपाठ घृतच्छायादर्शनं कृत्वा-
ततोवधूवरौ गुडदध्यादिप्राशनंकुर्य्याताम् ततोवरपिता सुवासिनीभ्यः

स्त्रीभ्यो नर्त्तकगायकेभ्यो वादिकादिभ्यश्च यथारुचि यथाशक्ति पारितो
षिकं द्रव्यवस्त्रभोजनादि दद्यात् इति यजुर्वेदादि शाखि माध्यंदिन शाखिनां
ब्रह्मविवाहपद्धतिः समाप्ता ॥ अथ चतुर्थीकर्म्म ॥ चतुर्थ्यामपररात्रे ऽभ्यन्तरतो
ऽग्निमुपसमाधाय दक्षिणतो ब्रह्माणमुपवेश्योत्तरत उदपात्रं प्रतिष्ठाप्य
स्थालीपाकं श्रपयित्वा आज्यभागाविष्ट्वाऽऽज्याहुती जुहोतीति सूत्रम्
यथा विवाहचतुर्थदिवसे अपररात्रे ऽरुणोदयतः प्राक् उद्वर्त्तनपूर्वकं वधू
वरौ स्नापयित्वा अलंकृतस्य वरस्य दक्षिणतो ऽलंकृतां वधूं वध्वा उत्तरतो
वरमुपवेशयेत् अथ वराश्चिराचम्य अर्घं संस्थाप्य प्राणानायम्य गणेशपू
जनं कुर्यात् तत्र संकल्पः अद्येह अमुकशर्म्मा सपत्नीकोऽहं करिष्यमाण
विवाहांग चतुर्थीकर्म्माख्यकर्म्मणि निर्विघ्नतया कार्यसिद्ध्यै श्रीभगव
तो गणेश्वरस्य पूजनं करिष्ये इति यथाविधि गणेशं सम्पूज्य प्रधानसंकल्पं
कुर्यात् अद्येत्यादि अमुकोऽहं ममास्यां वध्वाः सोमाद्युपभुक्ति दोषपरि
हृत्यै विवाहव्रतसमाप्तिविहिते विवाहांग चतुर्थी कर्म्म करिष्ये तत्पूर्वां
गत्वेन गणपतिसहित गौर्य्यादि षोडशमातॄणां पूजनं करिष्ये इति संकल्प्य
यथाविधि मातॄः सम्पूज्य वसोर्धाराः सम्पाद्य आचारात् कृतानाप्राव संध्या
वंदन ब्राह्मणद्वारा पुण्याहं वाचयित्वा होमवेदी सम्पाद्य तत्र पंचभूसं
स्कारपूर्वकं अग्निं संस्थाप्य वेद्या ईशाने कलशं संस्थाप्य तत्र ग्रहानावाह्य

श्री. प्र. ९८

सम्पूज्य ब्रह्मणोवरणंकुर्य्यात् अद्येह अमुकशर्म्माहं करिष्यमाण चतुर्थीक
र्म्मांगहोमकर्म्मणि कृताकृतावेक्षणाय ब्रह्मकर्म्मकर्तुं ब्रह्मणः पूजनपू
र्वकं वरणं करिष्ये ब्रह्माणं ब्रह्मयज्ञानमिति गंधादिभिः सम्पूज्य वरणसा
मग्रीं करे कृत्वा एभिर्गंधाक्षत पुष्पपूगीफलद्रव्यैः करिष्यमाण चतुर्थीक
र्म्मांगहोमकर्म्मणि कृताकृतावेक्षणाय ब्रह्मकर्म्मकर्तुं ब्रह्मन् त्वामहं वृणे
वृतोस्मीति प्रत्युक्तिः ततः पूर्वतः स्थापिताग्नेः पश्चादुपविश्य दक्षिणतो ब्रह्माण
मुपवेश्य प्रणीतास्थानादुत्तरतः प्रागुदपात्रं प्रतिष्ठाप्य ब्रह्मोपवेशना-
रि स्रुवेणाग्नेय दीर्घाकारकुली रित्वनं विधाय एतन्त इतिशिखिनामाग्निं प्र
तिष्ठाप्य तेदयाग्निरितिध्यानादिनीराजनान्तं सम्पूज्य देवताभिध्यानं करणति
अद्येहेत्यादि अमुकशर्म्मा सपत्नीकोहं अस्यापत्न्या बीजगर्भसमुद्भवैनो नि
वर्हणाद्वारा ॐ तत्सत् श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं चतुर्थीकर्म्मणायक्ष्ये तत्र प्रजाप
तिमिन्द्रमग्निं सोमं अग्निं वायुं सूर्यं चन्द्रमसं गन्धर्वं आज्येन प्रजापतिं च
स्रुवेण स्विष्टकृतं चर्वाज्येन अग्निं वायुं सूर्यं अग्नीवरुणावग्निं वरुणावाग्निं
वरुणांसवितारं विश्वान्देवान्मरुतः स्वर्कान्वरुणमदितिं प्रजापतिं चाज्येनाहं
यक्ष्ये इदमाज्यं इदं चरुद्रव्यं च तत्तद्देवताभ्यो मया परित्यक्तं यथादेवतमस्तु
इति द्रव्यत्यागं विधाय ब्रह्मणान्वारब्धो मनसा प्रजापतिं ध्यात्वा जुहुयात्
ॐ प्रजापतये स्वाहा इदं प्र॰ ॐ इन्द्राय स्वाहा इदमिन्द्राय ॐ अग्नये स्वाहा

रामः
९८

इदमग्नये ॐ सोमाय स्वाहा इदं सोमाय अन्वारब्धंत्यक्त्वा आज्येन प्रधानहोमः
अग्ने प्रायश्चित्ते इत्यादीनां पञ्चानां मंत्राणां परमेष्ठीऋषि त्रिष्टुप्छन्दो लिं
गोक्ता देवता चतुर्थीकर्म्माङ्गाज्याहोमे विनियोगः ॐ अग्ने प्रायश्चित्ते त्वं देवानां
प्रायश्चित्तिरसि ब्राह्मणस्त्वा नाथकाम ऽ उपधावामि यास्यै पतिघ्नी तनूस्ताम
स्यै नाशय स्वाहा इदमग्नये उदपात्रे संश्रवप्रक्षेपः ॐ वायो प्रायश्चित्ते त्वं देवा
नां प्रायश्चित्तिरसि ब्राह्मणस्त्वा नाथकाम ऽ उपधावामि यास्यै प्रजाघ्नी तनूस्ता
मस्यै नाशय स्वाहा इदं वायवे उदपात्रे संश्रवप्रक्षेपः ॐ सूर्य प्रायश्चित्ते त्वं देवा
नां प्रा० यास्यै पशुघ्नी तनूस्तामस्यै नाशय स्वाहा इदं सूर्याय उदपात्रे संश्रव
प्रक्षेपः ॐ चन्द्र प्रायश्चित्ते त्वं देवानां प्रा० यास्यै गृहघ्नी तनूस्तामस्यै नाशय
स्वाहा इदं चन्द्रमसे उदपात्रे संश्रवप्रक्षेपः ॐ गन्धर्व प्रायश्चित्ते त्वं देवानां प्रा०
यास्यै यशोघ्नी तनूस्तामस्यै नाशय स्वाहा इदं गंधर्वाय उदपात्रे संश्रवप्रक्षेपः
इत्याज्येन हुत्वा स्थालीपाकमाज्येनाभिघार्य्य स्रुवेणादाय जुहोति ॐ प्रजा
पतये स्वाहा इदं प्रजापतये उदपात्रे संश्रवप्रक्षेपः तत आज्यचरुणी गृहीत्वा
अन्वारब्धो जुहुयात् ॐ अग्नये स्विष्टकृते स्वाहा इदमग्नये स्विष्टकृते ततो
ब्रह्मणान्वारब्धो भूराद्या नवाहुतीराज्येन जुहुयात् ॐ अग्नये प्रजापतये स्वा
हा इदमग्नये प्रजापतये ॐ अग्नये स्विष्टकृते स्वाहा इदमग्नये स्विष्टकृते
ततः संश्रवप्राशनम् पवित्रयोरग्नौ प्रतिपत्तिः प्रणीताविमोकः ब्रह्मणे पूर्ण

पात्रदानम् अथेह अमुकगोत्रोसपत्नीकोहं कृतस्यास्य चतुर्थीकर्मांगहोमक
र्मणः सांगतासिद्ध्यै इदं पूर्णपात्रं सद्रव्यं ब्रह्मणे तुभ्यमहं सम्प्रददे इति संकल्प्य
ब्रह्मणे पूर्णपात्रं दद्यात् ब्रह्मा च अक्रन्कर्मेत्याशिषं दद्यात् अथ पूर्वस्थापि
तोदुदपात्रादुदकमादाय वरो वधूमूर्द्धन्यभिषिञ्चति यातइति प्रजापतिर्ऋ
षि स्त्रिष्टुप्छन्दो वधूर्देवता अभिषेचने विनियोगः ॐ यातेपतिघ्नी प्रजाघ्नी
पशुघ्नी गृहघ्नी यशोघ्नी निन्दितातनूर्जारघ्नी ततऽएनां करोमि साजीर्य त्वं
मयासह अमुकीदेवि इत्यनेन मंत्रेण अथैषवध्वा आचारप्राप्तं वर्णक्रमा
नुकूलं द्वितीयं नामकरणं कुर्यात् अथ वरो वध्वा हुतशेषं स्थालीपाकं प्राश
यति सकृत् प्राणेन इति प्रजापतिर्ऋषि र्यजुश्छन्दः वधूर्देवता वध्वाः स्था-
लीपाकप्राशने विनियोगः ॐ यत्ते सुसीमे हृदयं दिवि चन्द्रमसि श्रितम् वे
दाहं तन्मां तद्विद्यात् पश्येम शरदः शतं जीवेम शरदः शतं शृणुयाम शरदः
शतम् इति अथ आचारात्कलशादि प्रदक्षिणीकृत्य गजदन्तादिनिर्मितया
ऽभिनवकंकतिकया वध्वाः सीमन्तोन्नयनं च विधाय स्त्रीभिर्विनाभङ्गेनोपूर्णा
हुतिं च कृत्वा अञ्चलग्रन्थिं कंकणं च मोचयेत् कंकणमोचने मंत्रः कंकणं
मोचयाम्यद्य रक्षार्थं रक्षणं मम भविरक्षां दिश्ये हि कृत्वा स्वस्थानं गच्छ कंक
णः ततः पाणिप्रतपनादङ्गालम्भनान्तं कर्म समाप्य दक्षिणासंकल्पं कु

द्यात् अद्येह अमुकशर्म्मासपत्नीकोहं कृतस्यास्य चतुर्थीकर्म्मणः सांगतासिद्ध्यर्थं
इमांदक्षिणां आचार्य्याय तुभ्यंसम्प्रददे तथान्येभ्यो ब्राह्मणेभ्यश्चयद्दास्ये ॐ तत्सत् इ
तिसंकल्प्य ब्राह्मणेभ्योदक्षिणांदत्वा आयुष्यरक्षाबंधन घृतच्छायादर्शनाभिषेक
तिलकमंत्रपाठश्रीग्रहणादीनिविधाय आचार्य्यस्य स्वस्त्यस्त्वितिपठित्वा ॐ अनुभूता
सनमः इतित्रिरुच्चार्य्य नमस्कृत्य द्विजान्प्रणम्य वहिरागत्य सूर्य्यंप्रणमेत् ततोगृहं
प्रविश्य वृद्धैः सहयथाचारंविहरेत् ततोमध्याह्नादर्वाक् वरमाताःस्वभूषणाः संग
ताः गायन्तीः सुवासिनीरग्रतःकृत्वा मातृकाश्चिफलकमुत्थाप्य वंशपात्रेनिधाय
शुद्धरक्तवस्त्रेणाच्छाद्य दास्यादिमूर्द्ध्नि निधायाग्रतःकृत्वा बद्धाञ्जली धृतमुकुटा
दिभूषणौ वधूवरौ अश्वघंटातूर्य्यादि वादकांश्चाग्रतःकृत्वा वाप्यादिजलाशयां
गत्वा जलमातृणांयथाविधिपूजनंकुर्य्यात् अथनानागीतानिगायन्त्यस्ताःस्त्रि
योपवधूवराभ्यांसहजलाशयाद्गृहंप्रत्यागच्छेयुः ततस्तौवधूवरौ गृहाङ्गणे उ
पविश्य तन्मध्येगोमयोदकेनोपलिप्य तत्रतण्डुलपिष्टोदकेन श्यामादेवींविलि
ख्य गायन्त्यस्ताःस्त्रियः पूजयेयुः इतिचतुर्थीकर्म्मपद्धतिः अथद्विरागमनविधिः
शुभेह्नि फेणिकादिकंपक्वान्नंसज्जित्वा पेटायांनिधाय शिविकाद्यंयानमारुह्य श्वशु
रगृहंगत्वा श्वशुरावभिवंद्य ताभ्यांकृततिलकः तत्कृतनार्थ्यामुरीकृत्य भोजनंवि
धाय गणपतिंसम्पूज्य शुभलग्नेवधूंप्रस्थाप्य श्वशुरावभिवंद्य ताभ्यांकृत
तिलकः पुरस्कृतनद्दत्तकौतुक सवधूकोनिजगृहमागत्य स्वदेशरीत्यादेहली

प्र. वि. १००

समीपे मिथोञ्चलग्रन्थिं सम्पाद्य स्वासने समुपविश्य स्ववामभागे पृथक् पीठे व
धूमुपवेश्य आचम्य अर्घंसंस्थाप्य अर्घंसंस्थाप्य प्राणानायम्य संकल्पं कुर्यात्
अद्येह अमुकशर्म्मा सपत्नीकोहं मम द्विरागमनांग गृहप्रवेशकर्म्मणि श्रीगणप
तेर्द्वारमातृणांच पूजनं करिष्ये इति संकल्प्य यथाविधि गणेशं द्वारमातृश्च सम्पू
ज्य लग्नदानं कुर्यात् अद्येह अमुकशर्म्मा सपत्नीकोहं मम द्विरागमनांग गृह
प्रवेशलग्ना यत्रकुत्रस्थानस्थितानां आदित्यादिनवग्रहाणां शुभानां शुभफला
धिक्यप्राप्तये अशुभानां दुष्टदोषोपशान्त्यर्थं इदं सुवर्णं तन्निष्क्रयीभूतं द्रव्यं वा
पुरोहितदैवज्ञादि ब्राह्मणेभ्यो दातुमहमुत्सृजे ॐ तत्सत्नममेति संकल्प्य दक्षि
णां दत्वा स्वस्तिवाचनपुरस्सरं गृहं प्रविश्य भित्तिलिखित जीवमातृणां सविधे
गत्वा विधिवत्ताः सम्पूज्य आचारात्कलशं संस्थाप्य वधूमासनं तं प्रदक्षिणीकृ
त्य दक्षिणासंकल्पं कुर्यात् अद्येह अमुकशर्म्मा सवधूकोहं द्विरागमनांग
गृहप्रवेशकर्म्मणः उत्तरांगत्वेन भित्तिलिखित कल्याण्यादि जीवमातृपूजा
कर्म्मणः सांगतासिद्ध्यै इमां दक्षिणां ब्राह्मणाय ददाम्ये तत्सत् दक्षिणां द
त्वा अभिषेकतिलक मंत्रपाठादिकारयित्वा अञ्चलग्रन्थिं विमोच्य ततो
वरदधिगुडफाणिकादि भुक्त्वा मुखं प्रक्षाल्य वधूवरौ यथासुखं विहरेताम्
इति द्विरागमनविधिः अथ विष्णुप्रतिमाविवाहः कन्याया जन्मकालीनग्र
हादि सूचितवैधव्ययोग हरणाय विष्णुप्रतिमाविवाहं पूर्वं कृत्वा पुनः पाणि

रामः
१००

ग्रहणमाचरेत् तत्र कर्त्ताः स्नातः स्वाचान्तः स्वासन उपविश्य प्राङ्मुखः पूर्वं विष्णुप्रतिमाविवाहाङ्गत्वेन गणेशं सम्पूज्य प्रधानसंकल्पं कुर्य्यात् अद्येत्यादि अमुकोहं अमुकगोत्रस्याः कन्याया जन्मलग्नादौ वैधव्य सम्भावना सूचकै ग्रहैः सूचितारिष्टनिवृत्त्यै सौभाग्यप्राप्त्यै विष्णुप्रतिमया सह विवाहं करिष्ये प्रतिमादानं च करिष्ये तत्प्रतिग्रहार्थं आचार्य्यस्य पूजन पूर्वकं वरणं च करिष्ये इति संकल्प्य आचार्य्यं सम्पूज्य कृत्वा मातृपूजाभ्युदयिक पुण्याहवाचनानि विधाय विष्णुप्रतिमायां अग्न्युत्तारणपूर्वकं एतानइति ॐ भूर्भुवः स्वः विष्णुप्रतिमायां विष्णो इहागच्छ सुप्रतिष्ठितो वरदो भव इति प्रतिष्ठां विधाय अद्येत्यादि अमुकगोत्रायाः ममास्याः कन्यायाः जन्मसमयवर्त्ति लग्नादि वैधव्य सम्भावना सूचकैर्ग्रहादिभिः सूचितारिष्टनिवृत्त्यै सौभाग्यसमृद्ध्यै स्वर्णप्रतिमायां श्रीविष्णोः पूजनं करिष्ये इति संकल्प्य ध्यानम् निर्मितां रूविर्शंख गदाचक्राब्जसंयुताम् दधानां वामसीपीति कुमुदोत्पलमालिनीम् इति ध्यात्वा ॐ तद्विष्णोः परमं पदं सदा पश्यन्ति सूरयः दिवीव चक्षुराततम् त्रीणि पदा वि चक्रमे विष्णुर्गोपा अदाभ्यः अतो धर्माणि धारयन् तद्विप्रासो विपन्यवो जागृवांसः समिन्धते विष्णोर्यत्परमं पदम् इति वैदिकेन ॐ विष्णवे नमः इति नाममन्त्रेण च आवाहनादिनीराजनान्तं सम्पूज्य

उ. वि. १

प्रार्थयेत् देहि विष्णो वरं देव कन्यां पालय दुःखतः पतिं जीवय कन्यायाश्चिरं पुत्र
फलं कुरु १ वेदांगस्वरूपस्त्वं जीवनानां समाश्रय पतिं जीवय कन्यायाश्चिरं पु
त्रफलं कुरु २ इति सम्प्रार्थ्य परित्वेत्यादिमन्त्रैरधस्तादुपरिष्टाच्च मंत्रावृत्त्या
कन्याप्रतिमां च दर्भाग्रैस्तन्तुसूत्रेणावमृजेत् ॐ परित्वा गिर्वणो गिरऽइमा भवन्तु वि
श्वतः वृद्धायुमनुवृद्धयो जुष्टा भवन्तु जुष्टयः १ ॐ इन्द्रस्य स्यूरसीन्द्रस्य ध्रुवोसि
ऐन्द्रमसि वैश्वदेवमसि २ ॐ विभूरसि प्रवाहणो वह्निरसि हव्यवाहनः श्वात्रोसि
प्रचेतास्तथोसि विश्ववेदाऽउशिगसि ३ ॐ उशिगसि कविरंघारिरसि बम्भा
रिरवस्यूरसि दुवस्वाञ्छुन्ध्यूरसि मार्जालीयः सम्राडसि कृशानुः परिषद्योसि
पवमानो नभोसि प्रतक्वा मृष्टोसि हव्यसूदनऽऋतधामासि स्वर्ज्योतिः ४ ॐ
समुद्रोसि विश्वव्यचाऽअजोस्येकपादहिरसि बुध्न्यो वागस्यैन्द्रमसि सदो
स्यृतस्य द्वारौ मा मा सन्ताप्तमध्वनामध्वपते प्रमातिरस्वस्तिमेस्मिन् पथि देवयाने भूया
न्मित्रस्य मा ५ ॐ मित्रस्य मा चक्षुषेक्षध्वमग्नयः सगराः सगरास्थ सगरेण
नाम्ना रौद्रेणानीकेन पात माग्नयः पिपृत माग्नयो गोपायत मा नमो वोस्तु
मा मा हिंसिष्ट ६ ॐ ज्योतिरसि विश्वरूपं विश्वेषां देवानां समित्
त्वं सोम तनूकृद्भ्यो द्वेषोभ्योऽन्यकृतेभ्यऽउरुयन्तासि वरूथं स्वाहा
जुषाणोऽअप्तुराज्यस्य वेतु स्वाहा ७ ॐ अग्ने नय सुपथा रायेऽअस्मा

रम्पः

न्विश्वानि देव वयुनानि विद्वान् युयोध्यस्मज्जुहुराणमेनो भूयिष्ठान्ते नम
उक्तिं विधेम ८ ॐ अयन्नोऽग्निर्वरिवस्कृणोत्वयम्मृधः पुरऽएतु प्रभिन्दन् अ
यं वाजाञ्जयतु वाजसातावयᳪ शत्रूञ्जयतु जर्हृषाणः स्वाहा ९ ॐ उरुविष्णोवि
क्रमस्वोरुक्षयाय नस्कृधि घृतं घृतयोने पिब प्रप्रयज्ञपतिन्तिर स्वाहा १० इति
मन्त्रैः स्रुवमादाय हुत्वा ततः किञ्चित् स्थित्वा प्रतिमां निस्सार्य दक्षिणासंकल्पं
कुर्य्यात् अद्येह अमुकोऽहं अमुकराशेः कन्यायाः वैधव्यादि अशुभफल निवृ
त्तिद्वारा सौभाग्यादि शुभफलप्राप्तये कृतस्य विष्णुप्रतिमाविवाहकर्म्मणः सा
ङ्गतार्थं इमां दक्षिणां ब्राह्मणाय ददामि तथैतत्कर्म्मणो न्यूनातिरिक्तदोषप
रिहाराय इमां दक्षिणां भूयसीत्वेन नानागोत्रेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो विभज्य दास्ये
तथा अमुकसंख्याकान् ब्राह्मणान् भोजयिष्ये ॐ तत्सत् ततो विष्णुप्रतिमादा
नम् अद्येहेत्यादि अमुकगोत्रा अमुकराशिरमुकीदेव्यहं मम जन्मलग्नसमयवर्त्ति
लग्नादि वैधव्यसम्भावना सूचकैर्ग्रहादिभिः सूचितारिष्टनिवृत्तये सौभा
ग्यनिवृत्तये इमां सौवर्णीं सम्पूजितां विष्णुप्रतिमां अमुकगोत्राय अमुकश
र्म्मणे आचार्य्याय तुभ्यमहं सम्प्रददे ॐ तत्सत् न मम दानवाक्यम् यन्मया
प्राचिजनुषि घ्नन्त्या पतिसमागमम् विषोपविषशस्त्राद्यैर्हतो वापि विरक्त
या १ प्राप्नुवन्त्या महाघोरं यशः सौख्यधनापहम् वैधव्याद्यतिदुःखौघं

तन्नाशायसकलसुखप्राप्तये २ यकुसौभाग्यलब्धयेच महाविष्णोरिमांतनुम् सौवर्णीनिर्मितांशक्त्या तुभ्यंसम्प्रददेद्विज २ इतिद्विजकरेप्रतिमांदत्वा अनघाहमस्मिइति विंवेदेत् ब्राह्मणाश्चयोस्त्वाददात् पृथिवीत्वाप्रतिगृह्णातु ॐ स्वस्ति कोदादिति पठित्वा ॐ अनघाभवइतिविंवेदेत् ततः कृतैतत्प्रतिमादान प्रतिष्ठासिद्ध्यर्थं इदंसुवर्णं सुवर्णनिष्क्रयीभूतंद्रव्यंसुवा ब्राह्मणायसंदास्ये इतिदत्वा अभिषेकतिलकमंत्रपाठादिकारयित्वा यथासुखंविहरेत् इतिविष्णुप्रतिमाविवाहपद्धतिः प्रतिमादानविधिश्च अथप्रथमरजोदर्शने शान्तिप्रकारः चन्द्रताराऽनुकूले शुभदिने भर्त्ताप्रातरभ्यंग पूर्वकंस्नात्वा शुभासन उपविश्याचम्य स्वस्तिवाचनंपठित्वा गणेशपूजनंकुर्यात् पूजनसामग्रींसम्पाद्य अर्घ्यंसंस्थाप्य संकल्पंकुर्यात् अद्येहेत्यादि अमुकोहं ममास्याववध्वा निन्द्यतिथिवार नक्षत्रादिष्वपि यथायोगमुल्लेखंकृत्वा प्रथमरजोदर्शनदोषापशान्त्यर्थं शान्तिकर्मणि निर्विघ्नताप्राप्तये पूर्वांगत्वेन भगवतोगणेश्वरस्य यथामिलितोपचारैःपूजनंकरिष्ये इतिसंकल्प्य यथाविधिसम्पूज्य प्रधानसंकल्पंकुर्यात् अद्येहेत्यादि अमुकोहं ममास्याववध्वा दुर्मासर्क्षतिथिवारयोग मुहूर्त्तसमयवशेन प्रथमरजोदर्शनजनितारिष्टनिवृत्तिद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं नारदसंहितोक्तप्रकारेण शान्तिंकरिष्ये तत्पूर्वांगत्वेन सकलमंगलाभिवृद्ध्यर्थं मातृपूजा

नान्दीश्राद्धं पुण्याहवाचनानि करिष्ये इतिसंकल्प्य यथाविधिमातृपूजादिविधाय आचार्य्यं वरयेत् अद्येहेत्यादि करिष्यमाण प्रथमरजोदर्शनशान्ति कर्म्मणि आचार्य्यकर्म्मकर्तुं आचार्य्यस्य पूजनपूर्वकं वरणं करिष्ये इतिसंकल्प्य नमोऽस्त्वनन्तायेति नमो ब्रह्मण्यदेवायेत्यादिना गंधपुष्पाक्षतादिभिः सम्पूज्य वरणसामग्रीं करेकृत्वा एभिर्गंधाक्षतपुष्पपूगीफल द्रव्यवासोभिः प्रथमरजोदर्शनशान्तिकर्म्मणि आचार्य्यकर्म्मकर्तुं आचार्य्यत्वेन त्वामहं वृणे इतिवृत्वा आचार्य्यस्त्वित्यादि प्रार्थयेत् तत आचार्य्यः पञ्चभूसंस्कारपूर्वकं स्थण्डिलेऽग्निं संस्थाप्य ब्रह्मवरणं कुर्यात् अद्येहेत्यादि संकीर्त्य प्रथमरजोदर्शनशान्तिकर्म्मणि ब्रह्मकर्म्म कर्तुं ब्रह्मत्वेन त्वामहं वृणे इतिवृत्वा यथाचतुर्मुख इत्यादिना प्रार्थयेत् ततो यजमानः अग्नेरीशाने कलशविधिना कलशं संस्थाप्य तत्र उक्तरीत्या ब्रह्मवरुणसहितादित्यादि नवग्रहानावाह्य सम्पूज्य रक्षाविधानेन रक्षां चाभिमंत्र्य स्वर्णप्रतिमायां इन्द्राणीमावाह्य पूजयेत् ॐ अदित्यैरास्नासीन्द्राण्या ऽ उष्णीषः पूषासि घर्म्मायदीष्व इति वेदमन्त्रेण ॐ इन्द्राण्यै नमः इति नाममन्त्रेण च पाद्यादिनीराजनान्तं सम्पूजयेत् ततो यजमानो द्रव्यत्यागं कुर्यात् अद्येहेत्यादि प्रथमरजोदर्शनशान्तिकर्म्मणाहं यक्ष्ये तत्र इदमाज्यं आघाराज्यभागदेवताभ्यः तथेदं घृताक्त

दु. प्र. शां.
१०३

दूर्वा तिलाक्षतद्रव्यं पृथक्पृथक् मंत्रोत्तरसंख्यया सवित्रे इन्द्राण्यै च होमं स्वि
ष्टकृते महाव्याहृतिदेवताभ्यः सर्वप्रायश्चित्त देवताभ्यः प्रजापतये च मयाप
रित्यक्तं यथादैवतमस्तु ॐ तत्सत्नमम इति यजमानेन कृते द्रव्यत्यागे आचा
र्यः आघाराज्यभागौ कृत्वा प्रकृतहोमं कुर्य्यात् ॐ भूर्भुवः स्वः प्रचोदयात् स्वा
हा इति गायत्र्या इदं सवित्रे १०८ ॐ आदित्यै रास्नासीन्द्राण्या उष्णीषः
पूषासि घर्माय दीष्वं स्वाहा इदमिन्द्राण्यै ततः प्रकृतहोमानन्तरं ब्रह्मणा
ऽन्वारब्धो भूरादिनवाहुति होमं सर्वप्रायश्चित्तहोमं स्विष्टकृतं च जुहुयात् ततः
संस्रवप्राशनम् पवित्राभ्यां शिरसि मार्जनम् पवित्रयोरग्नौ प्रतिपत्तिः प्रणीतावि
मोकः ब्रह्मणे पूर्णपात्रदानम् अद्येत्यादि अमुकोहं कृतस्य प्रथमर्तो
दर्शन शान्तिहोमकर्म्मणः साङ्गतार्थं न्यूनपूर्णतार्थं च इदं पूर्णपात्रं ब्रह्म
णे तुभ्यमहं सम्प्रददे अग्निकर्मेति मन्त्रपाठः ॐ तनूपा अग्नेसीत्यादिभिरङ्गा
न्यालभेत् ततः पूर्णाहुतिं जुहुयात् त्र्यायुषं कृत्वा दक्षिणासंकल्पः देश
कालकीर्त्तनान्ते अमुकोहं मम अस्याः वध्वाः दुष्टमासतिथिनक्षत्रवारयोगक
रणमुहूर्त्ते ममवधूवस्त्रेषु जातप्रथमर्तोदर्शने सूचितारिष्टनिवृत्तये सक
लसौभाग्यप्राप्तये एतद्धोमकर्म्मणः साङ्गतासिद्ध्यै इदं सुवर्णं तथा कलशो
आवाहितानां आदित्यादिनवग्रहाणां ब्रह्मादिदेवानां स्वर्णप्रतिमाश्च इ

एषः
१०३

न्द्राण्याद्यपूजाकर्म्मणः साङ्गतार्थं मिमां दक्षिणां तथा सुपूजितामिमां सौवर्णीमिन्द्राणीप्रतिमां च आचार्य्याय ददानि महमुत्सृजे तथा शान्तिकाध्यायपाठकर्म्मणः साङ्गतार्थमिमां दक्षिणां तथा नवाहुति चण्डीपाठकर्म्मणः साङ्गफलप्राप्तये तथा रुद्रैकादशिन्याः साङ्गतासिद्ध्यर्थं इमां दक्षिणां ब्राह्मणेभ्यो ददास्ये तथा सकलकर्म्मणः साङ्गतासिद्ध्यै यथासंख्याकान्ब्राह्मणान्भोजयिष्ये इति संकल्प्य दक्षिणां दत्वा देवाग्निं च विसृज्य क्षमापयेत् तत आचार्य्योदक्षः कुम्भजलेन समुद्रज्येष्ठा इत्यादि सुरास्त्वा मभिषिञ्चन्त्वित्यादि वैदिकैः पौराणैश्च मन्त्रैः सपत्नीकं यजमानमभिषिञ्चेयुः तिलकरक्षासूत्रबन्धनादिकं च कुर्य्युः यजमानश्च घृतच्छायादर्शनं दानविधाय ब्राह्मणान्भोजयित्वा स्वयं च बन्धुभिः सह भुञ्जीत इति प्रथमरजोदर्शनशान्तिप्रयोगः इति यजुःशाखीय गृह्यपद्धतिः समाप्ताः श्रीमच्छाके १८ ३८ माघशुक्लभौमाष्टम्यां लिखितमिदं पुस्तकं पुर्णोत्तमपर्णेन शुभम् ॥ ॥ यादृशं पुस्तकं दृष्ट्वा तादृशं लिखितं मया यदि शुद्धमशुद्धं वा मम दोषो न दीयते ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

सप्रेम भेंट:-

तिथि - 4.3.1973

प. राम स्वरूप शर्मा ग्रा० मढ़ी
की ओर से
पं० दुर्गा दत्त शर्मा ज्यो०

सूचीपत्रं

स्वस्तिवाचन १
गणेश पूजा २
मातृ पूजा ४
नांदीश्राद्ध ५
पुन्याहवाचन [illegible]
कलशस्थापन १०
रक्षाविधान ११
ग्रह स्थापन पूजनविधिः १२
प्रधानसंकल्प १३
कुशकंडिका १६
भूरादि हवन २१
पूर्णाहुती २२
कुशकंडिकोपयोगी संग्रह २३
अग्नि नामानि २३
अग्नि जिह्वा २३
कवधारणावि· २४
हव्य प्रमाण २४
मुद्रालक्षण- २४
आज्यलक्षण २४
होमविधिः २४
हव्यत्यागसंक· २५
ग्रहाणां वलि दानविधिः ३०
अभिषेकमंत्राः ३१
पौराणिकमंत्राः ३३
तिलक करण ३४
मंत्रपाठः ३४
घृतछाया ३५
स्विष्टकृद्मंत्र ३७
गर्भाधान ३७
जातकर्म ३८
षष्ठीमहोत्सव ४२
द्वारमातृपूजा ४२
नामकरण ४८
पंचगव्यविधि ४९
जीवमातृपू· ५२
अन्नप्राशन ५३
जन्मोत्सव ५४
कर्णवेधः ५६
अक्षरस्वीकार ५७
चूडाकर्म ६०
उपनयन ६२
वेदारंभः ६८
समावर्तन ७०
विवाह ७८
चतुर्थी कर्म ९८
द्विरागमन १००
विष्णुप्रतिमाविवाह १००
प्रथमरजोदर्शनशांति १०२

३१/३

३२